Printed by
V. VENKATESWARA SASTRULU
V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS,
AT THE 'VAVILLA' PRESS, MADRAS.

మొదటికూర్పు

తొలిపలుకు

తీపు తీపులుగల భాషాసాహిత్యమందు సుకవులకవితామృతము ప్రబంధరూపమునను గాక చాటురూపమునను జాలువాఱును. వీనులకు విందులై డెందమును దనుపార్చఁజేయు చాటురచనము లొక్కొక్కయెడఁ బ్రబంధరచనముల సయితము మీఱఁజాలియుండు నని చెప్పుట భాషావేదుల కనుభవపూర్వయుక్తమగును. గ్రంథములుగా నేర్పడమిచేఁ దొల్లింటి యాంధ్రకవీశ్వరులు రచించిన చాటుపద్యము లెన్నేని యునికి తప్పినవి. పరంపరాగతము లగుచుఁ గొన్ని పల్లెటూళ్ళలో ముదుసళ్ళనోళ్ళయందును మఱికొన్ని పురవులకు భక్తులు పెట్టుపాఱిచీన తాళపత్రసంపుటములందును జీర్ణించుచున్నవి. ఇంపారు నిట్టిపద్యముల సంపాదించి గ్రంథరూపమున వెల్వరింపఁ దలంపుగొని యెఱిఁగినవారి నెల్ల నడిగియు దొరకిన తాళపత్రసంపుటమెల్లఁ బరిశీలించియు నానాఁటఁ గొన్ని చాటువులఁ గూర్చితిని. హైందవసారస్వతమునకు గని యనఁదగు చెన్నపురపు లిఖితపుస్తకభాండాగారము పెక్కుపద్యరత్నముల నొసఁగినది. మఱికొన్ని ముద్రితగ్రంథములనుండియు నేకరించితిని. రాజులనుగూర్చి రాజమంత్రులనుగూర్చి కవీశ్వరులనుగూర్చి, నీతి శృంగార హాస్యాదివిషయములం దింక ననేకవిషయములందుఁ బలుదెఱఁగుల

సమకూర్చినపద్యములలోఁ బెక్కింటి నేటికాలపుమర్యాద క్రమింపకుండ సవరించియు విడనాడియు రత్నము లనఁ వానికథాసందర్భములఁ జేర్చి గ్రంథరూపమున సమకూర్చి శృంగారవిషయము మిక్కిలిమెలఁకువతో నిర్దుష్టపఱిచితిని. కొ పద్యములు సందిగ్ధార్థములయినను జరిత్రకారులకుఁ జిక్కు నని మార్పుసేయక ముద్రించితిని. నేటికవులచాటువుల కొన లేదు. ప్రాచీనకృతులందలిపద్యము లేవేని యిందుఁ చో గుర్తింపలేని నాయపరిజ్ఞానమును క్షమింప వేఁడెద కొన్ని శతకములందలిపద్యము లిందుఁ జేర్చితిని. ప్రాచీనము నాశతకము లిప్పుడు కొన్ని దుర్లభములు. సహృదయులకియ యింపు నింపు ననియే నాతలఁపు.

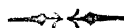
రెండవకూర్పు

ఈకూర్పున ఎక్కో క్రొత్తపద్యములఁ జేర్చితిని, మ తిని. గ్రంథముద్రణాధికారమును చెన్నపురి: వావిళ్ల ర స్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్‌వారి కిచ్చితిని.

చెన్నపురి.
31-7-1917

వేటూరి. ప్రభాకరశాస్త్రి.

విషయసూచిక

విషయము.			పుట.
నెల్లూరు	...	...	28
రెడ్డిరాజులు	...	...	31
అనవేమనృపాలుఁడు	...	...	32
కాటయ వేమన	...	...	33
కోమటి వేమన	...	...	,,
సాళువగుండ నరసింహరాయలు	...	...	34
నవరత్నములు	...	...	35
రాజపద్ధతి	...	...	39
కోశపద్ధతి	...	...	40
రాష్ట్రపద్ధతి	...	...	,,
దుర్గపద్ధతి	...	...	,,
బలపద్ధతి	...	...	41
మల్కిభరామ్	...	...	,,
మైసూరి చిక్కదేవరాయలు	...	...	46
కోటరాయరఘునాథరాయలు (తురంగపంచకము)		...	54
వెలుగోటివారు	...	...	57
పోలెపల్లి బుక్కరాయలు	...	...	61
తంజావూరి విజయరాఘవరాయలు	...	...	63
మట్లవారు	...	...	65
అద్దంకి నృపాలురు	...	...	,,
వత్సవాయవారు	...	...	66
వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రినాయఁడుగారు	...	...	,,
సి. పి. బ్రౌన్ దొరగారు	...	...	69
సిద్ధయామాత్యుఁడు	...	...	70
ద్వాత్రింశన్మంత్రులు	...	...	71
భాస్కరుఁడు	...	...	75
భాస్కరసూరి కొండమంత్రి	...	...	86
రామలింగభాస్కరుఁడు	...	...	87

విషయసూచిక

శ్రీ ర స్తు

చాటుపద్యమణిమంజరి

శ్రీ నారాయణస్తుతి

మ. ధర సింహాసనమై నభంబు గొడుగై తద్దేవతల్ భృత్యులై
పరమామ్నాయము లెల్ల వందిగణమై బ్రహ్మాండ మాగారమై
సిరి భార్యామణియై విరించి కొడుకై శ్రీగంగ సత్పుత్రియై
వరుస న్నీఘనరాజసంబు నిజమై వర్థిల్లు నారాయణా !

కృష్ణస్తుతి

గీ. చేత వెన్నముద్ద చెంగల్వపూదండ
బంగరుమొలత్రాడు పట్టుదట్టి
సందెతాయెతులును సరిమువ్వగజ్జెలు
చిన్నికృష్ణ ! నిన్నుఁ జేరి కొలుతు.

త్రిమూర్తిస్తుతి

చ. కమలజకృష్ణశంకరులు కాంచననీలపటీరవర్ణులా
గమనగచంద్రధారులఘకంసపురారులు హంసతార్క్ష్యగో
గమనులు జన్మపుష్టిలయకారులు వాక్కమలాంబికేశ్వరుల్
శమకరుణావిభూతిగుణశక్తులఁ బ్రోతురు మిమ్ము నెప్పుడున్.

శ్రీరంగనాథస్తుతి

ఉ. సింగపుమోమువాఁడు తులసీదళదామమువాఁడు కామినీ
రంగదురంబువాఁడు వలరాయనిఁ గాంచినవాఁడు భక్తిత
ప్పొంగెడువాఁడు దానవులపొంక మడంచెడువాఁడు నేఁడు శ్రీ
బంగరురంగశాయి మనపాలఁ గలండు విచార మేటికిన్.

వినాయక స్తుతి

క. ఉండ్రాళ్లుపప్పునెయ్యుని, బండ్రించిన చెఱకుఁ బాలుఁ బడియపుటట్లుక్
జుండ్రేచుపచ్చి లేనియ, తండ్రీ వెనకయ్య ! నీకుఁ దడయక తెత్తున్.

దిక్పాలస్తుతి

చ. హరిశిఖిధర్మదైత్యవరుణానిలయక్షశివుల్ గజాజకా
సరనరనక్రసైణహయశాక్వరయానులు వజ్రశక్తిము
ద్గరశరపాశకుంతసృణికార్ముకహస్తులు భోగశుద్ధిసం
గరజయశౌర్యసర్వజవకావ్యవిభూతులు మాకు నీవుతన్.

శివ స్తుతి

చ. భసితము కన్నులం బడినఁ బాములు బుస్సనఁ గంట మంట పె
ల్లెసఁగి విధుండు గంద నొకయింత గజాసురుచర్మ మూఁగినన్
గసరుచు నల్లపెద్దపులి గాండ్రన గిత్తయుఁ దత్తరిల్లఁ జేఁ
బొసఁగిన లేడి కుందువడ భూతభయంబున గౌరి లేవ న
వ్వెసఁగఁగ సంతరించుకొను నీశ్వరుఁ డిచ్చుత మీ కభీష్టముల్.

సీ. సర్వసర్వంసహాసముదయంబు రథంబు
రథమధ్యమున నున్నరాయి విల్లు
విల్లువెంబడిఁ దిర్గువెలుఁగులు చక్రాలు
చక్రాలకును వైరి చారునారి
నారిఁ బట్టుక తిర్గునాగరకుఁడు గరి
గరిమీఁద విహరించుఘనుఁడు శరము
శరము నాభిక నున్నశతధృద్ధు సారథి
సారథిమాటలు సైంధవములు

గీ. గాఁగ వేఁగుదెంచి కణఁకతోఁ బురములు
గెలిచినట్టిఘనుఁడు గిరిజతోడఁ
గలసి యుండునట్టికరుణాసముద్రుండు
నిష్టసిద్ధులొసఁగు నెలమి మనకు.

మృడునిఁ గనుఁగొంటి.

సీ. అర్ధంబు సత్పురుషాకృతిగాంచిన
వెండిచాయలపెద్దకొండఁ గంటి
ఆకొండపార్శ్వమం దంటి పాయఁగ లేక
సగమైన యొకమహాశక్తిఁ గంటి
ఆశక్తికుడివంక నద్రిశృంగముమీఁద
నద్భుతం బైనకాఱడవిఁ గంటి
అకాననలోఁ గంటి నరుదైనయొకయేఱు
నయ్యేటిపడులయం దమృత మొలుక

గీ. పాటి తడుపాఱు నొకపాలపాఁపఁ గంటి
యదియు నదియుంచు నదియుంచు నదియు నదియు
హరశిరోజూటగంగాబ్జు లగుట గంటి
మృడునిఁ గనుఁగొంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. శీతాద్రియామ్యదిక్సీమభూములు గంటిఁ
జెలువైనకేదారశిఖరిఁ గంటి
ఉగ్రునినిజకాంత నుమఁ జెంతఁ గనుఁగొంటి
మధుమాధవుని దైత్యమథనుఁ గంటి
కంటి విఘ్నేశ్వరు గణనాథుఁ గనుఁగొంటిఁ
జండభైరవుని గోస్వామిఁ గంటి
ఉత్తమసంస్తుత్యు నుత్తరార్కునిఁ గంటిఁ
గాలభైరవు ఛన్నఘంటుఁ గంటి

గీ. కంటి వటవృక్ష మాదిమగంగఁ గంటిఁ
గంటిఁ గేదారకుండోదకములు గ్రోలి
మహితవృషరాజు నెక్కినమహిమవాని
మృడునిఁ గనుఁగొంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. అలపోతులఘేరి నాతనిపగవానిఁ
బెంపంగఁ జంపంగఁ బెంపు గలిగి
హాలాహలపుమందు హాల్లకములవిందుఁ
గుడుపంగ ముడువంగఁ గోర్కెఁ గల్గి
ఎడమదిక్కువఘాటి జడలమక్కువబోటిఁ
బొలపింప వలపింపఁ బొందు గలిగి
పచ్చియేనికతోలు ప్రాఁతకంగటికాలు
కట్టంగఁ బట్టంగఁ గణఁక గల్గి
గీ. ఎసఁగి లోకంబు లీరేడు నేలువాని
మిగులఁ బొడవైన తెల్లనిమేనువాని
మహితవృషరాజు నెక్కినమహిమవాని
మృడునిఁ గనుఁగొంటి నంతట మేలుకొంటి

సీ. తారకాసురభుజాదర్పంబు దెగటార్చు
ఘనుఁ గన్నతండ్రి మాయనుఁగు వేల్పు
కుండలిజ్యావల్లి కొండవింటను గూర్చు
విలుకాండ్ర మేటి మాకులగురుండు
తలిరాకుబాకు గద్దరివజీరునిఁ గ్రొవ్వు
మట్టువెట్టినదిట్ట మాకుఁ బ్రాపు
హత్తి తెల్లనిగిత్త కత్తలాణము నెక్కి
మహి మించునెఱకాఁడు మాధనంబు
గీ. జాటజూటాగ్రవీథిని జహ్నుకన్య
మమత నిడుకొన్న వగకాఁడు మాబలంబు
పార్వతీసాధ్వి సామేనఁ బాదుకొల్పి
వెలయుంపటుశీలి మాపాలివేల్పు మొదవు.

సీ॥ సురలర్థిఁ గల్పప్రసూనముల్ వర్షింప
నప్సరోవనితలు నాట్యమాడ
దుందుభిధ్వానముల్ తుములంబులై మ్రోయఁ
దూర్యఘోషంబులు తొంగలింపఁ
జేరి వసిష్ఠుఁ డాశీర్వాద మొనరింపఁ
నలయరుంధతి శోభనంబు పాడ
వరగుణంబులనెల్ల వాల్మీకి నుతియింప
నారదమౌని గానం బొనర్పఁ

గీ॥ వెలఁగి సింహాసనంబున సీతతోడ
రమణఁ గూర్చుండి రాజ్యపాలనము సేయు
నట్టియాయోధ్యరాము నే నాత్మలోన
మెలఁగఁ గలగంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ॥ సౌమిత్రి వేడుక ఛత్త్రంబు దాల్పంగఁ
బాదుకల్ భరతుండు భక్తి నిడఁగ
శత్రుఘ్నుఁ డంతలోఁ జామరంబును వీవ
సుగ్రీవుఁ డర్థితో సురఁటివీవ
అంగదుం డంతంత నడపంబు పట్టంగ
సరస ఖడ్గము విభీషణుఁడు దాల్ప
సామీరి మతిమీఱి సన్నుతిఁ గావింప
జాంబవంతుండు హెచ్చరిక దెల్ప.

గీ॥ అవనిజనుగూడి భద్రసింహాసనమున
రమణఁ గూర్చుండి రాజ్యపాలనము సేయు
నట్టికోదండరాము నే నాత్మలోన
మెలఁగఁ గలగంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ॥ సీతావధూమణి మాతల్లి భృగురామ
గర్వాపహారి మాకన్నతండ్రి

దశరథాత్మజుఁడు మాదాత విశ్వామిత్ర
మఖరక్షణాచణుండు మాకుఁ గర్త
మారీచదమనుండు మాయిలువేలుపు
కోదండపాణి మాకులగురుండు
జనకజానేత మా నెనరైనచుట్టంబు
రావణహంత మాజీవధనము
గీ. కైకయీప్సితకారుండు మాకు హితుఁడు
హేమమృగచర్మశాయి మాస్వామి జలధి
బంధనుఁడు మాకు సంసారభారవహుఁడు
రామచంద్రుండు మాకు సర్వస్వ మరయ.

సీ. వనరాశిఁ దనయంప మొనకుఁ దెప్పించిన
కోదండధరుఁడు మాకులగురుండు
తారకబ్రహ్మవిద్యాస్వరూపం బైన
వేదవేద్యుండు మావిమలవిద్య
దండకాంతరమౌనిమండలిఁ గాచిన
మనువంశతిలకుండు మాకుఁ బ్రాపు
పగవానితమ్మునిఁ బట్టంబు గట్టిన
కరుణాపయోధి మాపరమదాత
గీ. శబరి యొసఁగినఫలములు చవులుగొన్న
భక్తిమాత్రైకదర్శి మా పాలివిందు
కఠినదశకంఠభుజగర్వగౌరవంబు
మట్టుపెట్టినవిలుకాఁడు మాబలంబు.

సీ. నాలుగుమోములబాలునితోఁ దన
బొడ్డున బాలెంతపూవుదనర
అడుగుఁ గెందామరఁ బొడమిన తేనియ
ముల్లోకములమీఁద వెల్లిగొలుప

ఉరమున నున్న యిందిరచేతికమలంబు
మెఱఁగుతుమ్మెదల కామెతలు గొలుపఁ
గరమున నొకమనోహరతరశంఖంబు
పొలివోనినిండువెన్నెలలు గాయఁ
గీ. బాలమున్నీటికరడు లుయ్యాలలూఁప
ముదురునాగువుపైఁ గనుమోడ్చి యున్న
వాని లోకంబు లేతెడువసువాని
మెఱఁత! కలగంటి నంతట మేలుకొంటి.

దశావతార స్తవము

గునుగు సీసములు

ఈపద్యములు సత్యవోలు భగవత్కవి రచించినవియట.

రక్షణపరాయణుండ! నారాయణుండ!

సీ. వదనభుజోర్వంఘ్రివలన విప్రక్షత్ర
వైశ్యశూద్రులు మదివలనఁ జంద్ర
ముఁడుఁ జూపువలన సూర్యుఁడు మోమువలన మ
రుత్పతి వీతిహోత్రులును బ్రాణ
మువలన వాయువు బొడ్డువలన నాక
సము శిరమువలన స్వర్గము పద
మువలన భువి చెవులవలన దిశలును
నుదరమువలన హేమోదరాండ
తే. చయము జని వృద్ధి లయ మంద సలుపునీవు
సాహృదయపీఠి నుండు మామ్నాయసుప్ర

సిద్ధ వైకుంఠనాథ లక్ష్మీసనాథ
రక్షణపరాయణుండ నారాయణుండ.

సీ. విరజానదీపరివృతసప్తసాలావృ
తపరమభాగవతసదనపద
వైకుంఠభువనభవనసద నానుకృ
తసమీణపవనాదతల్పమున జ
గత్కల్పనాకల్పికల్పుండవై కుడి
కాలు వంచి యెడమకాలు సాఁచి
కుడిచే యనంతునియొడలిపై నెడమచే
యిని జానువందున నిడి వెనుకటి

గీ. కరయుగంబుల శంఖచక్రములు మెఱయ
సిరియుఁ భువి నీళ గొలువ భాసిల్లు నిను భ
జింతు వైకుంఠనాథ! లక్ష్మీసనాథ!
రక్షణపరాయణుండ! నారాయణుండ!

సీ. శ్రీదేవి భూదేవి సేవింపఁ గస్తూరి
తిలకము మాణిక్యములుఁ గిరీట
ము మకరకుండలములుఁ గౌస్తుభమణి తా
ళీలు లక్ష్మీకుచాలేపము వన
మాల శ్రీవత్సము మంచిసాలు భుజకీ
ర్తులు బాజుబందులు గొలుసులు మురు
గులు బటువులు ముద్రికలు శంఖచక్రాది
పంచాయుధములు సుభద్రసూత్ర

గీ. కలతపీతాంబరంబు గజ్జెలు వెలుంగ
నాహృదయపీఠి నుండు మామ్నాయసుప్ర
సిద్ధవైకుంఠనాథ లక్ష్మీసనాథ... ... ...

సీ. మహనీయమత్స్యకూర్మవరాహనరసింహ
వామనభృగురామరామరామ

బుద్ధకలికిరూపములు నారదకపిల
వ్యాసదత్తాత్రేయు లాదిగా న
నంతరూపము లయ్యు "నత్యతిష్ఠద్దశాం
గుల" మని బ్రహ్మాండకోటి యేక
పాద్విభూతిత్రిపాద్భూతిగను పరమ
పదముగ నీస్వరూపము దెలిసిన

గీ. తత్త్వవేత్తలు పురుషసూక్తమున నిన్నుఁ
బొగడనెగడితి వో విరాట్పురుష ! సుప్ర
సిద్ధవైకుంఠనాథ ! ... ...

సీ. మొగము శంఖము మీసము ల్గదాఖడ్గము
ల్వాలము చక్రము వాలమును సుశార్ఙ్గ
మనుబూని మగమీనమూర్తివై మెఱసి పా
తాళ మొఱసి తటస్థలి దొఱసి య
రసి "స్వయంతీర్ణః పరాం స్తారయతి" యను
నోజ గా నీతి "యత్యుచ్ఛ్రియః ప
తనహేతు" వనిసోమకునకుఁ దెల్పి గుభాల్గు
భాల్గుభాల్న నెగసి పడుచుఁ గడలిఁ

గీ. గ్రచ్చుకొని వచ్చుమ్రుచ్చుమై వ్రచ్చి శ్రుతులు
దెచ్చి విధి కిచ్చినట్టిసెహొచ్చువినుతి
సేతు వైకుంఠనాథ ! ... ...

సీ. అమృతవారాశి ఘటము మందరముఁ గవ్వ
ము ఫణి రజ్జువుఁ జేసి పూర్వదేవ
తలు దేవతలుఁ బట్టి తరువఁగా ఘుమఘుమ
ధ్వనులు బ్రహ్మాండము తల్లడపడ
నపుడు "పరోపకారార్థ మిదం శరీ
ర" మని కూర్మావతారమునఁ గ్రుంగి

నగరి క్రింద నిలిచి "పానోదకసమం
దాన" మని సురలకమృతమిచ్చి (?)

గీ. నిరుపమానలక్ష్మీరమణీమణీమ
ణులు గొలువ విలసిల్లి తో నలఘుదాన
శీల! వైకుంఠనాథ! ... ...

సీ. హిమగిరిఁ గేరుదేహము వజ్రములతీరు
రోమములుఁ బ్రళయార్కులసరి కనుఁ
గవయుఁ బ్రహ్మాండముఁ గబళించుముట్టె పా
తాళముఁ బెకలించుదంష్ట్ర యొప్పఁ
గ వరాహమూర్తివై కదిసి హిరణ్యాక్షు
గర్భనిర్భేదివై భూర్భువస్సు
వర్భయచ్ఛేదివై వారాశిమగ్నభు
గ్నవసుంధరోద్ధరణప్రమోది

గీ. వై జగతి "యతో ధర్మ స్తతో జయ" యను
వచనము నిజముఁ జేసినవర్ధమాన
కీర్తి వైకుంఠనాథ! ....

సీ. ఎంతఁ జదివిన రవంత కులాచార
ధర్మ మెఱుంగడ తనకుమార
కుఁడయినప్రహ్లాదు నొడిసి పట్టి నఱుక
రహి వచ్చినట్టిహిరణ్యకశిపు
కట్టెదుట నినుపకంబము పటపటఁ
బగులఁ బొగ లెగయ భగభగ మను
పెనుమంటఁ జిటజిట మనుమిడుఁగురులు బ్ర
హ్మాండము నిండ బ్రహ్మాండములు గడ

గీ. గడ వడఁక నల్గడ లడల వెడలి క్రొవ్వు
నార్చి రిపు నేర్చి పటు నేలినట్టిశ్రీనృ
సింహ! వైకుంఠనాథ!.........

సీ. అదితికశ్యపులకు "నంగుష్ఠమాత్రః పు
రుష" యనువచనము రూఢిసేయ
వామనమూర్తి నవతరించి వడుగవై
గొడుగు జందెముఁ బచ్చగోఁచిపంచె
పంచశిఖలు మౌంజి పాలాశదండము
కృష్ణాజినము చెంబు నిట్టివేష,
మమర "నణోరణీయా న్మహతో మహీ
యా" నన్న వేదవాక్యము ప్రసిద్ధి
గీ. వడి బలికడకు బుడమి మూఁ డడుగు లడిగి
త్రిభువనము లాక్రమించువర్ధిష్ణు వని భ
జింతు వైకుంఠనాథ !.........

సీ. జమదగ్నిగర్భవాసమునఁ బుట్టి వివిధ
విద్యాతపోధనుర్విద్య లధిక
పతివై ప్రబలి "ఇదం బ్రాహ్మ్య మిదం క్షాత్ర"
మని మునిరాజచిహ్నముల శాప
చాపనైపుణిఁ జూపె పాపభూపతుల శ
తారికతోరకుఠారధార
నస్రధారాప్రవాహములు గా శతధా స
హస్రధా ఖండించి యానదులను
గీ. దర్పణము భూమిదేవతాతర్పణముగఁ
జేసినపరశురామవేషి వని నిను భ
జింతు వైకుంఠనాథ !.........

సీ. సూర్యవంశము పరిశుద్ధ మని దశర
థుఁడునతులమనోరథుఁ డని భరత
లక్ష్మణశత్రుఘ్నులకు నన్నవై పుట్టి
సౌందర్యచాతుర్యసౌకుమార్య

శౌర్యస్థైర్యౌదార్యవీర్యసత్యౌచిత్య
గాంభీర్యకర్తుమకర్తుమన్య
థాకర్తు మతిసమర్థత్వసత్వాఘటి
ఘటనాఘటీయస్త్వఘనయశస్త్వ

గీ. సౌఖ్యసఖ్యదయాముఖ్యశాలి వైన
రాముని సరాముని దయాభిరాము నిను భ
జింతు వైకుంఠనాథ !..........

సీ. బ్రహ్మను గన్నపరబ్రహ్మమూర్తివై
యాద్యంతశూన్యుండ వయ్యు "ధర్మ
సంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే"
యటంచును దేవకీతనయుండ
వయి బలరామసహాయుండవై శిష్ట
రక్షణమును దుష్టశిక్షణమును
సలుపుచు రుక్మిణి సత్యభామ సుదంత
భద్ర కాళింది జాంబవతి మిత్ర

గీ. వింద లక్షణయును బదార్వేలనూర్వు
రంగనలు గొల్వ వెలయుఁ గృష్ణాహ్వయ ప్ర
సిద్ధ! వైకుంఠనాథ !............

సీ. త్రిపురదైత్యులను మిత్తికి బుత్తెఁ జేయఁ ద
లఁచి తదీయాంగనల యతిజృంభ
కుచకుంభపరిరంభగుంభనరంభాత
రుస్తంభశుంభదూరుఘనజఘన
బింబబింబాధరపీడనతాడన
దంతక్షతనఖక్షతప్రముఖర
తుల నతులగతులఁ గలసి మెలసివిల
సితతద్వ్రతక్షతిఁ జేసి చేసి

గీ. కంటిగొంటమ్ము వైమింట గంటకత్రి
పురచరులఁ గాల్చి కాల్చినబుద్ధ గుణచ
మృద్ధ! వైకుంఠ నాథ ....

సీ. కలియుగాంతమున దుష్కరముష్కరతురుష్క
చండాలపతితపాషండమండ
లీమండితాఖండభూమండలముఁ జూచి
కమ్రామ్రపర్ణార్ణతామ్రిపర్ణి
తటమున బ్రహ్మవిద్యాబ్రాహ్మణునకుఁ బుట్టి
వై పుట్టి యుత్తమాశ్వాధి రూఢుఁ
డ వయి జోడుఁ దొడిగి డాలు కత్తికమానుఁ
బూని పూనిక మీఱఁ బుడమిఁ బుట్టి

గీ. నట్టిదుష్టులఁ బుడమిఁ జెండాడ నున్న
కలికిమూర్తి! గుణస్ఫూర్తి! కలితశౌర్య
కీర్తి! వైకుంఠ నాథ! లక్ష్మీసనాథ!
రక్షణపరాయణుండ! నారాయణుండ.

ఈ క్రిందిపద్యము లెలకూచి బాలసరస్వతీమహోపాధ్యా యుఁడు రచియించెను.

౧. మత్స్యావతారము

శా. సాధీయోముఖపూరితోద్వమితతానతోర్ధ్వగోదన్వద
ర్ణోధారాంతరటత్తిమింగిలగిలపోద్ధానవిధ్యానల
బ్ధాధీశప్రభుతాస్వభాగహరణార్థాయాయినాథానుజ
ప్రాధాన్యాంకవిలోలవాగ్దళగబట్బ్రహ్మాం స్తుమ స్త్వా మనున్.

౨. కూర్మావతారము

శా. ద్యావృత్తంభద్గిరికల్పితావతరణవ్యోవాహినీసంగమో
పాత్తేందూదయనిష్పిత్ప్రాణజలధిప్రారబ్ధపుతోత్సవో

దాత్తత్త్వాత్తగజాశ్వవస్త్రశనక స్యాగోమణీదానసం
పత్తిప్రీణితదేవధుల్యధిపతిబ్రహ్మం స్తుమ స్త్వామనున్.

౩. వరాహావతారము

శా. ఆద్యాలోకనభక్తిసంభ్రమదసేవాఃపూరుషత్యక్తస
త్త్వాద్యాంభస్థలసీభ్రమప్రదఖురప్రక్షాళనామాత్రజా
గ్రద్యోగాంబుధిదంష్ట్రికాగ్రరిపుహృత్కాలామిషప్రాయశుం
భద్యాదోనిధిసప్తకీస్థలికిటిబ్రహ్మం స్తుమ స్త్వామనున్.

౪. నరసింహావతారము

శా. డింభద్రోహివధోత్కటోత్కమణరుష్టిక్లిష్టతారోమకూ
పాంభోజప్రభవాండభాండదళనోద్యద్ధ్వానధీకృత్సభా
స్తంభాంతస్త్రుటనాస్ఫురత్స్ఫుటపటుధ్వస్తాస్తనిశ్చేష్టని
ర్దంభోద్యోగదిశావశాపనృహరిబ్రహ్మం స్తుమ స్త్వా మనున్.

౫. వామనావతారము

మ. స్వతలస్వచ్ఛతరారుణత్వరచితస్వస్త్రీఃపరేడ్భ్రాంతివా
క్ప్రతికూలత్వదశానుకారిగళగాఢ్ధ్వ్యత్షమాంభోజభూ
నుతిహాసన్నఖరోర్ధ్వసాత్రితపదార్ణోరుడ్జగంగాసవ
ప్రతిమాళీశకపర్దమండలపటుబ్రహ్మం స్తుమ స్త్వా మనున్.

౬. పరశురామావతారము

శా. ఆజిప్రాఢిమదుర్జయార్జునగళోద్గ్రాసృగాస్వాదన
వ్యాజాపోశనభాక్తదస్వపహృతి ప్రాణాహుతిప్రస్ఫుర
ద్రాజాళీదివసావసానవిఘసప్రాయేందువేలాయితా
భ్రాజాధ్యక్షకుఠారధారిభృగురాడ్బ్రహ్మం స్తుమ స్త్వా మనున్.

౭. శ్రీరామావతారము

శా. చాపచ్ఛాత్రనిషంగభంగకుపితక్ష్మాభృద్ధనుఃపంచవ
క్త్రీపంచాళికదృక్షిఖయుక్తహుతభుగ్గ్రీవాద్వయీపంచక

వ్యాపారభ్రమకారిపంక్తిగళగళ్యాఖండచాఖండదో
ర్దైత్యక్షుణ్ణాక్షత్రదరౌఘరాఘవపరం బ్రహ్మాం స్తుమ స్త్వా మనున్.

౮. బలరామావతారము

మ. కరిపూరుద్ధరణోద్ధలాంగలవిభగ్నక్ష్మాభరాదక్షది
క్క్రరిపాదప్రహతిస్ఫుటస్ఫుటితభాగవ్యాపృతగ్రీవహూ
కరపీఠీకృతపృష్ఠతాహితమహాగాఢాధికూర్మాధిరా
ట్పరిక్షిప్తప్రళయాంబుగాహనవహాలిబ్రహ్మాం స్తుమ స్త్వా మనున్.

౯. శ్రీకృష్ణావతారము

మ. అతిదోఃపీడనకర్క్రరీఫలితకంఠాభత్వద్దుత్తర్దుధూ
ర్తతృణావర్తదృఢాంగపాతహతగోత్రా భర్తృకోత్పాదిత
క్రతుభుగ్గ్రాడ్ద్రిహణాగ్రహోస్మఖరతారధ్వస్తమైనాకని
ష్కృతసభ్రాంతికనందగోపకసుతబ్రహ్మాం స్తుమ స్త్వామనున్.

౧౦. బౌద్ధావతారము

మ. గిరియుష్మద్ధనురస్త్రతాప్రభృతిమోక్షీకృద్వధూశీలవి
స్ఫురణావర్మభిదాఢ్యధార్ధ్యసఫలీభూతత్రిపూతత్రిపూ
ర్వరదై తేయజిఘాంసుశాసనపరోగ్రప్రాప్యసాయూప్యని
ర్భరదై తేయతథాగతాంగకపరబ్రహ్మాం స్తుమ స్త్వామనుక్.

౧౧. కల్క్యవతారము

మ. స్వమహోబాహుకృపాణకృత్తగళతుచ్ఛమ్లేచ్ఛవీరచ్ఛటో
త్క్రమదాపాదితపద్మినీరమణమధ్యచ్ఛిద్రఖస్వామికా
గమనానాప్రయయఃపరాగమథితక్ష్మాసారగంగానదీ
భ్రమకృత్కీర్తికకల్కిమూర్తిక పరబ్రహ్మాం స్తుమ స్త్వా మనున్.

సంకీర్ణపద్యములు

గీ. అక్షరంబు వలయుఁ గుక్షిజీవనులకు
నక్షరంబు జిహ్వ కిక్షురసము
అక్షరంబు తన్ను రక్షించుఁ గావున
నక్షరంబు లోకరక్షితంబు.

క. సరి నక్షరములె మంత్రం
బరయఁగఁ దరుమూల మెల్ల నౌషధచయమే
ధర యెల్ల ఫలనిధానమె
నరు లాస్థితి యెఱిఁగి క్రియల నడపిరయేనిన్.

శా. ఆలస్యంబును గామినీజనరతాత్యాసక్తియుం జన్మభూ
లోలత్వంబును రోగపుంభయము దుర్లోభంబు సంతోషముల్
బోలంగా నివి యాఱు నెప్పుడు జగత్పూజ్యప్రతాపోదయ
శ్రీలం జెందఁగ విఘ్నకారణములై చెల్లుం ధరామండలిన్.

ఆ. దేవునాన మున్ను దేశాన కొకరుండ
నిప్పు డూరనూర నింటనింట
నేవు రార్వు రేడ్వు రెనమండ్రు తొమ్మండ్రు
పదువురైరి కవులు పద్మనాభ!

చ. అవనిపుఁ డాదరించినభటాళిభటత్వము వైద్యవైద్యముల్
గవికవితామహత్త్వమును గాయకుగానము కోటిసేయు న
య్యవనిపుఁ డాదరింపనిభటాళిభటత్వము వైద్యవైద్యముల్
గవికవితామహత్త్వమును గాయకుగానము గవ్వసేయునే?

మ. నయనానందకరం బనిందితము నానాసద్ద్విజశ్రేణి కా
శ్రయ మశ్వత్థమహీజ మంచు నళు లాసం జెంది యాస్వాదన
క్రియకుం బుష్పచయంబు గోరి చనుమాడ్కిన్ సుందరాకారు ని
ర్దయుం బాసింతురుగా కెఱుంగుదురె యంతస్సారనిస్సారతల్?

చ. సరసులు గానివారియెడఁ జాలఁ గవిత్వరసప్రసంగముల్
కఱపుట కంఠశోషణమె కాక రసజ్ఞత గూర్ప నేర్చునే?

స్మరశరజాలవేదనకుఁ జాలక భ్రాంతిని రాతిబొమ్మతో
మఱఁగి రమింపఁగాఁ దివురుమానవుఁ డేమి సుఖింపఁ గల్గెడిన్ ?

సీ. నిపుణత రాజ్యవినీతుఁడు గాఁ డేని
నేల యేలెడువాఁడు బేలకాఁడె
సంగీతసాహిత్యసరసుఁడు గాఁడేని
కృతి సెప్పువాఁడు దుష్కృతుఁడు కాఁడె
కుశలత పలిమతివిశదుఁడు గాఁడేని
విటుఁడగువాఁడు దుర్విటుఁడు గాఁడె
మాధవశ్రీపాదమగ్నుండు కాఁడేని
మోక్షార్థి నసువాఁడు మొప్పెగాఁడె

గీ. అతులరాజ్యనీతి యమలకావ్యసుశక్తి
యంగనానురక్తి యచలభక్తి
రతుఁడు గానివాఁడు పతిగాఁడు కృతిగాఁడు
కామిగాఁడు మోక్షకామి గాఁడు.

గీ. అర్థ్యుఁ డున్నయప్పు డందఱుఁ బూజ్యులె
లెక్కమీఁద సున్న లెక్కినట్లు
అతఁడు పోవువెనుక నంద ఱపూజ్యులే
లెక్కలేక సున్న లేఁగినట్లు.

క. సామర్థ్య మున్నవేళల
నేమనుజునకేని నింద యెట్లొదవుఁ? గుసుం
బామేల్మిచీర దాల్చిన
భామ చెఱఁగుమాయుఁగాక బయలంబడునే ?

క. చేతనగువాఁడు కార్యము
కై తగ్గుచు వంగుఁగాక యల్పుం డగునా?
యేతముచడి దా వంగును
బాతాళమునీరు దెచ్చి బయలం జల్లున్.

చ. పరఁగఁగ నాల్గుపాదములు బాగగుతుండము ఘీంకృతంబు మా
కిరువురకున్ సమంబె మఱి యెక్కువయొక్కటి పక్షయుగ్మ ఖే
చరుఁడను నాకు సామ్య మొకసామజమా? యని దోమ పల్కిన
ట్లరయ మహానుభావులను నల్పుఁడు నోరికొలందు లాడెడిన్.

మ. సకలప్రాణిశిరఃప్రవర్తి సురుపక్షద్వంద్వశౌక్ల్యాభిరం
జకుఁడన్ సర్వదిగంతగామి ననకృత్సంసేవ్యమానుండ నై
ష్ఠికుఁడన్ గావున మత్సమానుఁ డగునే శీతాంశుఁ? డం చెప్పడున్
బక మిందుం బ్రహసించురీతి సుజనుం బల్కుం దురాత్ముం డిలన్.

క. కవితాలక్షణమెఱుఁగని
యవివేకికిఁ బద్య మిచ్చి యడుగుటకంటెన్
చవిలేఁగొని దండెఁగొనుకొని
భువిలో హరిదాసుఁ డైనఁ బుణ్యామె దక్కున్.

క. పదపద్యంబులు చదివిన
విదలించుకలేచిపోక వేడుకతోడన్
దుద రమ్మని యిప్పించినఁ
బదివే లోకపోకవక్క భట్టరుచిక్కా!

ఈభట్టరుచిక్కాచార్యులు, తెనాలిరామకృష్ణప్రభృతులకు
గురువనంబడు.

క. నక్కలు బొక్కలు వెతకును
నక్కలతో నూరఁబంది యగడిత వెతకున్
గుక్కలు చెప్పులు వెదకును
దక్కిడినాలంజెకొడుకు తప్పే వెదకున్.

గీ. తప్పు గుఱుతించివ్రాయం టుత్తమము; లేక
ప్రతిసమానముగా వ్రాయం టలిముదంబు

రెండు విడనాడి వ్రాసెడిలేఖకుండు
కలుగు టరయంగఁ గవి యభాగ్యంబకాదె?

చ. వెనుకకుఁ బోక హా ష్మనక వేసట బొందక బంతిబంతిలోఁ
బెనుపక లోపలం భ్రమసి బెగ్గిల కంతయు మున్నె సూచుచుకా
గనుఁగొను నక్షరక్రమముకందువ దప్పక యేకచిత్తుఁడై
యనుపమభక్తితోఁ జదువునాతని వాచకుఁ డం ద్రు సద్బుధుల్.

షట్చక్రవర్తులు

శ్లో. హరిశ్చంద్రో నలో రాజా పురుకుత్సః పురూరవాః,
సగరః కార్తవీర్య శ్చ ష డేతే చక్రవర్తినః.

జిగిబిగియును, రుచియును గల యీక్రిందిపద్యరాజములు యత్కర్తృకములో తెలిసినదికాదు.

సీ. హరిహరబ్రహ్మాదు లద్భుతం బందంగ
నెగడె సత్యవ్రతనిష్ఠ కలిమి
నాలుగుయుగముల నోలిని బదునాల్గు
వరుసల వర్తిల్లి వసుధ యేలె
సప్తపాథోధిసంగుప్తసప్తద్వీప
సంధుల జయశిలాస్తంభవితతి
నిలిపె నాఖండలాదులు పంపు సేయంగ
రాజసూయమహాధ్వరం బొనర్చె

గీ. వితలవితలరసాతలాద్యఖిలదనుజ
లోకగంధర్వలోకాహిలోకనాక
లోకగోలోకకమలజలోకభరిత
సాంద్రయశుఁడెప్పఁ దగు హరిశ్చంద్రవిభుని.

సీ. చంద్రకందర్పాదిసౌందర్యవంతులు
తనుఁజూచి సిగ్గునఁ దనరఁ దనరె
త్రైలోక్యసుందరి దమయంతి తనయందు
బద్ధానురాగగాఁ బరఁగఁ బరఁగె
అర్థికిఁ బ్రాణంబు నర్థంబు నిచ్చుట
నెట్టన బిరుదుగా నెగడ నెగడె
అమరులం దనమనోవిమలత కిచ్చమై
మెచ్చి నెచ్చెలులుగా మెఱయ మెఱసె

గీ. మహితకర్కోటకాహీంద్రమైత్రిపరుఁడు
పుణ్యుఋతుపర్ణవర్ణితాగణ్యగుణుఁడు
వితతకలిదోషసంహారవిమలయశుఁడు
నలుని గీర్తింప నఘములు దొలఁగు టరుదె ?

సీ. చంద్రనందనునకు సాధ్వియిలాకన్య
యం దుద్భవించెఁ బుణ్యములతోడ
శ్రీమత్సురాంగనాసీమంతమణియైన
యూర్వశి పత్నిగా నుర్వి నేలె
వితతభాండాగారవిపులగోష్ఠాగార
తతి విప్రహస్తసంగతిగ నిచ్చె
ఆయుర్దృఢాయుస్సుఖాయుర్ముఖుల దేవ
పతి చూచి వెఱఁగంద సుతులఁ బడసె

గీ. సుజనముచికుందభూపాలసోదరత్వ
మేరుమందరధృతియశోమేదురత్వ
సకలగుణరత్నభూషణసాగరత్వ
ఘను నఘుచ్యుతుఁ బురుకుత్సుఁ జను నుతింప.

సీ. మహి యెల్లయెడ నేలుమాంధాతృనకుఁ బుట్టి
యాదిగర్భేశ్వరుం డనఁగఁ బరఁగె

బ్రాహ్మణభక్తిసంపన్నసౌజన్యత
విప్రవశుం డన వినుతి కెక్కె
ఇరువేలవర్షముల్ గుఱుతుగా నొకపెనం
బాదిగాఁ గలయధ్వరాళిఁ జేసె
త్రిభువనప్రీతిగా దివ్యకోదండుఁడై
బహుకోటిదనుజుల బల మడంచె

గీ. ప్రకటశాత్రవభంజనభైరవుండు
పౌత్రతాయత్తకౌరవపౌరవుండు
మార్షితానేకజనవినుతారవుండు
గౌరవోన్నతి నొప్పెఁ బురూరవుండు.

సీ. పటుశక్తిశౌర్యు లర్వదివేవు రాత్మజుల్
పనిసేయ నిమ్మహీభరము దాల్చె
ఒక్కొక్కసుతుపేర నొక్కొక్కపట్టణం
బిలయెల్లఁ గల్పించె నలఘుమహిమ
అన్నిపట్టణముల నఖిలమహారత్న
చయములు గల్గ రాజ్యంబు చేసె
పుత్త్రమోహభ్రాంతి పొందక మర్యాద
తొలఁగినసుతుల నెల్ దొలఁగఁ ద్రోచె

గీ. చెప్ప నొప్పదె నిజపౌత్త్రచిత్రఘోర
తమతపోలబ్ధగంగాంబుతరళసలిల
వీచికానూనసోపానవితతయాన
నవనివాసత వైకుంఠనగరు సగరు.

సీ. హైహయవంశధాత్రీశాబ్ధిచంద్రుఁడై
జనియించి విశ్వభూచక్ర మేలె
అచ్యుతమూర్తి దత్తాత్రేయయోగీంద్రు
చేత జగజ్జైత్రసిద్ధి వడసె

ఏతప్పు నెన్నఁడు నెవ్వరు నెచ్చోటఁ
దలఁప రాకుండంగ నిలిపె నాజ్ఞ
ఏడుదీవులయందు నెన్నాళ్లు హయమేధ
యాగంబు లొనరించె నలఘుమహిమ

గీ. అతులతరదీర్ఘసత్త్వసహస్రబాహుఁ
దహిగణాధిపఫణగణాయత్తభూరి
భూభరముఁ దాల్చె నవలీలఁ బొగడఁ దగదె
కార్తవీర్యార్జు నాహ్వయక్ష్మాతలేంద్రు?

సీ. ఒగిఁ జతుర్దశమహాయుగములు భువిఁ దాల్చె
సత్యవ్రతము హరిశ్చంద్రవిభుఁడు
జంభారివరుణాదిసంభావితులలోన
దమయంతి వరియించెఁ దనర నలుఁడు
ఆదిగర్భేశ్వరుం డై విప్రదాసుఁడై
చరియించెఁ బురుకుత్సజనవిభుండు
బ్రాహ్మణహస్తంబు భండార మదియె కొ
ఠారంబుఁ జేసెఁ బురూరవుండు

గీ. సాగరము పేర్మి నిర్మించె సగరనృపతి
కార్తవీర్యుండు మహి జైత్రవర్తనుండు
వీరలార్గురుఁ దలపోయ విష్ణునిభులు
చక్రవర్తులు నిత్యనిర్వక్రయశులు.

రణతిక్కన - నెల్లూరుపురము

విరాటపర్వముఁ దొట్టి తుదముట్ట నాంధ్రమహాభారతమును రచించిన తిక్కనసోమయాజి కీతఁడు పెద్దతండ్రికుమా

రుఁడు. పదుమూఁడవ శతాబ్దియందు విక్రమసింహపురమున రాజ్యమేలిన మనుమసిద్ధిరాజునొద్ద సేనాని.

సీ. వీరవివాదంబు వేదనినాదంబు
          పాయక యెప్రొద్దు మ్రోయుచుండు
   భూసురప్రకరంబు సేసలు చల్లంగఁ
          బాయ కెన్నియొ కుటుంబములు బ్రదుకు
   బ్రాహ్మణావళికి ధారలుపోసినజలంబు
          సతతంబు ముంగిట జాలువాఱు
   రిపుల కొసఁగిన పత్రికలపుత్రికలను
          బాయక కరణముల్ వ్రాయుచుంద్రు

గీ. మానఘనుఁ డైనతిక్కనమంత్రియింట
   మదనసముఁ డైనతిక్కనమంత్రియింట
   మహితయశుఁ డైనతిక్కనమంత్రియింట
   మంత్రిమణియైనతిక్కనమంత్రియింట.

మనుమసిద్ధిరాజునకును నెఱగడ్డపాటియేలిక యగుకాటమ రాజునకును జరిగినసంగ్రామమున నీధన్యచరిత్రుఁడు కీర్తిశేషుఁ డయ్యెను. పుల్లరియిచ్చు నొడంబడికపైఁ గాటమరాజుతనపసుల మనుమసిద్ధిరాజు మేఁతబీళ్లలో మేపుకొని యక్కడఁ దనకొడె దూడలలో నేదో నష్టము సంభవించిన దన్న కారణమునఁ బుల్లరి నెగఁగొట్టెను. దానిపై మనుమసిద్ధిరాజు పసులఁబోనీయఁడయ్యె. పరస్పరయుద్ధమున కిది కారణము. ఈయుద్ధచరిత్రము "కాటమ రాజుకథ" యనుపేర గ్రంథరూపమున వెలసినది. మనుమసిద్ధి పక్షమునఁ గొంత సేనతో ఖడ్గతిక్కన కాటమరాజు సేన నెదుర్కొని కొంత పోరాడి తన బలము చెల్లాచెదరుకాఁగా నిలువరాక తిరిగి యింటికి వచ్చెను. నాఁడు స్నానము చేయఁబోఁగా స్త్రీలు

జలకమాడు మఱుఁగుపట్టున భార్య నులకమంచ మడ్డునేసి పస పుటుండ దాని పైనుంచి నీళ్ళబిందెఁ దెచ్చిపెట్టెనఁట! ఇది యే మని వ్యసనపడి యడుగ—

క. పగఱకు వెన్నిచ్చినచో
నగరే నిను మగతనంపు నాయకు లెందుఁ ?
ముగు రాఁడువార మైతిమి
వగ పేటికి జలకమాడ వచ్చినచోటన్ ?

అని యవమానకరముగా నైతను పల్కెనఁట! తర్వాతఁ దల్లి యన్నములో విఱిగినపాలుఁబోసెను. తిక్కన తల్లి నిదియేమని యడిగెను. తల్లి "నాయనా! నీవు పోయినచోటికే పసులును మేఁతకుఁ బోయెను. అవియును విఱిగి వచ్చినవి. పాలును విఱిగెను" అనెనఁట!

క. అసదృశముగ నరివీరుల
మసిపుచ్చక విఱిగివచ్చుమగపంద క్రియన్
గసవుఁ మేయఁగఁ బోయిన
పసులుఁ విఱిగినవి తిక్క! పాలుఁ విఱిగెన్.

అంతట నన్నము విడిచి లేచి యుద్ధసన్నద్ధుఁడై పోయి పగఱ నెదుర్కొని వీరస్వర్గము నందినట్లు నాఁటికవుల వర్ణనము.

చ. పదటున వాజిరాహుతులపై దుమికించుచుఁ దిక్కఁ డార్చినన్
బెదరి పరిభ్రమించి కడు బిమ్మిట వీరులు భీతచిత్తులై
యదె యిదె వాలు వాల్మెఱుఁగు లల్లవె యల్లదె యాఁకడం చనన్
గొదుకక యాజిఁజేసె రిపుకోటుల కందఱ కన్నిరూపులై.

ఉ. చిక్కక మన్మసిద్ధివిభుచే మును గొన్నఋణంబు దీర్చె మా
తిక్కనమంత్రి సోమశిల దేవరసాక్షిగఁ బెన్నసాక్షిగా

నెక్కినవాజి సాక్షిగ మహి న్నుతి కెక్కినకీర్తిసాక్షిగా
ప్రక్కక మారుకొన్నరణశూరులు సాక్షిగఁ గొండసాక్షిగన్.

సీ. *రణరంగమున మోహరంబులఁ బొడగని
ప్రాణంబు వాసినపందగజమ!
విజయాధిపుని దాడి వెనుకొని కదలంగ
దెసదప్పి పాఱినదిగ్గజంబ!
చేరఁ జాలక తిగ్గి చేమడ మళ్లించి
మంచాన కంపసీమపగజంబ!
బెనుతుల్లిచెఱువులోఁ బిరుదు లన్నియు రొంపిఁ
గ్రుంగంగఁ ద్రొక్కినకుంజరంబ!

గీ. నేఁడు మొదలుగాఁగ నెల్లూరివీథిలోఁ
బొగడుతనము సేయుమగలతలలు
పూరిగఱచి తిక్క! భూతమై సోఁకుము
యూరివారిసోఁకు గారుసేసి.

---

* పాఠాంతరము.

సీ. విజయాధిపునిదాడి వెనువెంటఁ దగిలినఁ
బ్రాణముల్ దాచిన పందగజమ!
వెనుజల్లిపల్లిలో బిరుదు లన్నియు వైచి
పరుగెత్తి వచ్చినపారుఁబోత!
దురములోఁ జావక దొరలెల్ల హసియింప
మంచాన కొరిగిన కొంచెకాఁడ
చతురంగబలముతో సమరంబు సేయక
మానంబు విడచిన మందబుద్ధి

గీ. యనుచు నార్వేలవారు ని న్నుపహసింప
ధరణి నెల్లూరిలో నెట్లు తిరుగఁ గలవు?
వైరులను గెల్చి సత్కీర్తి వరలు మయ్య!
మంత్రికులహేళి, తిక్కనామాత్యమౌళి!.

సీ. ధైర్యంబు నీమేనఁ దగిలి యుండుటఁ జేసి
చలియించి మందరాచలము తిరిగె
గాంభీర్య మెల్ల నీకడన యుండుటఁ జేసి
కాకుత్థ్సుచే వార్ధి కట్టువడియె
జయలక్ష్మి నీయురస్థ్సలిన యుండుటఁజేసి
హరి పోయి బలి దాన మడుగుకొనియెఁ
ఆకారమెల్ల నీయంద యుండుటఁజేసి
మరుఁడు చిచ్చునఁ బడి మడిసి చనియె
గీ. దిక్కదండనాథ ! దేవేంద్రపురికి నీ
వరుగ తొల్లిఁగి నగము తిరుగ టుడుగు
నబ్ధి కట్టువిడుచు నచ్యుతుకొద మాను
మరుఁడు మరలఁ గలుగు మగలరాజ !

సీ. నందిని బుత్తెంచె నిందుశేఖరుఁడు నీ
వన్న ! యేతెమ్ము తారాద్రికడకు
గరుడినిఁ బుత్తెంచె నరహరి రావయ్య
వడి సిద్ధతిక్క ! కైవల్యమునకు
హంసను బుత్తెంచె నజుఁడు నీకడకు ను
భయకులమిత్ర ! రా బ్రహ్మసభకు
ఐరావతముఁ బంపె నమరేంద్రుఁ డిప్పుడు
దివమున కేతెమ్ము తిక్కయోధ !
గీ. యనుచు వేఱువేఱ నర్థితోఁ బిలువంగ
వారు వీరుఁ గూడ వచ్చి వచ్చి
దివ్యయోగి యైనతిక్కనామాత్యుండు
సూర్యమండలంబు సొచ్చి చనియె.

ఉ. వెన్నెలలేనిరాత్రియు రవిప్రభలేనిదినంబు నీరులే
కున్నసరోవరంబు కడు నొప్పగుదీపము లేనియిల్లు నై

పెన్నఁదనంబు నొందె మనవిక్రమసింహపురంబు చూడఁగాఁ
బున్నమచంద్రుఁ బోలు మనపోలమతిక్కఁడు లేమి నక్కటా !

సిద్ధయ తిక్కన

ఈతిక్కన రణతిక్కనకుఁ దండ్రి. ఒకనాడు వేములవాడభీమకవి యాతనియింటికిఁ బోఁగి యాతనిభార్యను "దీర్ఘసుమంగళీభవ" యని యాశీర్వదించెనఁట! ఆమె భర్తవియోగవార్త తెలిపి శోకింపఁగా నాతఁడు—

క. గుణములనిధాన మగుమన
రణతిక్కన తాఁ గళేబరంబును శిరముఁ
గణఁక మెయిఁ గలయ బ్రదుకును
బ్రణుతాఖిలవైరిమకుటభాసితపదుఁడై.

అని పద్యము చెప్పి రణతిక్కన నుజ్జీవింపఁ జేసెనఁట! ఇదొకట్టుకత.
రణతిక్కనను గూర్చి చెప్పఁబడినపద్య మిదియొకటి—

ఉ. ఏమితపంబు చేసి పరమేశ్వరు నేమిటఁ బూజచేసిరో
రాముని తల్లియుం బరశురాముని తల్లియు భీము తల్లియుం
గాముని కన్నతల్లియును గంజదళాక్షుననుంగుఁదల్లియుం
శ్రీమహితప్రతాపుఁ డగుసిద్ధనతిక్కనకన్నతల్లియుం.

ఉ. శ్రీయలరార శత్రువులఁ జెందిలి వార్యులు మంత్రివర్యులా
ర్యేలఘునుల్ నుతించి రలవేల్పుదొరల్ ముదమంది మెచ్చిరో
లాలితశౌర్యధైర్య జయలక్ష్మి ప్రియంబున నిన్వరించె నీ
లీలలు హెచ్చెఁ దిక్కనికళేబరమా! యిఁక నిల్చి యాడుమా!

*నెల్లూరుప్రాంతమునఁగల పట్టిపురాయిగ్రామానకుఁ దూర్పుభాగమునఁ బినాకినీనదీతీరమునఁ దిక్కనసోమయాజి స్థలము గలదు. ఆస్థలమందు గుట్టమీఁద రాతిను జెక్కినశిల యొకటి నేఁటికిని గలదు. అది తిక్కనప్రతిమ యని స్థలజ్ఞులు చెప్పుదురు.

నెల్లూరు

సీ. ధీరుఁడై ధరయేలెఁ జిరుకాళదేవుండు
తిక్కనాయకుఁ డేలెఁ దేజ మెసఁగ
మనుమసిద్ధన యేలె మహిమతో దీపించి
దాదిసాగన యేలె ధర్మరీతి
మనుగండగోపాలమనుజాధిపతి యేలె
స్వర్ణదేవుం డతిప్రభగ నేలె
గోపినాథుం డేలె గుణపయోరాశియై
రమణతో శ్రీరంగరమణుఁ డేలె
గీ. తిక్కనయు మఱియొకకొన్నిదినము లేలె
నేలె మీతండ్రి మర్యాద లెల్లఁ గలుగఁ
గడఁక నీవేలి తందఱకంటె మించి
శరధిగంభీర! సంగమక్ష్మాతలేంద్ర!

సీ. పాలించు నేపీట బ్రహ్మాదివంద్యుండు
లీల మూలస్థానలింగగురుఁడు
దీపించు నేపీట దేవాలయంబులు
ధావళ్యనవసుధాధౌతము లయి

---

* ఈవిషయము ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారమందలి చారిత్రకసంపుటములం దున్నది.

ప్రవహించు నేపేట బ్రహ్మాండకర్పరం
బొరసి మిన్నులుముట్ట నున్న పెన్న
చెలువందు నేపేటఁ జిరకాలజీవన
స్వర్ణాలచెఱువు సంపూర్ణమగుచు
గీ. ప్రజలకును మన్కి సకలసంపదల కునికి
భోగములవీడు సురపతిపురికి నీడు
నమ్మికలటెంకి వైరులఁ జిమ్ముకొంకి
భాగ్యనికరంబు నెల్లూరుపట్టణంబు.

సీ. ఏపట్టణంబున నెన్నంగ మున్నూట
యఱువది దేవాలయంబు లుండు
ఏపట్టణంబున రూపింప నన్నియు
నీరేడుబావు లింపారుచుండు
ఏపట్టణంబున నెల్లమానవులఁ బ్ర
శస్తిగాంచిరి నెఱజాణ లనఁగ
ఏపట్టణంబున నేకాలమును బెన్న
కాల్వలచేత ముక్కాఱుఁ బండు
గీ. శివునికృపఁ బుట్టె వేమాలసెట్టిబావి
పరఁగ జగ మెల్ల నెఱుఁగ నేపట్టణమున
నట్టిపట్టణ మిలను సౌఖ్యముల కునికి
పట్టనందగు నెల్లూరుపట్టణంబు.

సీ. చరియించితిని గాని జగము మూలస్థాన
పరమేశ్వరునివంటిభక్తవరదు
విహరించితిని గాని వివిధభూములు * పల్లి
కొండనాథునివంటికూర్పువేల్పు

---

* పల్లికొండనాథుఁడు, శయనించినస్వామి, రంగనాథుఁడు.

పరికించితిని గాని బహుదేశము లనంత
    పద్మనాభునివంటిభవ్యమూర్తి
వీక్షించితిని గాని విశ్వ మంతయుఁ బెన్న
    నదివంటిదివ్యపుణ్యస్రవంతి

గీ. అరిగితిని గాని దేశదేశాంతరముల
వేదగిరివంటిపావనోర్వీధరంబుఁ
గాన మిన్నివిశేషముల్ గలిగి ధరఁ బ్ర
సిద్ధి కెక్కెఁ ద్రివిక్రమసింహపురము.

సీ. ఆపట్టణంబున నమరంగఁ దూర్పున
    మాకందచందనమహితవనము
ఆనగరంబున కటు దక్షిణంబునఁ
    జెలువారు వేమాలసెట్టిబావి
అయూరిపడమట నంభోజరాజి చేఁ
    బ్రాకటం బైనతటాక మమరు
ఒప్పారునవ్వీటియుత్తరదిక్కున
    మున్నిటి కెదురైన పెన్న దనరు !

గీ. కలిమి నారాజధాని మార్గంబు నెన్న
బహుళగంధర్వసింధురబంధురంబు
రతనపుంబొమ్మ లప్పురిరమణు లనఁగ
వినుతి కెక్కెను నెల్లూరి విభవమహిమ.

శా. మత్తల్ మొల్లలు సేమమా ? శుభములా మాకందముల్ జాజులున్ ?
మొల్లం బారక యుండునా ? సుదతులున్ మోదంబు వాటింతురా ?
నెల్లుం గోలయుం (యేమరూథమరునా ?) వేమాలనూ యున్నదా
నెల్లూరన్ ? బెడమసోమవీథిన కదా నీరాక జైవాతృకా !

రెడ్డిరాజులు

కాకతీయులయొద్దఁ దొలుత దండనాథులుగానుండి తత్సామ్రాజ్యము సన్నగిల్లినతర్వాతఁ బద్మనాయకులవలెనే వీరును స్వతంత్రరాజులైరి. తొలుత వీరిరాజధాని యద్దంకి. తర్వాతఁ గొండవీడు, రాజమహేంద్రవరము, కందుకూరు. వీరు మహాదాతలు. పదుమూఁడవశతాబ్దినుండి వీరిపాలనము పెంపొందెను. నూఱుసంవత్సరములకంటె వీరిరాజ్యము మహోచ్ఛ్రయమున లేదు. వెల్గోటివెలమరాజులును, ఒడ్డెరాజులును బ్రబలశత్రువులై యీరాజ్యమంతరింపఁజేసిరి ఈరెడ్లపరిపాలనక్రమమునుగూర్చి యీక్రిందిసీసపద్యము వాడుకలో గలదు. శాసనములఁబట్టి పరిశీలించిన నిది మిక్కిలి యక్రమ మగుచున్నది.

సీ. పోలయవేమన్న పొలుపారఁ బన్ద్రెండు
వత్సరంబులు గాచె వసుధయెల్ల
అటవెన్క ముప్పది యనపోతవేమన్న
వన్నెవాసికి నెక్క వసుధ యేలె
ధర్మాత్ముఁ డనవేమధరణీకళత్రుండు
పదియాఱేనిటు భూమిపదిలపఱిచె
ప్రజల కుబ్బసముగఁ బదునాలుగేఁడులు
కొమరగి రేలెను సమయందాఁక

గీ. ఏలెఁ గోమటివేమన యిరువదేడు
రాచవేమన్న నాల్గు వర్షములు నేల
మించి కట్టిరి గృహరాజుమేడ కొండ
వీట నూరేండ్లు రెడ్లు భూవిదితయశులు.

అనవేమనృపాలుఁడు

క. కవితాకన్యకు నలుగురు
కవి జనకుఁడు భట్టు దాది గణుతింపంగా
నవరసరసికుఁడె పెనిమిటి
యవివేకియె తోడఁబుట్టు వనవేమనృపా !

క. కొంచెపుజగములలోపల
నంచితముగ నీదుకీర్తి యనవేమనృపా !
మించెను గరి ముకురంబునఁ
బంచాక్షరిలోన శివుఁడు బలసినభంగిన్.

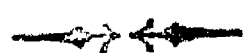
గీ. పందిరో మ్రెక్కి పెనుపాముపడగ లెక్కి
మేటితాపేటివిఁ పెక్కి మెట్టలెక్కి
విసివి వేసారి యనవేమవిభునిఁ జేరి
రాణివాసంబుగతి మించె రత్నగర్భ.

క. రాకున్నఁ బిలువఁ డేనియు
రాకకు ముద మంది చేర రమ్మనఁ డేనిన్
ఆఁకొన్న నీయఁ డేనియు
నాకొలు వటు కాల్పవలయు ననవేమనృపా !

శ్లో. అనవేమమహీపాల స్వస్త్యస్తు తవ బాహవే,
ఆహవే రిపుకోదండచంద్రమండలరాహవే !

ఈశ్లోకము ననవేమనృపాలునిపై నొకకవి చెప్పఁగా సంతసించి రాజు మూఁడు వేలు పారితోషిక మొసఁగెనఁట. కవి నేను నాల్గువేలు (వే అను నక్షరములు) ఒసఁగిన మీరు మూఁడు వే లిచ్చెదరా యనెను. రాజు నాల్గువేఁ లొసఁగితి ననెను. కవి

మీ మొసఁగినదే తిరిగి మాకొసఁగి పంపెదరా యనెను. రాజయిదువేలు కొమ్మనెను. కవి (ఆర్వేలనియోగి) మలకును గుంచింపెదరా యనెను. రాజు ఆఱువే లిచ్చితి ననెను. కవి నేను పుట్టువుతోడనే యార్వేలవాఁడ ననెను. రాజు చాతుర్యమునకు మెచ్చియేడువేలు కొనుమనెను. కవి సంఖ్యమంచిది కాదనెను. రాజెనిమిదివేలిచ్చి పుచ్చెను.

కాటయ వేమన

క. వెలయాలు శిశువు నల్లుఁడు
నిలయేలిక యాచకుండు నేగురు ధరలోఁ
గలిమియు లేమియుఁ దలఁపరు
కలియుగమునఁ గీర్తికామ! కాటయవేమా!

కోమటి వేమన

ఈతని యాస్థానమున శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁడు విద్యాధికారి. ఈవేమన అమరుశతకవ్యాఖ్యాత; వేమభూపాలచరిత సాహిత్యచింతామణ్యాదికృతులకు నాయకుఁడు.

క. ఈరేడుజగములనఁ జె
న్నారెడు పదునాల్గుగడ్డ ననిశము జెక్కుల్
సారించి పొదుగుచున్నది
కోరిక నీకీర్తిహంసి కోమటివేమా?

సీ. శాత్రవరాజవృక్షములఁ బడమొత్తి
దుశ్శత్రుపురముల దుక్కిదున్ని

చెనటివిరోధులక ... ...

... ...

వైరికాంతానేత్రవర్షంబు గురిపించి

పగతులయొమ్ములు వంట చేసి

గీ. పదరుమన్నీలగుంపుల మొదలు గోసి
యెసఁగ నూర్పించి తూర్పెత్తి యేకరాశి
ఖలను గావించె నీకత్తికాఁపుగుత్తఁ
దతులబలభీమ! శ్రీకోమటన్న వేమ!

ఈకోమటి వేమారెడ్డియాస్థానమున మామిడిసింగనాదులు మంత్రులు. తురగారామున యనుమంత్రి దుష్టుఁడట! ఒకకవి వానిఁ బేర్కొనె.

క. కోమటి వేమనత్యాగము
భూమిఁ బ్రసిద్ధంబు కల్పభూజము చేతన్
బాముస్న పగిదిఁ దురగా
రాముం డున్నాఁడు చేరరా దెవ్వరికిన్.

సాళువగుండ నరసింహరాయలు

ప్రౌఢదేవరాయలయనంతర మీఁతడు కర్ణాటరాజ్యమాక్రమించుకొని పరిపాలించెను క్రీ.శ.1480ప్రాంతములం దీరాజారత్నము కలఁడు. డిండిమభట్టారకుఁ డనుసంస్కృతకవి యీతని దిగ్విజయాదికమును వర్ణించుచు సాళ్వాభ్యుదయమనుపదునాల్గు సర్గముల మహాకావ్యమును రచించెను. పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్ర

కవి యీతని కంకితముగా జైమినిభారతము రచించెను. ఈత నిపేర "నవరత్న" పద్యములును "సప్తాంగపద్ధతి" పద్యములును రచింపఁ బడినవి. వీనికిఁ గర్త పినవీరభద్రుఁడు కాఁదగును.

నవరత్నములు

సీ. దినదినంబును నెల్లదివిజులఁ బోషించుఁ
గైరవబంధుఁ డేకార్యకాంక్ష ?
అప్పటప్పటికి లోకాంధకారము మాన్చు
నినుఁ డేమిలాభంబు నిచ్చగించి ?
సచరాచరం బైనజగతియెల్ల భరించు
ఫణిపతి యేఫలప్రాప్తిఁ జూచి ?
అదనున వర్షించి యఖిలజీవులఁ బ్రోచు
జలధరం బే ప్రయోజనము గోరె ?
గీ. పరహితం బాత్మహిత మని పరమపుణ్యు
లన్యు లొనరించుమేలు తా రాసపడరు
సకలభాగ్యోదయ కతారిసాళువాంక !
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర !

సీ. ఆకారసంపద ననుకరించినవిద్య
విద్యకుఁ దోడైనవినయగుణము
వినయగర్భిత మైనవిక్రమారంభంబు
విక్రమార్జిత మైనవిభవగుణము
విభవానుగుణ మైనవితరణోన్మేషంబు
వితరణోపేతమై వెలయుప్రియము
ప్రియవచోనిరతమై పెంపొందు సత్కృతి
సత్కృతిఁ జేకొన్నచారుకీర్తి

గీ. చారుకీర్తికి నెలవైనపౌరుషంబు
పౌరుషంబున వర్తించు భాగ్యభూమి
భూమి పాలించునృపతికి భూషణములు
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

సీ. సర్వజ్ఞుఁ డగుమంత్రి సవదరించినరాజు
కార్యఖడ్గమ్ములక్రమ మెఱుంగు
కార్యఖడ్గమ్ములక్రమ మెఱింగినరాజు
బహువిధంబుల మూలబలముఁ గూర్చు
బహువిధంబుల మూలబలముఁ గూర్చినరాజు
శత్రుల నవలీల సంహరించు
శత్రుల నవలీల సంహరించినరాజు
ధరణి యేకాతపత్త్రముగ నేలు

గీ. కావున మహాప్రధానాగ్రగణ్యబుద్ధి
యధిపుసామ్రాజ్యమునకు సర్వాంగరక్ష
రాయమలవరగండ! వీరప్రచండ
గుండభూపాలు నరసింహమండలేంద్ర!

సీ. సంగీతధర్మంబు సాహిత్యధర్మంబు
తెలియ నేర్చుట ప్రజ్ఞ గలఫలంబు
వితరణప్రౌఢియు వినయసంరూఢియుఁ
గైకొంట సంపద గలఫలంబు
కుజనశిక్షణమును సుజనరక్షణమును
గల్గుట నిజశక్తిగలఫలంబు
బ్రాహ్మణభక్తియుఁ బరహితశక్తియుఁ
గావింపు విభవంబుగలఫలంబు

గీ. బట్టు విప్రుండు విద్యార్థి పరఁగ దాత
కిదియ లక్షణ మెన్నంగ నెలమి నెపుడు

సాళువక్షోణిపతివంశజలధిచంద్ర !
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర !

సీ. బంగారమునకు సౌరభము జనించినయట్లు
కులజుం డుత్తమగుణకలితుఁడేని
కస్తూరి నికరంపుఁ గాంతిఁ జెందినయట్లు
ఉత్తమోత్తముఁడు శ్రీనొందవేని
భావింపఁ జెఱకునఁ బండు పండినయట్లు
సెఱదాత ప్రియవచోనిరతుఁడేని
అలరుగందపుమ్రాన నలరు పూచినయట్లు
శ్రీమంతునకుఁ గీర్తి చెందనేని

గీ. భవ్యగుణసాంద్ర! సకలవైభవసురేంద్ర!
సహజదానశిబీంద్ర! భాషాఫణీంద్ర!
సాళువక్షోణిపతివంశజలధిచంద్ర!
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

సీ. వాహ్యాళిచో మత్తవారణసూకరా
శ్వములఁ గన్గొనుచోట సాముచోట
అరగించెడిచోట నౌషధంబులచోట
నిద్రవోయెడిచోట నెలఁతచోట
వేఁట వెళ్ళెడిచోట విందుచెప్పినచోట
నాటపాటల వేడ్క నలరుచోట
వైద్యుచే......నిఱకటం బైనట్టి
తెరువున నస్మిమొనల్ దీర్చుచోట

గీ. దైవతస్థానవైభవతతులచోటఁ
గ్రొత్తవారలఁ గాన్పించుకొనెడుచోట
నాత్మరక్ష యేమఱకుండునతఁడె రాజు
గుండభూపాలునరసింహ మండలేంద్ర!

సీ. ప్రియముతో నిజమాతృ పితృభక్తి యొనరించు
ధర్మాత్ములకు వేఱె దైవ మేల?
మమతమై సర్వభూతములందు దయగల్గు
ధన్యులకును వేఱె తపము లేల?
సరససత్కవితాకావ్య సరణివినోదించు
సలిపుణ్యులకు వేఱె యమృత మేల?
సతతంబు సత్యభాషాదీక్ష వదలని
కృతకృత్యులకు వేఱె క్రతువు లేల?
గీ. ప్రాణపద మైనలలితాంగిఁ బాయకుండు
పురుషులకు వేఱె దేవేంద్రపురమదేల
రాయచౌహత్తమల్ల ధరావరాహ!
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

సీ. ధనికులఁ గావింపఁదగదు సోదర్యుల
బడవాలుఁ జేయఁ జొప్పడదు కుటిలు
తగదు దుర్గాధిపత్యము జ్ఞాతి కొసఁగంగ
ధనము కావలిఁ బెట్టఁదగదు ఖలుని
దేశాధికారిఁగాఁ డిప్ప నొప్పదు కూరుఁ
జనవు ప్రమాదంబు సాహసునకు
కాదు భీరుఁ దళారికము ప్రతిష్ఠింపంగఁ
గీడు వంచకుని వాకిటను నిల్ప
గీ. నమ్మ ననుమాన మగువాని నమ్మఁదగదు
నమ్మియుండినచోట వ్రణంబు గనిన
వ్రణమునకుఁ దగఁజేయంగ వలెఁ జికిత్సఁ
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

సీ. మంత్రాధిపునితోడ మర్మజ్ఞుతో రాజ
హితునితోడను నిగ్రహింపఁజనదు

అతిమదాంధునితోడ సంగనాసక్తుతోఁ
జెడుగుతోఁ దనయాత్మ చెప్పఁదగదు
నిందితుతోఁ బరనిందాభిలాషితోఁ
గ్రూరకర్మునితోడఁ గూడఁ జనదు
రాజవిద్వేషితో భూజనద్రోహితో
వంచకుతోఁ బొత్తు వలదు సేయ

గీ. పరఁగ నీరీతిఁ జరియించుపరవరునకు
నూర కెవ్వారు మార్గులైవైరులగుచు
నడచిరేని యవశ్యంబు చెడక పోరు
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

సప్తాంగపద్ధతియను పేరిపద్యము లేడును జేకుఱినవి కావు. చేకుఱినమట్టున కుదాహరింపఁ బడుచున్నవి.

రాజపద్ధతి

సీ. ఉత్తమకులజుఁడై యుద్యోగశీలుఁడై
భాషలలిపు లెల్లఁ బరికళించి
వాక్పటుత్వము గల్గి వ్యసనము మాని య
ర్థము గూర్ప దక్షుఁడై శ్రమము దెలిసి
ప్రజలకుఁ జల్లనై బలములఁ బోషించి
సుకృతియై శూరుఁడై శుద్ధి మెఱసి
రాజదోషములు భూరమణుఁ బొందఁగనీక
పరమర్మభేదియై వెర వెఱింగి

గీ. గుప్తమంత్రుఁడై కుశలుఁడై కొలు వెఱింగి
చారచక్షుఁడై దేశవిచార మరయు
నట్టిసన్మంత్రి గలిగినయతఁడు రాజు
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

కోశపద్ధతి

గీ. తనభుజార్జిత మైనయర్థంబు దెచ్చి
యాయ మెఱిఁగి వ్రయించుచు ననుదినంబు
నరసి భండార మొదఁగూర్చునతఁడు రాజు
గుండభూపాలు నరసింహామండలేంద్ర!

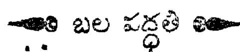
రాష్ట్రపద్ధతి

సీ. వర్ణాశ్రమంబుల వరుస దప్పఁగనీక
జారచోరాదులపే రడంచి
దేవభూదేవతాస్థితులు పాలించుచు
నల్పవిన్నపమైన నాదరించి
అబలుని బలవంతు లడరి త్రోవఁగనీక
వ్యవహారధర్మముల్ తివిరి నడపి
కొలువుమన్నీలలోపలిపోరు లడఁగించు
గట్టి కూళ్లకు నలజట్లు మాన్పి
గీ. నిఖిలదేశంబులను జక్క నిజగృహంబు
లరయువిధమున దివ్యాజ్ఞ లనువుపఱచి
యప్రమత్తుఁడై ధర యేలునతఁడు రాజు
గుండభూపాలునరసింహామండలేంద్ర!

దుర్గపద్ధతి

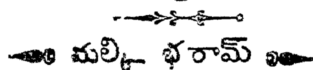
సీ. తృణకాష్ఠజలసమృద్ధిసి ప్రధానంబుగాఁ
గలకాలమును సమగ్రంబుసేసి
కోటి యాళ్వరి కొమ్ము క్రొత్తళంబు లగడ్త
లట్టళ్లు యంత్రంబు లనువుపఱచి

ధాన్యంబు లాదిగాఁ దగుసవరణ లెల్ల
నొకటియుఁ గొదవ లేకుండ నునిచి
నీతిమార్గంబున సేనలైనదొరలను
బలసి పాళెములందుఁ గొలువు నిలిపి
గీ. నగరికావలి సావధానముగ నునిచి
చోద్య మిది యెట్టివారి కభేద్య మనెడు
నట్లు దుర్గంబులం దుండునతఁడు రాజు
గండభూపాలు నరసింహమండలేంద్ర!

బల పద్ధతి

సీ. జేతు పైకరువులు పెట్టక చేజేత
తవణావప్పకయ జీతంబు లిచ్చి?
చేరువదొర లిచ్చుజీతఁబు వచ్చుట
రాకయుండుట విచారంబుచేసి
యగువలై తల.........తగ్గినవైనను
గట్టకుండిన వారకముగ నిచ్చి
రణరంగమునఁ గానరా మెలంగినచోట
నుచితంబు లొసఁగుచు నుపచరించి
గీ. ప్రాంతవారిని గొల్వాసపడనివారి
మూలబలముల మన్నిల మొనలకంటె
నంగళంబుగ నేలినయతఁడు రాజు
గండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర?

మల్కిభరామ్

ఈతురుష్కప్రభువు క్రైస్తవ సం. 1550 తరువాత నాంధ్ర దేశము నాక్రమించుకొని పరిపాలన మొనర్చినవాఁడు. ఈతనివిజయముల నీచాటువు చాటుచున్నది.

ఉ. ధాటిగ నేఁగి యుద్దగిరిఁ దార్కొని వేంకటరాజుఁ దోలి ముం
గోటల లగ్గపట్టి వినుకొండయుఁ బెల్లముకొండ గంగెడల్
పాటిమెయిన్ హరించి మఱి బల్మిని గైకొనెఁ గొండవీడుఁ గ
ర్ణాటకరాజధాని యిభరాముఁడు బాహుబలంబు మీఱఁగన్.

ఈతనిపేర "ఇభరాం పట్టణ"మను నేఁటికిని బుర మొకటి కలదు. తురుష్కుఁ డైనను నీతఁ డాంధ్రభాషయం దత్యం తాదరము కలవాఁడై యనేకాంధ్రకవుల నాదరించి ధన మొసఁగి మిక్కిలి విఖ్యాతి నొందెను. పొన్నిగంటి తెలగనార్యుఁ డనుకవి యయాతిచరిత్ర మను నచ్చతెల్గు ప్రబంధమును, అద్దంకి గంగాధరకవి తపతీసంవరణోపాఖ్యానమును, నీతని పేరున రచించిరి. కవీశ్వరులగోష్ఠియం దీతనికిఁ గుతూహలము మెండు. ఒకప్పుడు మల్కిభరామ్ ప్రభువు తనయాస్థానమునకుఁ బెమ్మసాని తిమ్మానాయనిని, అనంతపురపు హండె యప్పను, మట్ల అనంతరాజును, బంగారు రేచమనాయనిని, పేర మల్లారెడ్డిని, వారి వారి కవీశ్వరులతోఁ బిలిపించి, వారినిఁ బొగడిన పొగడ్తలు విని పింప నాయాకవీశ్వరులఁ గోరెనఁట! ఆకవీశ్వరులు చదివినపొగడ్త పద్యము లివి—

ఉ. చాలు గుణాలు మాగడిని సంగడి రాజులు గొల్వరం దహో
హోలహలోగ్రఘోలదహనాత్మునియంతటిధాటివాఁడు నా
యేలికవేంకటాద్రిధరణీశునితిమ్మఁడు పెమ్మసానిభూ
పాలుఁడు హెచ్చుధాత్రిఁగలపార్థివు లెల్లరు లొచ్చు వానికిన్.

ఉ. మట్టకరాఁడు బెట్టులకి మన్నెకుమారులసీమ ధూళిగాఁ
గొట్టక మానఁడేకద యకుంఠితసింహడలాటరాయఁడీ
పెట్టినదండుఁదీఁడు రణభీష్ముఁడు హండియయప్పశౌరికిన్
బెట్టుఁడు వేగ దండములు బింకము లేటికి శత్రుభూపతుల్!

ఉ. కొద్దినిరాఁడు దిం డుటికి కోటలుకొమ్మలు గొన్నవాఁడు దా
గద్దఱిగప్పి రావపురి గందరచాలుఁడు మట్టుమంతుఁ డే
ప్రొద్దును వైరిభూభుజులపొంకమడంపనె పుట్టినాఁడు మీ
పెద్దఱికాలు సాగ నిఁకఁ బ్రేలకుఁడీ కుడిమన్నెభూపతుల్ !

ఉ. పెక్కనఁ గొండతోఁ బగఱు డీకొని తాఁకిన జోకగాక యీ
చిక్కపకీరుమన్నసఁ జేసిదొరల్ మొనలందు నిల్వనా !
నిక్కము బంగరేచనృప సత్ర రణస్థలి మోహరించినన్
బక్కన లోకముల్ పగిలి పాఱవె కూలవె దిగ్గజంబులున్ ?

చ. బలరిపుభోగ ! కృష్ణనరపాలుని పేరకుమారమల్ల ! మీ
కలితయశఃప్రభావములు కన్గొనలే కలకట్టుమన్నె మూఁ
కలు తల లొల్లరో బిరుదుగద్దియముల్ చదివించుకొందు రా
కొలఁది యెఱుంగనేర కలకుక్కలు చుక్కలఁ జూచి కూయవే.

పేరమల్లారెడ్డిపొగడ్తకుఁ దక్కినరాజు లెల్లరు నాగ్రహాభరితులై యుద్ధసన్నద్ధు లయిరట! అంతట మల్కిభరామ్ ప్రభువు "ఈపొగడ్తవలనఁ బొగడినవారికి న్యూనత యేర్పడును గాని మీ కేమియుఁ గొఱఁతకల్గ"దని చెప్పి వారిని శాంతిపఁ జేసెనఁట !

ఈతనిపైఁ జెప్పఁబడిన చాటువులు:—

సీ. నవ్వైనా సంగీతనాదభేదవిధిజ్ఞ
ధీరాత్ములకుఁ బదినూఱు లిచ్చు
రమ్మనెనా సభాప్రోషపక్కవివర
జాలములకుఁ బదివేలు నిచ్చు
కూర్చుండు మనియెనా గురుతరశాస్త్రజ్ఞ
లక్షణవిదులకు లక్ష యిచ్చు

సాబాసురా యన్న సకలాశ్రితానేక
కోవిదులకు మెచ్చి కోటియిచ్చు

గీ. బళిర ! చతురబ్ధిమేఖలాకలితధాత్రి
చక్రనిర్వక్రపాలనాచారుకీర్తి
రమ్యముక్తాతపత్రశారాజితుండు
చారుతరమూర్తి ! యిభరాముచక్రవర్తి !

సీ. కర్ణాటకాధీశుకంఠమాలికమీఁదఁ
గురురాజుముత్యాలగొడుగుమీఁద
వింధ్యదేశాధీశువెల్లవల్వలమీఁద
గౌళేశువజ్రాలగద్దెమీఁద
పాంచాలభూమీశుపట్టుశల్లముమీఁదఁ
బాండ్యభూపతివెండిబరణిమీఁద
బంగాళజననాథుపాంచజన్యముమీఁదఁ
గుకురేంద్రుధవళగోళకముమీఁద

గీ. ఆడిపాడించు నటియించు నవఘళించు
మెచ్చి కప్పించుఁ గెరలించు మేబళించు
సంతసంబున నీకీర్తి జలజనేత్ర
మానవోపేంద్ర! యిభరాము మండలేంద్ర!

ఉ. రా యిటు భట్ట ! యేమి కవిరత్నమ ! పిల్చితి; పీవి పద్యముల్ ;
ఏయవనీశుపై ? నృపకులేశ్వరుఁడౌ సిభరాముశాహిపై;
నాయతపుణ్యమూర్తి యతఁ డర్థులు వేఁడిన నిచ్చు; నిచ్చుచో
వేయును రెండువేలు పదివేలును లక్షలుఁ గోట్లు నిచ్చు; నౌ!

కవిత్వము నేర్చినవారికిఁ గాని మల్కిభరామ్ ప్రభువు సన్మానము మెండుగాఁ గావించుచుండెడివాఁడు కాఁడఁట! ఒకప్పుడు కవిత్వము నేరని చతురు లిద్దరు "కిరయుగమును"

"యరలవమదనస" యను కందపద్యములను దలలు మార్చి మల్కిభరాము ప్రభువున కన్వయించునట్లు చదివి పెద్దగా సమ్మానింపఁబడిరఁట.

క. కరయుగమును జరణంబులు
నురము లలాటస్థలంబు నున్నతభుజముల్
సరి ధరణి మోపి మ్రొక్కరి
మఱిమఱి నీశత్రులెల్ల మల్కిభరామా !

క. యరలవమదనస యనుచును
బరువడి నీయక్షరములు భయనయతతులన్
నిరతమును వ్రాయనేర్చిరి
మఱిమఱి నీపుత్త్రులెల్ల మల్కిభరామా !

ఉ. ఏడు కులాద్రులెక్కి వెస నేడు పయోధులు దాఁటి లీలమై
నేడవు దీవులం దిరిగి యేడుగడన్ విహరించి కీర్తి యా
రేడు జగమ్ములన్ వెలయ నేచినమల్కిభరాముచంద్రుఁడే
యేడవచక్రవర్తి పదునేడవరాజు ధరాతలమ్మునన్.

ఉ. రాజును రాజుగాఁ దలఁడు రాహుముఖంబునఁ జిక్కు, వాహినీ
రాజును రాజుగాఁ దలఁడు రామశరాహతిఁ దూలె, దేవతా
రాజును రాజుగాఁ దలఁడు రావణసూతికి నోడె, నాజిలో
రాజనరాజు మల్కి యిభరాముఁడె రాజుధరాతలంబునన్.

ఉ. రాముఁడు దుక్కిముచ్చు, రఘురాముఁడు క్రోఁతులరాజు, రేణుకా
రాముఁడు పోటుబంటు, పటురాగసమంచితుఁ డైనగోపికా
రాముఁడు వెఱ్ఱిగొల్లఁ డిఁక రాష్ట్రములందు సమానులేరమా
రాములనెంచిచూడ నిభరామ మహీధవ భవ్యవైభవా

చ. మలికిభరామభూప ! మహిమండలరాజకులప్రదీప ! నీ
పలుకు శిలాక్షరం బితరపార్థివకోటులపల్కులన్నియున్

జలరిపు లెండమావులు (......) బూడిదపొల్లునీరుబు
గ్గలు వడగళ్లు (......) శారదమేఘజాలముల్ !

ఉ. ఔర విధాత ! మోసె వినరా ! తగురా ! తలకొట్టుమారి ! ని
స్సారపులోభిరాజులను జంపక మల్కిభరాముభూవరుఁ
బారయశోధనుఁ సుగుణిఁ జంపితి వర్థుల కేమి దిక్కురా
చేరిక నింతరాజును సృజింపఁగ నీతరమా వసుంధరన్ ?

మైసూరి చిక్కదేవరాయలు

ఈతఁడు పదునేడవశతాబ్దియందు మైసూరుప్రభువై పేరెన్నిక గన్నవాఁడు. ఈతనిపేర సంస్కృతాంధ్ర కర్ణాట భాషలలోఁ గొన్ని గ్రంథములు రచింపఁబడినవి.

సీ. స్వస్త్యస్తు విశ్వవిశ్వంభరాధరణైక
దక్షదక్షిణభుజాస్తంభ ! నీకు
విజయోస్తు నిర్వక్రవిక్రమక్రమకళా
పరిభూతవిద్విషత్పటల ! నీకు
మహనీయతాస్తు సామంతచూడారత్న
బిరుదాంగదస్ఫారచరణ ! నీకు
హర్షోఽస్తు పృథుశాశ్వతైశ్వర్యధూర్ధుర్య
సౌందర్యధుర్యతాశ్చర్య ! నీకు
గీ. వివిధవిభవోఽస్తు సత్కీర్తివిజితరజత
తారకాదారతారకాదారవార
హారనీహారవిషదాహారరుచిర
హార ! మైసూరిచికదేవధీర ! నీకు.

సీ. శ్రీమించు జడదారి చిక్కిలి వెండపు టూట
పట్టుగాఁ డపరంజి పట్టువాఁడు
తన భక్తులగువారి తప్పు లన్నియును మ
న్నించువాఁ డనుకంప నించువాఁడు
తలఁచినఁ జాలుఁ బాతకము లన్నియుం రాచు
పేరువాఁ డరదంపుఁ బేరువాఁడు
తఱచు లెక్కయుంలేక తానయై త్రైలోక్య
మేలువాఁ డెందఱ మేలువాఁడు

గీ. రంగరమణుఁ డభంగసామ్రాజ్యలక్ష్మి
నొసఁగుఁ గాత నిజాంఘ్రిసారసముదాళి
పటలదరివీరమకుటాగ్రఘటితనిజ
రాజమణికిని జిక దేవరాజమణికి.

సీ. జంగమార్చనము భూషాయమాణమహోభు
జంగమార్చనము నేజాణ సేయుం
చారదర్శనము సజ్జనశుద్ధమగు శివా
చారదర్శనము నేసరసుఁ డెఱుఁగు
దేవమాన్యములు సంభావితాభోగ భూ
దేవ మాన్యములు నేధీరుఁ డొసఁగు
రణపరాక్రమము దుర్ధర ధరాధరవిదా
రణపరాక్రమము నేరాజు గాంచు

గీ. అతఁడు పొగడొందు నెందు సుదగ్ర నిజభు
జాగ్రజాగ్రన్మహామండలాగ్రఖండి
తాగ్రహాగ్రవాదుగ్నిగ్రహారిహారి
పాలనవిహారి చిక్కభూపాలశౌరి.

సీ. సిరి మించు.........
పఱపువాఁ డొకఁడు నీ యొఱపువాఁడు

కళుకు బంగరుపట్టు గరుల సింగిణి జోడుఁ
        బఱపువాఁ డొకఁడు నీయొఱపువాఁడు
కదలిరాయలతరంగముల చిందులు తొందు
        పఱుపువాఁ డొకఁడు నీయొఱపువాఁడు
మనుఁబూల రెండ్చు నొండుగ చేయు విలువిద్య
        పఱపు వాఁ డొకఁడు నీ యొఱపువాఁడు

గీ. విక్రమవిభూతి గానవాగ్విలసనముల
నార! యాహవధీర! సాహసకుమార!
కోవిదవిధేయ! మాగలుగగ్గోలురాయ!
రాజదేవేంద్ర! చికదేవరాజచంద్ర!

సీ. కదఁగి వీరాధివీరుఁడు వచ్చె నని పూరి
        గఱచువారును దారి మఱచువారు
మాగలుగగ్గోలురాయఁడు వచ్చె నని చెట్లఁ
        దారువారును గట్లఁ జేరువారు
గడిమన్నెదొరలగండఁడు వచ్చె నని కూలి
        పారలువారలు జాలి నొరలువారు
ఘోరాజివిక్రమార్కుఁడు వచ్చె నని సీఁపు
        చొచ్చువారును గాఁపు చచ్చువారు

గీ. నగుచుఁ దారెలగోల్ హాళాహాళికి నళికి
పఱచునిజబలల మాఱికిఁ బఱపలేక
పఱచె నిక్కేరికిశివ్వభూవరుఁ డయార
రాజదేవేంద్ర! శ్రీదేవరాయచంద్ర!

సీ. డాసి ఢిల్లీకవాటములు వాటములయ్యె
        గోలకొండకుఁ గొత్తళాలు బలిసె
తగవిజాపురి నగర్తలు పొగర్తలు గాంచెఁ
        గటకార్గళములు మిక్కుటము లయ్యె

త్రిబలి కల్బురిగవప్రములు దీప్రములయ్యె
నాగడా నుక్కుడా లతిశయిల్లె
కొల్లూరు పలువెఱంగుల ఫిరంగులఁ బొల్చె
బెడదకోటకు రస్తు బెడిద మయ్యె

గీ. జౌర తొల్లిగడాన గఱిమి తఱిమి
నిక్కనిక్కేరిశివ్వపనేని సరగ
విఱుగఁ బొడిచినయావార్త విన్ననాఁడె
యాహాహోపేంద్ర! దేవరాయక్షితీంద్ర!

మ. కడిమిన్ మైసురిదేవరాయలకు రంగస్వామి వెన్నాసగా
నడుమన్ దండి నఖండచండిమపుఖండాల్యాని చాముండి యె
ల్లెడలన్ దోడును నీడ యై నడువఁగా నిక్కేరిలండీలవం
గడపుం బ్రా పయి నిల్చె నంతకుఁ దహంకారంబు దా నెట్టిదో.

సీ. చూచినఁ జాలదా సుల్తాన్మహమ్మదు
పాదుసాయెదఁ దాకు నీదుబాకు
ఎదిరినఁ జాలదా యిక్కేరిశివ్వప
నేనిపాలిటిమిత్తి నీదుకత్తి
కవసినఁ జాలదా రివణించురాయదు
నేదారులకుమారి నీదుచూరి
మలసినఁ జాలదా మధురతంజాపురీ
నేతలపై దూరు నీదుబారు

గీ. పరనృపతు లెంత నీయంత దొరకు రాయ
భేరికాభూరికాహాళాభిలమకర
మత్త బాంకుశదోర్నేజమహితబిరుద
రాజదేవేంద్ర! శ్రీదేవరాయచంద్ర!

ఉ. మీజముదాడివాఁడి కడిమిం గడి మించినదుండగీలఁ జెం
డేజముదాడి యొక్కరవడిన్ రవడిం డెడుమీకడింది ఖం

డాజగడంబు కవ్వడి కడంగెడు పెన్ జగడం బయారె నీ
తేజులు దేవరాయనృపతీ! జగతీతరుణీపురందరా!.

మ. కడిమిన్ మైసురి దేవరాయమణి ఖడ్గాఖడ్గిచేఁ బోరుపా
రిడినన్ డీకొని నిల్వలేక యిహిహీ యిక్కేరి శివ్వప్పహా
యఁడు డానూడనిఁ బాడెఁగాక కళ్యాణాగడాంబాగడా
గడపై రాగడశాగడాశహాగడాఖానుల్ మదింగుందఁగన్.

మహాస్రగ్ధర. గడిసీమల్ దేవరాయాగ్రణిఁగని బెగడుల్ గాంచు టేవింతపై రా
గడరాడాలాహురాంబాగడశహాగడమక్షామహాల్గోలకొండా
గడఢిల్లీమాహురాసాగరకలుబరగీఖానవర్గంబు తద్ధా
క్కడమాత్కారం బటంచున్ గడగడ వడఁకున్ గర్జ విన్నప్పు డెల్లన్.

మ. కలకాలం బరిదైన శివ్వవసుధాకాంతుండు శ్రీరంగరా
యలఁ జేపట్టుక నేఁడు తా గెలుచునో యాచంద్రతారార్క మా
జలజాతప్రభవాభవాదిసురపూజల్ గాంచు శ్రీరంగరా
యలు చేపట్టిన దేవరాయల కసాధ్యం బెద్దియుం గల్గునో!

మ. గడిసీమల్ బెగడన్ విజాపురము వేఁగన్ గోలకొండన్ హడా
హుడి పుట్టన్ గటకంబు డంబుచెడి త్రయ్యన్ జెంజితంపూపురుల్
వడఁ కందన్ మధురన్ మహాభయము పర్వ నీ బలం బాజికిన్
వెడలున్ జేకొనువార లేరి యిఁక నుర్విన్ దేవరాయాగ్రణీ!

చ. గడగడ సన్యభూమి వడఁకన్ గడకన్నులఁ గెంపునింపు న
ల్గడగడిరాజు లెల్ల నళుకందళుకన్ జిగివాలుఁ బూని పో
రడవులరాతికోటు లరయన్ నెరయందవుఁ దేజి నెక్కనీ
పుడమిని దేవరాయనృపపుంగవుఁ డీఘనుఢాకయెట్టిదో!

శా. కట్టున్ మట్టును మీఱు నగ్గలికలగ్గల్ పట్టి యారోడ్డు ,తాఁ
గట్టల్కం జలపట్టి కట్టుకొని యక్కారెడ్డిఁ జేపట్టు గాఁ
బట్టెన్ బట్టినమాత్రమా కరుణచేఁ బాలించి లాలించి చే
పట్టెన్ మాయంరె చిక్కదేవధరణీపాలుండు సామాన్యుఁడే?

మ. ధరణీచక్రమనక్రవిక్రమముచేతన్ జేసి సాధించి భూ
సురులం బ్రోవఁగ బుట్టినాఁడ నిదె యంచున్ వామపాదంబునం
బిరుదుం బెండెము పెట్టినాఁడవఁట యెంతే మమ్ముఁ బోషింప నీ
కరుదే మైసురిదేవరాయనృపచంద్రా! సాంద్రతేజోనిధీ.

మ. శ్రీరంగైకవిహారి శౌరి భువనక్షేమంకరప్రాభవో
దారస్ఫారకృపాకటాక్షములచేత న్విశ్వవిశ్వంభరా
ధౌరంధర్యకళావిశేషనిలసద్బాహార్గళుం జేసి మై
సూరి శ్రీచికదేవరాయలకు నిచ్చున్ శాశ్వతైశ్వర్యముల్.

సీ. కురు విరాట వరాట కరహాటనృపజూట
తటకిరీటములపైఁ దాఁకి తాఁకి
చోళ నేపాళ పాంచాల భూపాలని
స్ఫాలఫాలములపైఁ ప్రాలి ప్రాలి
యంగ గౌళ కళింగ వంగ బంగాళరా
డుత్తమాంగములపై నులికి యులికి
కుకుర కాశ కరూశ కోసలక్ష్మాధీశ
మాంసలాంసములపై మలసి మలసి
గీ. యెవ్వనిభుజాసి జయలక్ష్మి నెసఁగియుండు
నతఁడు పొగడొందు నెందు నసమసమర
విస్ఫురచ్చమూసమూహ సాహసధురాప
రాజితనతారి చికదేవరాయశౌరి.

సీ. కడఁగి వై రాగడాగడగడాగడపడం
తులపాపటలకు సిందూరరజము
గోలకొండబెడందకోటవిజాపుర
స్త్రీలచన్నులకుఁ గాశ్మీరరసము
కటకకళ్యాణమక్షావధూకబరీభ
రములకుఁ జంపకప్రసవసమితి

అమదానగరఢిల్లీమాహురాపురాం
గనల మోపులకు లాహోద్రవంబు

గీ. తానయై యుండు సెంపసోధను నితేజ
మతఁడు పొగడొందు సెంపును నసమసమర
సాహసకళావిహారి దుస్సహవిరోధి
రాజ్యదవదాహ చికదేవరాయశౌరి.

సీ, గడిపోరల్ గడగడ వడఁక నీరోషమ్ముపై
కగ్గోలుపడి కోట గట్టుకొనియె
దిక్కుదిక్కులవార్త కెక్కునక్కరెడ్డి
సట్టెట్టుచేసి చేపట్టుపట్టె
తోడ్తోడ గంధసింధురసైంధవవ్రాత
ముడివోసికడిమిచే నొడిసితెచ్చె
శ్రీదేవితో జయశ్రీ తెకరోక్కనుచు రాఁ
గీర్తిప్రతాపవిస్ఫూర్తిఁ గాంచె

గీ. ఘోర కేతనపటుపటాత్కారధీర
కరటిఘీంకారపటుహాభాంకారవీర
వారహుంకారచాపటంకారఘోర
రణవిఘటితారి చికదేవరాయశౌరి.

గీ. పంజరమున నుంచి పండ్లు చక్కెర లిచ్చి
మాటనేర్పి చిలుక మనుపునట్లు
నిండ్లొసంగి ధనము లిచ్చి విద్యలునేర్పి
ప్రోవు బుధులఁ జిక్కదేవవిభుఁడు.

లయ.లిబ్బివిరిబోణిదయ గుబ్బతిలుసంపదల
నుబ్బుచికదేవవిభునిబ్బరపుఁదేజం
బబ్బురము లై సతతిమబ్బులన వైఁబడను
గబ్బితనపుందురుకబొబ్బలులబిబ్బీ

గుబ్బెతలతండములసిబ్బెపుమిటారివగ
లబ్బుబిగిగుబ్బచనుగుబ్బలులమీఁదన్
జొబ్బిలుమ్రొగ్గిమదపుగబ్బులు వెసం దొలఁగ
ద్రొబ్బుచు బిగింతముల గొబ్బున మెలంగన్.

చ. ఒకచెలి నొక్కచే వెనుక నుండి కనుంగవ మూసిపట్టి వే
ఱొకకర మెత్తి నొ మ్మటుచు నొక్కతె కుం గనుసన్న చేసి న
న్నొకపరి ముద్దు వెట్టుకొన నొక్కతె వెంటను వచ్చి మెచ్చె దా
నికఁ జికదేవరాయ లొక నేర్పున వంచన సేయుచుండునే?

సీ. పెనుఁజూపులు వాఁడెఁ దనరుతూపులు భక్తి
పరులపై నరులపైఁ బఱపువాఁడు
చుట్టుకైదువుఁ దమ్మిఁ బుట్టునైదువు నైజ
కరమున నురమునఁ గలుగువాఁడు
చందుఁగేరెడుతమ్మి యిందుమీఱెడుశంఖ
రాజంబు తేజంబు గ్రాలువాఁడు
కెంపుపావలు విశియంపుతేవలు నాత్మ
పదముల రదములఁ బరఁగువాఁడు

గీ. రంగరమణుఁ డభంగసామ్రాజ్యలక్ష్మి
నొసఁగుఁగాత నిజాంఘ్రిసారసము వాలి
పటలదగివీరముకుటాగ్రఘటితదివిజ
రాజమణికిని జికదేవరాజమణికి.

సీ. అరికాంతలముసుంగు తెరలఁ దెంపరలాడి
కడుఁ బొగడొందుజిష్ణుఁడవు నీవు
కళలచే విబుధలోకముల కెంతయుఁ బ్రీతి
నెఱపఁ జాలినకళానిధివి నీవు

సర్వసర్వంసహాచక్రంబు జీవనా
కలనచే నలరించుఘనుఁడ వీవు
మహనీయముగ సర్వమంగళా ప్రాప్తిచేఁ
గర మొప్పురాజశేఖరుఁడ వీవు

గీ. అక్షర! కృపమాత్రుఁడవె మహోవగ్రనిజభు
జాగ్రజాగ్రదసిగ్రాస్త్రాసిజప్ర
తాపతపనప్రతాసితోద్దండరిపుప్ర
పాలి శ్రీచిక్కదేవభూపాలమాళి.

మ. అమృతం బానకయుండ్రుఁ దద్రుచుఁబై వాసక్తియే కల్గదా
యమృతం బానినమీఁద మానవశమా? యాహా! భవద్విస్ఫుర
త్కమనీమోక్తులు నట్లగాదె? ౘం కమీ౦దఱ్ గ్రోల కెట్లుందు నే
నిమిషంబేనియుఁ: జిక్కదేవనృపతీ! నిస్తంద్రసాంద్రద్యుతీ!

కోటిరాజురఘునాథరాయలు

ఈతఁడు పుదుకోటప్రభువు. పదునేడవశతాబ్దివాఁడు. ఆంధ్రభాషార్ణవకర్త సుదుపపాటి వెంగన యీతనియాస్థానకవి.

తురంగ పంచకము

సీ. అస్కందితాసుప్రహాసితాశుగోద్వృత్త
రంగమం బగు నీతురంగమంబు
ధారితకత్వరోద్ధతిధుతస్థావర
జంగమం బగు నీతురంగమంబు
రేచితోద్వేగాధరీకృతహరిభృ్న్యి
హాంగమం బగు నీతురంగమంబు
వల్గితస్యదవినిర్భగ్నఫణాద్యభు
జంగమం బగు నీతురంగమంబు

గీ. ప్లుతజవవినిర్జితసురాశ్వపతగమున
చంగమం బగు నీతురంగమంబు
కలితగుణపేటి! కవికోటికల్పవాటి
రాయరఘునాథ పంచణప్రభుకిరీటి!.

సీ. పుటములు ద్రొక్కెనా కుటిలారిరాజన్య
కోటికోటీరముల్ కుదియఁబడును
జోడెనల్ చూపెనా శూరవీరకఠోర
గంధాంధసింధురఘటలు చదియు
చౌదాఁట్లు దాటెనా సామంతభూపాల
జవనకంఖాణముల్ స్రగ్గి మ్రొగ్గు
వేడెముల్ తిరిగెనా విమతులపురములు
గాలిచక్రములకరణిఁ దిరుగు

గీ. బళిర రవగాలు ఘటియింప భండనమున
వెడఁదయురములు బరులును విఱిగి విఱిగి
దొరఁగు రిపుకోటి నీదగా బిరుదు కోటి
రాయరఘునాథ పంచణప్రభుకిరీటి.

సీ. కదలిక చూపెనా కక్కసంపదు నేల
గుండెలు కలఁగు గగ్గోలుగాను
దులదుల నడచెనా దుర్దాంతసామంత
బలములగముల గర్భములు గలఁగు
పరువులు వాఱెనా పరిపంథినరపాల
చిత్తముల్ మెత్తనై తత్తళించు
కరకరి నెదిరెనా గర్వితారాతిరాట్
ప్రాణంబు లటునిటు పఱచి వెఱచు

గీ. దూఱి రణమున హదలికల్ మీఱఁగాను
ఖురపుటోద్ధతు లడరంగఁ గొట్టి మెట్టఁ

దొరఁగె రిపుకోటి నీదెరా బిరుదు కోటి
రాయరఘునాథ పంచణ ప్రభుకిరీటి.

సీ. సమరాన క్షాత్రవసమితిశిరోజముల్
గసకస ఘాసమ్ముకరణి నమలి
కదనాన విమతులకండలు గుండెలు
ఝుళఝుళ కబళమ్ముసరణి మెసఁగి
ప్రధనాన మార్తుఱప్రక్కలు డొక్కలు
కరకర ఖాణంబుపరుస మెక్కి
బవరానఁ బరరాజవరులరక్తంబులు
గళగళ జలములగతిని గ్రోలి

గీ. మెట్టి మర్దించి చుట్టుక మెదఁబనీక
గొట్టి గోరింప రణమున గుండె లవిసి
తొరఁగె రిపుకోటి నీదెరా బిరుదు కోటి
రాయరఘునాథ పంచణ ప్రభుకిరీటి !

సీ. గర్వాంధపరిపంథిగంధసింధురముల
కొమ్ముకత్తుల మొనల్ కొట్టి కొట్టి
చెనఁటిమనేదార్ద్రశిరముల గొగ్గిల
గొలుసులు వీడంగఁ గూల్చి గూల్చి
మూర్ఖారివీరులా మూసలమానుల మోము
ముక్కుదూలము లూడ మోఁది మోఁది
ఘోరవజీమోటుజీరాలయుంగరాల్
చెదరి ఝల్లన రాలఁ జెండి చెండి

గీ. చీఱి తూఱుచు ఖురములఁ జించి చించి
పేరెములు వార బారువ వెంట లగుచుఁ
దొరఁగె రిపుకోటి నీదెరా బిరుదు కోటి
రాయరఘునాథ పంచణ ప్రభుకిరీటి !.

వెలుగోటివారు

వీరి చాటుపద్యములు పరశ్శతములుగా నున్నవి. మచ్చునకుఁ గొన్నిమాత్ర ముదాహరించెదను. వేంకటగిరిప్రభువులు వాని నన్నిటిని ముద్రింతురుగాక !

చ. కదనమె బొమ్మరిల్లు చెలికత్తెలు వీరజయాంగనాజనుల్
మదకరిమస్తకుంభముల మాటికి దొంతులు సంగరస్థలిన్
గుదిగొని పడ్డరాహుతుల క్రొవ్వులు గుజ్జనగూళ్లు బాపురే
పోడలెదు రాయరావు ననపోతయ ధర్మజి ఖడ్గపుత్రికిన్.

ఉ. మత్తుఁడు కూర్మరాజు విషమత్తుఁడు నాగవిభుండు మిక్కిలిన్
మత్తుఁడు సూకరాధిపుఁడు మత్తగజంబులు తిండిపోతు లీ
తొత్తడి కాఁపురంబు తులఁదూఁగ దటంచుచు రత్నగర్భ నీ
పొత్తుల నీభుజాబలము పొందెనపో యనపోతభూవరా !

శా. ఏమీ శేషుఁడ ? ఏమిశారద; మదంబేపారునా ? తొంటి వి
క్రామం బేమియు లే; దజేమి ? నసిమీఱన్ రావుసింగాంకుఁ డు
ద్దామప్రౌఢి జయింప సోమకులగోత్రాధీశ్వరుల్ జోగులై
భామల్ దామును బాములన్ వెదకఁగా బాతాళమున్ దూఱితిన్.

చ. కుదురుగ మిమ్ముఁ గొల్చి వెలుగోటిపురీంద్ర ! కొమారతిమ్మ ! నిన్
గదియఁగ నగ్రహారములు కైకొనఁజాతురు భూసురోత్తముల్
బెదరక నీకరాసిహతిఁ బెల్కురి వైరులు పోయి యూర్వశిన్
గదిసి కుచాగ్రహారములు కైకొనఁ జాతు రదేమిచిత్రమో !

ఉ. రంగపనేనియబ్బనృపరత్నము గోపనృపాలుఘాటికిన్
సంగరరంగభూములకు శాత్రవకోటులు నిల్వలేక సా
రంగముఖీలలామలను రాజ్యతురంగకపేంద్రసంపదల్
సంగతి నప్పనం బొసఁగి శైలములన్ విహరింతు రెప్పుడున్.

మ. తలఁ పెల్లన్ హరిభక్తి చింతకు దినకృత్యం బెల్ల ధర్మక్రియల్
నిలు వెల్లన్ దయ చూపమెల్లయెడలన్ నిగర్వ మశ్రాంతమున్
గొలు వెల్లన్ గవిగాయకాళి యితరక్షోణీశ్వరుల్ సాటియే
వెలుగోట్యన్వయ నారసింహ సకలోర్వీనాథ రాయన్నకున్?

ఉ. ఆలములోన సింగవసుధాధిపనందన! యన్నపోతభూ
పాలక! నీకు నోడి యనిఁ బాఱినవైరుల గాంభంగి నే
తోలుదుగాని చంపవట దోస మటంచును నౌర! గాయగో
వాళుఁడ వైననీకుఁ బశువర్గముఁ గాచుట నైజమేగదా!

క. ఇనువెనుకయ గ్రహచక్రము
వినుతామరవర్గ మెల్ల వెనకయ వెనుకే
జనపతులు సాహసంబున
ననపోలన్నృపాల! నీకు నందఱు వెనుకే.

చ. అగణితకీర్తిలోల! సుగుణాకర! దాచయవెన్నభూప! నీ
పగతుఱు కొండతోట్లఁ దమభామలకోమలదేహదీధితుల్
జిగిగొని నిండినన్ గుహలఁ జీఁకటి సినఁ బమ్ముఁ గాంతురన్
దిగులునఁ గస్తురిన్ వెదకి తెత్తురు మేఁకల చెత్త నత్తఱిన్.

ఉ. బల్లిదగండ లింగవిభుపాదమునందుఁ బసిండియందె తా
ఘల్లురుఘుల్లుఘుల్లురని ఘల్లని మ్రోయఁగ భీతి గుండియల్
ఝల్లురు ఝల్లుఝల్లురని ఝల్లన సల్లలనాడు చుందురా
యల్లయరెడ్డిపెమ్మఁడుచు నాతనితమ్ముఁడు వీరభద్రుఁడున్.

క. తమ్ముశమకెంత ప్రియమో
తమ్ముఁ జెయిసాఁచి రిపులు తలక్రిందై నీ
తమ్మపడి గాన నుందురు
బొమ్మలక్రియ రావుదాచభూవరసింగా!

ఉ. ఈక్షితిఁ గాశికానగరి నీల్గినమాత్ర లభించు సెంచఁగాన్
భిక్షుపుఁగూడు యాచధరణీతలనాథవతంసు ఖడ్గధా

రాశతి మేనువిడిన యంగాతికిఁ గల్గు సుధారసంబు త
త్రైభిషము మంచిదో యమృతపానము మంచిదో యెంచిచూడఁగన్.

మ. అరుదౌ సెబిరుదప్రతాపములు కల్యాణాద్రిపై నుండి కి
న్నరగంధర్వసతుల్ సదా శ్రుతిపుటానందంబుగాఁ బాడఁగా
నరసే బాపు బళీ! సెబా! సహహా! యాహా! మే! లహో! యంచు ర
య్యఁ బిరుల్ వెలుగోటి యాచవిభురంగా! సంగరక్ష్మార్జునా!

ఉ. అంచితరాయరావుబిరుదాంకము రాజులఁ గొట్టి యందెఁ గీ
లించినమాదభూవిభుని లింగనృపాలున కొప్పఁగాక గ
ర్వించిన నీకుఁ జొప్పడునె వేముఁడునల్లయ వేమరెడ్డి! పో
కొంచపుఁ దమ్మితిండిలినుకూళకు సింహతలాట మేటికిన్?.

ఈవంశమున సర్వజ్ఞసింగభూపాలుఁడు, విద్వత్కుమార యాచమనాయఁడు మొదలగు విద్వత్ప్రభువులు వెలసినారు. విద్వత్కుమార యాచమనాయని వైదుష్యదాతృత్వములకు ద్యోతకముగా నీక్రిందివిధమున నొక కథ యున్నది.

“విద్వత్కుమార యాచమనాయఁడు ప్రభుత్వము చేస్తుండగా, ఒక విద్వాంసుఁడు ఆస్థానమునకు వచ్చి శాస్త్రప్రసంగము చేసి సంస్థానపండితులను వోడగొట్టెను. కుమారయాచమనీడు మిక్కిలి సంతోషించి ఏమి కావలెనో కోరుకొండని పండితుని అడిగెను. ఆయన దేవర సంస్థానములో నామనోవృత్తికి చాలినంత భూమి దయచేసి, నానిత్యకర్మానుష్ఠానములు చక్కగా జరిగేటట్టు, అనుగ్రహించవలసినదని కోరెను. ఏవూళ్లో ఏపొలము కావలెనో, మీరే సస్యగర్భముగా చూచుకొని వచ్చి చెప్పితే సర్వమాన్యముగా దానపత్రము వ్రాయించి యిప్పిస్తున్నామని రాజుగారు సెలవిచ్చిరి. ఆపండితుఁడు వారితాలూకాలో తీర్థంపాడనే వూరికి

పోయి అక్కడ జలసమృద్ధి, స్థలసమృద్ధి చూచుకొని తనస్నానసంధ్యాద్యనుష్ఠానములకు, అనుకూలంగా ఉన్నదనుకొన్నాఁడు. ఆవూరిచెరువుకు దక్షిణపుతట్టుపొలం తనకు వనరుగాభావించెను. రాజుగారి దగ్గరకువచ్చి, ఆసంగతి విన్నవించి అక్కడి ఆచెరువు దక్షిణపుచేనుకు దానపత్రం పుట్టించుకొనెను. ఆవూరికి పోయి గ్రామస్థులతో మాట్లాడి గ్రామకరణమును సంతోషపెట్టి తనదానపత్రము చూపించెను. "అయ్యా బ్రాహ్మడా! చెరువుకు ఉత్తరపుచేను సుక్షేత్రమై వుండగా వట్టిచౌటిపల్లు, దక్షిణపుచేను కోరుకొన్నావేమిటి? మాతో చెప్పక వెళ్ళిపనిచేస్తివి" అని కరణంచెప్పేటప్పటికి. ఆపండితుఁడు "సరి కుదురుతుందిలే" అని లోలోపల సరిచూచుకొని, "అయ్యా! నేను కోరినదిన్నీ అదేనండీ! అట్లాగే వ్రాయించినా"నని ఆయన కేదో చెప్పి లోబరుచుకొని, చెరువుకువుత్తరపుచేనే విడుదల పెట్టించుకొన్నాఁడు. దాన్ని సాగుబడిచేసేరైతును వెళ్ళగొట్టి తనసేద్యగాళ్ళచేచొప్పించి తగవుసాగించినాఁడు. అంతట ఆభూమికాపు రాజుగారిదగ్గిర ఫిర్యాదుచేసుకొనెను. పిలిపించి, "యిదేమిటి? మీరిట్లాచేయవచ్చునా?" అని రాజుగారు పండితుణ్ణి అడిగిరి. "తమరు దానపత్రంలో వ్రాయించినప్రకారం చెరువుత్తరపుచేనే నేను లోబరుచుకొన్నాను. నాతప్పేమి?" అని పండితుఁడనెను. స్వయముపండితుఁడు గనుక ఆరాజు, "ఓహో! చెరువు వుత్తరపుచే ననగాఏచేనుకు చెరువువుత్తరముగావున్నదో ఆచేనని అర్థముచేసినాఁడుసుమా" అని గ్రహించి, "బహువ్రీహి చేస్తిరా?" అనెను. "దేవరవారు దయచేసినభూమి బహువ్రీహిగాక అల్పవ్రీహికావచ్చునా" అని ఆపండితుఁడుచమత్కరించెను.

బహువ్రీహిఅనగా హెచ్చుధాన్యము కలది - బహువ్రీహిఅనే సమాసమున్ను అర్థము. విద్వత్కుమారక యాచమనాయనివారు పరమానందముచెంది, "మునుపు యిచ్చినది అబద్ధము యిప్పుడు ఇచ్చినది నిబద్ధి" అని మెచ్చి అట్లాగే పూర్తియిచ్చి సంసారించి సమాధానపరిచి పంపెను."

పోలెపల్లి బుక్కరాయలు

సీ. కొలువులో మీసాలు కొనలు దిద్దఁగవచ్చుఁ
జికిలిసేనాకత్తి చిమ్మవచ్చు
మెత్తనియంగీలు మెఱచి తొడగవచ్చు
సతులు చూడఁగ నెమ్మి సలుపవచ్చు
సరడిసాదనుఁజూచి ఘాతసేయఁగవచ్చు
బిరుదులు చదువంగ బిగియవచ్చు

* * *

గీ. కాక యరి నని శ్రేయ సత్కవుల కీయ
నీవె నేర్తువు ధరలోన నేర్పు మెఱయఁ
బరమకళ్యాణ! నూతనపంచబాణ!
భూనుతాటోప! తిమ్మయ బుక్కభూప!

సీ. కలగుండ్లువనుబారు కన్పించు దుర్గాలు
కడఁగి భగ్గన విచ్చు గండవిండ్లు
పెందూళిపైఁ గప్పి భీతిల్లుఁ గోటలు
కమలి భస్మంబు లౌఁ గాననములు
చీకాకుపడు దొడ్డసింహాసనంబులు
హల్లకల్లోలమౌ నష్టదిశలు

గట్టులకావు గడిమన్నెభూములు
పంచబంగాళమౌఁ బట్టణములు

గీ. గర్వదుర్వారభూపసంఘములలోన
పుట్టిపడ్డట్టు నీదాటి పుట్టినపుడె
మన్నెశార్దూల ! రిపుమన్నెమత్తగజాల
భూపతాటోప ! తిమ్మయబుక్కభూప.

సీ. మత్తారిరాజన్యమకుటంబులనె కాని
పాదంబు చాఁపఁడు బలిమి మెఱసి
వీరదాడురాజుల పేరురమ్మునె కాని
మన్నెబెబ్బులిబాహు మహి నిడఁడు
పచరించుపురాజపట్టణంబునె కాని
వాజి నెక్కఁడు రాజసమున
కపటరాజకఠోరకంఠరక్తమె కాని
యడిదంబు కడుగఁ డాహవమునందు.

గీ. మన్నెమాత్రుండె బద్దరిమన్నె మావు
మలయుంబిత్తరిమన్నెల మగలమగఁడు
దండిమన్నెలవలపులమిండగీఁడు
భోగసురరాజు తిమ్మయ బుక్కరాజు.

సీ. అనిలోన విఱిగివచ్చి యందల మెక్కనే
ముక్కుసెవ ల్లేనిమొండిగాక
పోరిలో గుఱ్ఱంబు పాలియించి వచ్చునే
గుఱిపెద్దగుఱ్ఱాలగోవుగాక
బవరంబున కుఁబోయి పతినివంచన చేసి
తొలఁగునే బణ్ణంగిదూఁబగాక
విలినపతిసొమ్ము నెల్లకాలము దిని
పాఱిపోవించునే పందగాక

గీ. సమరతలమునఁ దనప్రాణపతినిఁ దలఁచి
సుఖము గోరునె జోగులసుతుఁడు గాక
యనుచు గెల్వంగ నేర్తువా నాహవమున
భూనుతాటోప! తిమ్మయ బుక్కభూప!

తంజావూరి విజయరాఘవరాయలు

ఈతఁడు తంజాపురము నేలినయాంధ్రనాయకరాజు. రఘునాథరాయలకుమారుఁడు మహారసికుఁడు. మహాదాత. మహాకవి. ఈవంశమువారి యోగ్యతలు, తంజావూరియాంధ్రరాజులచరిత్రమూలమున నెఱుఁగ నగును.

లయ. తావిజగడంపుసిగపువ్వులసరుల్ తళుకు
మోవిపలుగెంపు బురుసావలువసొంపుల్
శీవిదులకింపునొకతావిచుఱుకు న్మరుతు
మావువయి నెక్కి పురిలో వెడలి రాఁగా
నీవగలు చూచి చెలి రేవగలు సొక్కుచును
పూవుజముబాడిదొరవాహవళికిఁ జిక్కెన్
మావెలఁది నేలుకొన రావలెనె నీవు దయ
తో విజయరాఘవమహీవర! పరాకా!

క. భూతలమున శిబికర్ణులు
దాత లనేసుద్ది సుద్దసబ్బర నిన్నుం
చేతలఁ వదాన్యుఁ డెవ్వఁడు
రా? తంజావూరి విజయరాఘవనృపతీ.

ఈయనయాస్థానమున రంగాజీ, కృష్ణాజీ మొదలగు వారాంగనలు, సరసకవిత నేర్చినవా రుండెడివారు. అందు రంగాజి

'మన్నారుదాసవిలాస' మనుపేర నీయనశ్శృంగారచరిత్రమునే గ్రంథముగా రచించినది. ఆపె, యారాజేంద్రునిచేఁ గనకాభిషేక సత్కారమును వడసినది. ఆయనవలపునెలఁత. ఎల్లవేళలందును వెల్లాటకత్తెతో నానందించు నీనృపాలుని మహిషి తనయాగ్రహము నాపుకోనఁజాలక యొకనాఁడావారాంగనకు దూషణోక్తులతో నొక దూతికముఖమున వార్త నంపెనఁట! విదుషీమణి యగునావారాంగన యాదూతికి పద్యమును రచించి చెప్పి పుచ్చెనఁట—

ఉ. ఏపనికల్ మముం దలఁప నేమిపనో? తమ రాఁడువారు గా
రో? వలపించునేర్పెఱుఁగరో? తమకౌఁగిటిలోన నుండఁగా
రా వదియేమిరా విజయరామ! యటం చిలు దూతి బల్కి చేఁ
దీవరకత్తెనై పెఱఁగి తీసుకవచ్చితినా తలోదరీ!

ఉ. రాజనిభాననా! సరసురాలవు జబ్బుగ నల్లినా వదే
మే జడ? యింతకంటె వలెనే? వలనొప్ప బిగించి యల్లవే
యోజవరాల! వేఱె పనియున్నదె; దోసమె దోసమే మహా
రా జగునట్టియవ్విజయరాఘవు మై చిగురాకె కోమలీ!

చ. కులికెద వేటికే చెలియ! కుంచెఁడు మానెఁడు గాను నెల్లవా
రలు వినివారు లే; విజయరాఘవరాయఁడు నిన్నుఁ గూడుటల్
వలపులె చాటుచున్నవి జవాదియు నల్లవు పిట్టపీఁగఁగా
వలెనటె చూచియోర్తురటె వంతులు జంతు లవేటియెమ్మెలే?

క. ఇంతీ! పానుపుపైకిదె
కంతుఁడు కూర్చున్నవాఁడు కనుఁగొను మహహా!
కంతుఁ డనంగుఁడు నీతెలి
వింతేనా విజయరాఘవేంద్రుఁడె చెలియా!

మట్లవారు

ఉ. అక్కజ మొప్పఁగా భుజపరాక్రమశక్తుల నెంచిచూచినన్
దిక్కులలోనఁబోలిపలి తిమ్మయ బుక్కఁడురాజు నాఁటికిన్
మక్కువ దోర్బలంబునను మానవనాథులలోన నంతకు
న్నెక్కువమట్లకోనధరణీశ్వరు నెల్లమరాజు నేఁటికిన్.

ఉ. మాయురె! సద్గుణాభరణ! మల్లకుమారయనంత శౌర్యధా
రేయుని నిన్ను నాజి నెదిరింపను శక్తులుఁగాక కైదువుల్
వేయనిరాజులున్ శరణు వేఁడనిమన్నెకొమాళ్లు కానికల్
నేయనిహూర్లు మ్రొక్కనివజీర్లును లేరు వసుంధరాస్థలిన్.

ఉ. వెండియు మట్లరాజు తిరువేంగళనాథుఁడు కందనోలికా
ఖండనభూమిలోఁ దురకబారులపైఁబడి సంహరింపఁగాఁ
గండలు కొండలయ్యె నెమకల్ ధరణీజము లయ్యె నెత్తురుల్
గందపుటేఱు లయ్యెఁ దలకాయలు తారక లయ్యెఁ జూడఁగన్.

అద్దంకి నృపాలురు

మ. పదవే రంభ! సురేంద్రుకొల్వునకు నప్పా! నాకు రాఁ దీరదే;
యది యేమే; ధర మందపాటి రఘునాథాధీశుబాహాసిచేఁ
గదనక్షోణిని నీల్గినట్టిరిపుసంఘాతంబు వే వచ్చెడున్
బదులు న్నూఱులు వేలు లక్షలు గణింపన్ శక్యమే చెల్లెలా.

ఉ. ఇంద్రుని సన్నిధానమునఁ కేఁగె రణోజ్జ్వలవిక్రమక్రియా
సాంద్రుఁడు మందపాటికులసాగరచంద్రుఁడు రామభద్రరా
జేంద్రుఁడు పార్థివాబ్దమున నేకతఁ గార్తికశుద్ధపూర్ణిమా
చంద్రదినాంతమందు రవి జారినకైవడి మారుతాత్మజా!.

'మన్నారుదాసవిలాస' మనుపేర నీయనశృంగారచరిత్రము నే గ్రంథముగా రచించినది. ఆమె, యారాజేంద్రునిచేఁ గనకాభిషేక సత్కారమును వడసినది. ఆయనవలపునెలఁత. ఎల్లవేళలందును వెల్లాటకత్తెతో నానందించు నీనృపాలుని మహిషి తనయాగ్రహము నాపుకోనఁజాలక యొకనాఁ డావారాంగనకు దూషణోక్తులతో నొక దూతికముఖమున వార్త నంపెనఁట! విదుషీమణి యగునావారాంగన యాదూతి కీపద్యమును రచించి చెప్పి పుచ్చెనఁట—

ఉ. ఏవనితల్ మముం దలఁప నేమిపనో? తమ రాఁడువారు గా
రో? వలపించునేర్పులుఁగరో? తమకౌఁగిటిలోన నుండఁగా
రా వదియేమిరా విజయరామ! యటంచిలు దూతి బల్మిచేఁ
దీవరకత్తెనై పెనఁగి తీసుకవచ్చితినా తలోదరీ!

ఉ. రాజనిభాననా! సరసురాలవు జబ్బుగ నల్గినావదే
మో జడ? యింతకంటె వలెనే? వలనొప్ప బిగించి యల్లవే
యోజవరాల! వేఱె పనియున్నది; దోసమె దోసమే మహా
రా జగునట్టియవ్విజయరాఘవుపై చిగురాకె కోమలీ!

చ. కులికెద వేటికే చెలియ! కుంచెఁడు మానెఁడు గాను నెల్లవా
రలు వినివారులే; విజయరాఘవరాయఁడు నిన్నుఁ గూడుటల్
వలపులె చాటుచున్నవి జవాదియు నల్లవు పిల్లిపీఁగఁగా
వలెనటె చూచియోర్తురటె వంతులుం జంతు లవేటియిమ్మెలే?

క. ఇంతీ! పానుపుపైనిదె
కంతుఁడు కూర్చున్నవాఁడు కనుఁగొను మహాహా!
కంతుఁ డనంగుఁడు నీతెలి
వింతే నా విజయరాఘవేంద్రుఁడె చెలియా!

మట్లవారు

ఉ. అక్కజ మొప్పఁగా భుజపరాక్రమశక్తుల నెంచిచూచినన్
దిక్కులలోనఁ బోలిపలి తిమ్మయ బుక్కఁడురాజు నాఁటికిన్
మక్కువ దోర్బలంబునను మానవనాథులలోన నంతకు
న్నెక్కువ మట్లకోనధరణీశ్వరు నెల్లమరాజు నేఁటికిన్.

ఉ. మాయంరె! సద్గుణాభరణ! మల్లకుమారయనంత శౌర్యధౌ
రేయుని నిన్ను నాజి నెదిరింపను శత్రులు గాక కైదువుల్
వేయని రాజులున్ శరణు వేఁడని మన్నెకొమాళ్లు కానికల్
చేయని శూర్లు మ్రొక్కని వజీర్లును లేరు వసుంధరాస్థలిన్.

ఉ. వెండియు మట్లరాజు తిరువేంగళనాథుఁడు కందనోలికా
ఖండనభూమిలోఁ దురకబారుల పైఁబడి సంహరింపఁగాఁ
గండలు కొండలయ్యె నెముకల్ ధరణీజము లయ్యె నెత్తురుల్
గందపుటేఱు లయ్యెఁ దలకాయలు తారక లయ్యెఁ జూడఁగన్.

అద్దంకి నృపాలురు

మ. పదవే రంభ! సురేంద్రుకొల్వునకు నప్పా! నాకు రాఁ దీరదే;
యది యేమే; ధర మందపాటి రఘునాథాధీశుబాహాసిచేఁ
గదనక్షోణిని నీల్గినట్టిరిపుసంఘాతంబు వే వచ్చెడున్
బదులు న్నూఱులు వేలు లక్షలు గణింపన్ శక్యమే చెల్లెలా.

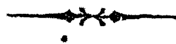
ఉ. ఇంద్రుని సన్నిధానమున కేఁగె రణోజ్జ్వలవిక్రమక్రియా
సాంద్రుఁడు మందపాటికులసాగరచంద్రుఁడు రామభద్రరా
జేంద్రుఁడు పార్థివాబ్దమున నేకతఁ గార్తికశుద్ధపూర్ణిమా
చంద్రదినాంతమందు రవి జారిన కైవడి మారుతాత్మజా!.

వత్సవాయవారు

ఉ. తీరుగ వత్సవాయకులతిమ్మ జగత్పతికీర్తిహార మా
హారశరద్ద్విజన్మకులిశాయుధజాతుల మించె శౌర్యమా
హారశరద్ద్విజన్మకులిశాయుధజాతుల మించె రూపమా
హారశరద్ద్విజన్మకులిశాయుధజాతుల మించె నిద్ధరన్.

ఉ. రాజులరాజు లోభి యొకరాజులరా జటిమూర్ధుఁ డష్టది
గ్రాజులరాజు చోరుఁడు విరాజులరా జొక పక్షి తారకా
రాజులరాజు దోషి ఫణిరాజులరా జొకవక్రగామి యీ
రాజులు రాజులా సుగుణరాజులరాజవు నీవుగాక యో
రాజవతంస ? వత్సవయ రాజమహీపతి, తిమ్మభూపతీ !

ఉ. రాజు కళంకమూర్తి రతిరాజు శరీరవిహీనుఁ డంబికా
రాజు దిగంబరుండు మృగరాజు గుహాంతరసీమ నుండు వి
భ్రాజితపూసపాడ్విజయరామనృపాలుఁడు రాజుగాని యీ
రాజులు రాజులా పెనుతరాజులు గాక ధరాతలంబునన్.

వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రినాయుఁడుగారు

ఈతమ్మప్రభువు పదునారవశతాబ్దితర్వాతఁ గృష్ణాతీర మందలి యమరావతి రాజధానిగాఁ గొంత తెల్గుదేశమేలిన వాఁడు, మహాదాత, శూరుఁడు. "అటునుండి కొట్టుకు రమ్మన్నారు.' అనుసామెత కీతఁడే జననకారణము. ఆకాలమునందు దారి దోఁపుడుగాండ్రు మెండుగాఁ నుండిరఁట. అనేకుల ప్రాణధన

ములఁ గొనుచుఁ బ్రజలకు మిక్కిలి పీడ గల్గించుచున్న యా పచ్చెపుదొంగలలో బహుప్రయత్నమున వేంకటాద్రినాయఁడు నూర్గురను బట్టించి వరుసగా నిల్వఁబెట్టి తలలు నఱకఁ దలారుల కనుజ్ఞ నొసఁగెనఁట! ఒకకొననుండ నఱకఁ బ్రారంభింపఁ బోఁగా నచ్చటివాండ్రు, అటునుండి కొట్టుకొనుచు రమ్మని కోరిరట! (కొందఱు నఱికినతర్వాతనేని జాలి వొడముక పోదని) నాయఁడుగారును వల్లె రెండవప్రక్కనుండి యారంభింపఁజేసి నిశ్శేషముగనే సంహరింపించి ప్రజకుఁ జోరభీతి మాన్పిరఁట!

మ. వరహాలక్కులభంగి సాలువులు కంబళ్లట్ల రూపాయలన్
వఱి గవ్వల్వలెఁ గంకణమ్ములుఁ దృణప్రాయమ్ముగా నిచ్చి బం
గరుపళ్లెంబులఁ బాయసాన్నములుఁ లక్షబ్రాహ్మణాపోశనం
బర లే కిత్తువు వాసిరెడ్డికులదీపా! వేంకటాద్రీశ్వరా!

ఒకప్పుడు, వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రినాయఁడును నర్సారావుపేట మల్రాజు గుండారాయఁడును, నుజివీటి యప్పారావును, చల్లపల్లి యంకినేఁడును, మొదలుగాఁ గొందఱు జమీందారులు కూడి యిష్టగోష్ఠివినోదముసల్పుకొనుసందర్భమున హాస్యచతురుఁడగు గుండారాయఁడు "మనజీవితములు కడచినతర్వాత లోకము మనల నెట్లు ప్రశంసించునో తలఁచిచూచుకొందమా" యనెనఁట! అందఱు నంగీకరించిరఁట! ఇట్లు పేర్కొనెనఁట! నూజివీటి యప్పారాయఁడు చనిపోయినా బైరాగులందఱును బలవించెదరు. తాను చనిపోయితినా వేశ్యలందఱును విలపించెదరు. వేంకటాద్రినాయఁడు చనిపోయినా యందఱును నల్లో యని

దుఃఖించెదరు. అంకినేఁడు చనిపోయినా యందఱు నాహా యని సంతోషించెద" రనియెనఁట!

అమరావతిలో నీ వేంకటాద్రి నాయని శిలావిగ్రహ మున్నది.

దరిద్రుఁడగు నొకకవి యూవాసిరెడ్డి వేంకటాద్రినాయని దాతృత్వము విని యాతనిదర్శింపఁ బల్నాడు ప్రాంతమునుండి యరుదెంచుచు గుంటూరు చేరునప్పటి కాభూపతి పరలోకయాత్ర గావించినట్లు తెలియరాఁగా నీక్రిందిపద్యము జెప్పె నందురు.

చ. నలువ! ఛిఛీ? నిను దలఁప న్యాయముగా దిఁక వేంకటాద్రిభూ
తిలకునిఁ జంపి యర్థులకు దిక్కు మఱే మొనరించినావు? నీ
విలఁదలకొట్లమారితన మెన్నఁటికిన్ విడవైతి వౌర! భూ
తలమున నిట్టిరాజును యథావిధి నీతరమా సృజింపఁగన్?

వేంకటాద్రినాయఁడు "వారికి వారికిన్ మఱియు వారికి వారికి వారివారికిన్" అను సమస్యనీయఁగా వట్రం విరూపాక్ష శాస్త్రు లనుకవి యిట్లు పూరించెనఁట.

ఉ. భూరమణీమనఃకుముదపుంజసుధాంశుని వేంకటాద్రిల
క్ష్మీరమణావతారుని భజింతురు రాజులుఁ దత్సుతుల్ హితుల్
సూరిజనుల్ తదీయులును సొంపుగ నాప్రభు విచ్చుఁ గోరికల్
వారికి వారికిన్ మఱియు వారికి వారికి వారివారికిన్.

సి. పి. బ్రౌన్ దొరగారు

క్రై. 1770 తరువాత 1820 వరకు నీమహాశయుఁ డాంధ్రభాషకై యతిప్రయాసపడి మహోపకృతి సల్పినవాఁడు. బందరు మొదలగు పట్టణములం దీతఁడు జిల్లాజడ్జీయుద్యోగము సల్పుచు ననేకసంస్కృతాంధ్రగ్రంథములను బహుధనవ్యయమున సేకరించెను. తెల్గునకు నిఘంటువులు నిర్మించెను. జూలూరి అప్పయ్య పండితుఁడు, గురుమూర్తిశాస్త్రి, వాసుదేవపరబ్రహ్మశాస్త్రులు, మొదలగు ననేకపండితుల నాదరించి విరివిగా ధనమొసంగెను. ఆంధ్రభాషయం దీతనికత్యంతాభిమానము కలదు. ఇప్పుడు ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారమున నున్న సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములం దనేకము లిమ్మహనీయుఁ డార్జించినవే. ఈతని యాంధ్రభాషాభిమానమును బుద్ధివైభవమును దద్భాండాగారమునఁ గల గ్రంథములఁ బట్టి గుర్తింపనగును.

కం. నూర్దార్డు లెక్కసేయక
పేర్కొందినవిబుధవరులఁ బిలిపించుచు వే
మార్దర్థ మిచ్చునితరణి
చార్లెసు ఫీలిప్సు బ్రౌను సాహెబు కరుణన్.

బీదఱికమును గుడుచుచున్న యొకయాంధ్ర పండితుఁడు సి. పి. బ్రౌన్ దొరగారికి భాగవతమందలి యీ క్రిందిపద్యమును వ్రాసి తనకు ద్రవ్యసాహాయ్యము వేఁడుకొనుచు నొక యర్జీ పంపి కొనెనఁట! ఆపద్యము:

ఉ. లావొక్కింతయులేదు ధైర్యము విలోలంబయ్యెఁ బ్రాణంబులా
రావుల్ దప్పెను మూర్ఛవచ్చెఁ దనువున్ డస్సెన్ శ్రమం బయ్యెడిన్
నీవే తప్ప నితఃపరం బెఱుఁగ మన్నింపందగున్ దీనునిన్
రావే యీశ్వర! కావవే వరద! సంరక్షించు భద్రాత్మకా!

బార్కిన్ దొరగారి కిష్టులు మహమ్మద్దొరని స్తుతించుటయందు ఫ్రోఁత. (వారిస్వహస్తముతో నొకచోట "ఈ దేశపు జనులు కార్యార్థమై నీవే తండ్రివి, నీవే దైవమవు, అని నరు నొరుని స్తుతింతురు; అట్లు స్తుతించుట తల్లిని దండ్రిని దైవమును వంచించుట యగును. ఆ శ్లోకములికి యేనగొందును.' అను నర్థము వచ్చునట్లు తెల్గునసే కొంత వ్రాసియున్నారు.) ఆయర్జిని జూచి దొరగారు తిరిగి భాగవతములోనిదే యగు నీక్రిందిపద్యముఁ బ్రత్యుత్తరముగాఁ బంపిరఁట.

ఉ. ఏను మృతుండ నౌదు నని యింతభయంబు మనంబులోపలన్
మానుము సంభవంబు గల మానవకోట్లకుఁ జావు నిక్కమౌఁ
గాన హరిం దలంపు మిఁకఁ గల్గదు జన్మము నీకు ధాత్రిపై
మానవనాథ! పొందెదవు మాధవలోకనివాససౌఖ్యముల్.

సిద్ధయామాత్యుఁడు

సీ. శేషాహి భాషావిశేషఁ డింతే కాని
యెలమిఁ గర్ణునిరీతి నీయలేఁడు
ఎలమిఁ గర్ణుఁడు దాన మీయు నింతే కాని
పుడమి నింద్రునివంటిభోగి గాఁడు
పుడమి నింద్రుఁడు కడుభోగి......నకుఁ గాని
ధర్మనందనువంటిశాల్మి లేదు

ధర్మనందనుఁ డెంత తాల్మి దాల్చినఁ గాని
వార్ధినా గాంభీర్యపరుఁడు గాఁడు
గీ. గాక యిటువంటిగుణములు గలిగె నీకు
శత్రునిశ్శంక! ఉటుకూరుశాసనాంక!
భాగ్యగంభీరవేంగయప్రభుకుమార!
మహితమందార! సిద్ధయామాత్యధీర!

ద్వాత్రింశన్మంత్రులు

ముప్పది యిద్దరు మంత్రులను దెలుపు నీసీసమాలిక కట్టు కతలనుబట్టి యొకబట్టుకవిచేఁ గూర్పఁబడినది. పేర్కొనఁబడిన మంత్రులక్రమము కాలక్రమమునకు ననుకూలింపదు. చరిత్రకారులు దీనినిఁ బరమప్రమాణముగాఁ దీసికొనరాదు.

1. సీ. కవులిచ్చు భూపతి గాసి పెట్టఁగఁ జచ్చెఁ
ప్రజలకై రాయసభాస్కరుండు.
2. వరదాతయై మణివలయముల్ కవికిచ్చె
దండిభాస్కరసూతి కొండమంత్రి.
3. భాస్కరునవలెఁ గీర్తిపడసెఁ దత్పౌత్త్రుఁడౌ
ఘనరామలింగభాస్కరుఁ డొకండు.
4. గణకనిర్వాహంబు గల్గించె నూరూర
మహి గోపరాజు రామప్రధాని.
5. దుర్గమియ్యక శత్రువర్గంబుతోఁ బోరెఁ
బెల్లుగాఁగరణము మల్లమంత్రి.
6. ఆత్మీయతపముచే నర్థిబాలుకమడ్డు
కేడించె బండారు కేశమంత్రి.

7. కవిపాముచేఁ జూపఁగను పాయంపాతని
కై యిచ్చె సీదయ యాచఘుఁడు.

8. వేఁటాఱుతునియల వినుతులఁ జెండాడె
పాజిలో నాదెండ్ల యయ్యలయ్య.

9. పోరిలో నసహాయశూరుఁడై తెగివెన్క
బ్రతికె సిద్ధయ తిక్కఁ డతులితముగ.

10. పట్టిసపురవీరభద్రుని ప్రేమచేఁ
జెన్నొందె శ్రీకోటసింగరాజు.

11. ఇలుచూఱయాచకావలికి దాతలదాత
యై యిచ్చె సిట్టిల హారిహారప్ప.

12. తనదుమీసముదీసి తాకట్టుగానుంచి
కొట్టరెడ్డిం దర్థి కోర్కితీర్చె.

13. గణపతిదేవునికరుణ భట్టుకు మణి
యదపం బొసంగె గుండార్యవరుఁడు.

14. అష్టసహస్రంబు లర్థికిచ్చి సుకీర్తి
మహినిసంగనమంత్రి మాచఁ డందె.

15. కొనియె భాస్కరునిచేఁ దెనుఁగురామాయణం
బారూఢి సాహిణిమారమంత్రి.

16. ఆంధ్రనైషధకావ్యమందె శ్రీనాథుచే
మామిడిసింగనామాత్యమౌళి.

17. ఘనదానకర్ణుఁడై గండపెండెము దాల్చెఁ
గొఱవి యన్నామాత్యకుంజరుండు.

18. పగతుఁ జుట్టమటంచుఁ బల్కఁగా ధనమిచ్చి
చేపట్టెఁ బెమ్మయసింగరాజు.

19. గురుజగత్త్రయదానగురుమూర్తియై మించె
నందూరిభీమనగుండమంత్రి.

20. ప్రాణికోటికినెల్ల బహుభక్ష్యభోజ్యాన్న
సత్రముల్ పెట్టె విప్రప్రధాని
21. భట్టుమూర్తికిఁ గిన్కరెట్టింపఁ బచ్చల
హార మర్పించెఁ దిమ్మరసమాళి
22. ఘనదైవతంబు దాక్షారామభీమేశుఁ
డని కొల్చె బెండపూఁ డన్నమంత్రి
23. నీడ ద్రొక్కెడువేళ నెఱి నర్థి కభిమతం
బిప్పించెఁ జేమకూ రప్పరాజు
24. ఘనసప్తసంతతు లొనరించి సత్కీర్తి
వెలయించె ఓర్గలవెల్లమంత్రి
25. అమితశత్రులఁ గెల్చి యవని పాలనచేసె
రహి గుంటుపలి ముత్తరాజమంత్రి
26. తనునేలునృపతిచేతనె మేటికృతి గాంచె
శ్రీగుంటుపలి నరసింగమంత్రి
27. ఘనభట్టుసుకవికి మణికుండల మొసంగి
నందితిమ్మకవీంద్రుఁ డందెఁ గృతుల
28. కవులకర్థ మొసంగి ఘనకీర్తివహియించె
రహిఁ గూరగాయల రామమంత్రి
29. వాకిటికావలి జోఁకతో నొనరించి
దివ్యకీర్తి వహించెఁ దిమ్మమంత్రి
30. రిపు గెల్వ నృపుఁడిచ్చువిపులార్థముల నర్థి
కర్పించెఁ గటికె కామన్నమంత్రి
31. కవిబుధావళి నేలి ఘనకీర్తిని వహించె
వరకోటిపల్లి శ్రీశరభమంత్రి
32. నిరతాన్నదాతయై నిత్యకీర్తి వహించెఁ
గాళి బందా పరదేశిమంత్రి

ఒకానొకఁ డిట్టి రాజీకిందివిధమున ద్వాత్రింశన్మంత్రుల సీసమాలికను జదువఁజాగెను; గాని, కడముట్టింపఁజాలఁడయ్యె. అందినంత కిట్టి—

సీ. బళిర! రామయ మంత్రి భాస్కరామాత్యుండు
సిందారుసందూరి గుండమంత్రి
శివపాదభక్తుండు శ్రీకంఠ వేంగన్న
శ్రీనిధి యోకోటసింగరాజు
వేమభూపతిమంత్రి మామిడిసింగన్న
యెన్న నాబెండపూఁ డన్నమంత్రి
మేటైనకొచ్చెర్లకోటకర్ణముమల్లు
స్తుతికెక్కువాడలతుక్కమంత్రి
ప్రియమాడు నెఱజాణ పెమ్మయసింగన
మహితుండు సింగనమంత్రి మాచ
సర్వజ్ఞుఁడైనట్టి సర్వయచిక్కన
యధికుండు నెల్లూరియాదిరాజు
ధీరుండు సాళువతిమ్మనరేంద్రుఁడు
గురిజాలనాదిండ్లగోపమంత్రి
ప్రథితి కెక్కుచు నుండు భాస్కరామాత్యుండు
మాన్యుండు కొండపర్తి మాదిరాజు
ఇలఁ గొండవీటిలోఁ వెలయు ప్రధానుండు
భవ్యుండు బలభద్రపాత్రఘనుఁడు
కుల ముద్ధరించిన గోపయరామన
పేరిమి తిరువెళ్ళ పెమ్మరాజు
విస్తారసత్కీర్తి విలసిల్లి వర్ధిల్లు
విదితుండు సందూరి వెంగళయ్య

కేవలపుణ్యుండు కేసయరామన
సుజనుండు శ్రీపలిసోమరాజు.

పై సీసమాలికయందుఁ జెప్పఁబడినవారిలోఁ గొందఱి పైఁ జెప్పఁబడిన చాటుపద్యములు చేకుఱినవి. అవి యీ క్రింద వివరింపఁబడుచున్నవి.

భాస్కరుఁడు

ఈ నామముగల ప్రఖ్యాతపురుషు లనేకులుకలరు. తిక్కన పితామహాదు లటుండ రాజపుత్రులును దాతృత్వమునఁ బ్రఖ్యాతులును నందవరీకులును నగుభాస్కరు లేనల్వురైదుగురు గన్పట్టుచున్నారు. రామయభాస్కరు లిర్వురు. పదునాల్గవశతాబ్ది యందుఁ బ్రఖ్యాతకవీశ్వరుఁడుగానున్న రావిపాటి త్రిపురాంతకుని చే—

మ. సరిచేసై రిపు డేల భాస్కరులు! భాషానాథ! పుత్త్రా! వసుం
ధరయం దొక్కఁడు మంత్రియయ్యె; రిపుకోండక్ రామామాత్యభా
స్కరుఁడో; యా; నయినక్ సహస్రకరశాఖ ల్లేవవే యున్నవే
తిరమై దానము సేయుచోఁ రిపుల హేతిక్ ద్రెయుచోఁ బ్రామచోక్.

అని పొగడఁబడినవాఁ డొకఁడు.

సీ. నిర్మించెనేమంత్రి నిరుపమప్రాకార
నవకంబుగా గోపినాథపురము
గెలిచినాఁ డేమంత్రి లలితవిక్రమమునఁ
బ్రబలుఁడై యవనుల బలము నెల్ల
నిలిపినాఁ డేమంత్రి నియతవైభవమున
గోపికావల్లభుఁ గూర్మి వెలయ

పాలించె నేమంత్రి ప్రకటధర్మఖ్యాతి
మహిమ మీఱఁగ నాంధ్రమండలంబు

గీ. అతఁడు భూపాలమంత్రీంద్ర సతతవినుత
ధీవిశారదుఁ డచ్యుతదేవరాయ
మాన్యహితవర్తనుఁడు శౌర్యమహితయశుఁడు
భానుతేజుండు రామయభాస్కరుండు.

కొండవీటి గోపీనాథపురపు గోపీనాథస్వామి యాలయము ముఖద్వారశాఖయందు వ్రాయఁబడినయీపద్యమువలన నచ్యుత దేవరాయలనాఁడు వేఱొక రామయభాస్కరుఁ డున్నట్లు ధ్రువపడుచున్నది. ఇంక రాయనభాస్కరులుకూడ ననేకు లున్నట్లు స్పష్టపడుచున్నది. మనలోఁ దండ్రిపేరు కుమారునకుఁ బెట్టెడు నాచారము కలదుగదా! దానివలననే యేకనామ మనేకులకుఁ బొసఁగియుండె నని తలఁపఁదగి యున్నది.

చ. కలయఁబసిండిగంటమునఁ గాటయవేమసమక్షమందు స
త్ఫలముగ రాయనప్రభుసిబాచఁడు వ్రాసిన వ్రాలమ్రోఁతలుఁ
గలుగలు గల్లుగల్లు రనఁ గంటకమంత్రుల గుండెలన్నియుఁ
జలుజలు ఝల్లు జల్లు రనె సత్కవివర్యులు మేలు మే లనన్.

అనుచాటుపద్యమువలనఁ గాటయవేముని కాలమున క్రీ.1400 సం॥ నొక రాయనభాస్కరుఁ డుండిన ట్లేర్పడుచున్నది.

శ్లో. శాకాబ్దే వసువహ్ని వేదధరణీగణ్యే చ ధాత్రబ్దకే
వైశాఖే వినుకొండసీమని సుధీ ర్నాదెళ్ల యప్పప్రభుః
వాసిష్ఠాయ చభర్తపూండి మఖిలం గ్రామం స్వనామాంకితం
ప్రాదా ద్రాయనిభాస్కరాయ విదుషే హ్యైశ్వర్యభోగాన్వితమ్.

అను శాసనమువలన క్రీ. 1500 తర్వాత నొక రాయన భాస్కరుఁ డుండిన ట్లేర్పడుచున్నది. ముప్పదియిద్దఱు మంత్రుల

సీసమాలికలోఁ బేర్కొనఁబడిన రాయనభాస్కరుఁడు ప్రాచీనుఁడుగాఁ నూహింపఁదగియున్నాఁడు. ఆతఁడు మహాదాత. ఆరాయని భాస్కరునిఁ గూర్చి చెప్పఁబడిన చాటుపద్యము లనేకములు గలవు.

క. పన్నిద్దఱు భాస్కరులని
యెన్నిక సేయుటది కల్ల యిద్దఱు గా దా
మిన్నున నొకభాస్కరుఁడును
బన్నుగ వినుకొండనున్నభాస్కరుఁ డొకఁడున్.

క. పసముత్య మొకటిచాలును
గస పూడ్చిన చింపిరాలు గంపెఁ డేలా ?
రసికుం డొక్కఁడె చాలును
రసహీనులు పదువురేల రాయనిబాచా!

క. చేకొని రాయని బాచఁడు
కాకాలు గుణించు పిదప కాలమునాఁడే
లాకేత్వ మియ్యనేరఁడు
దాకను గొమ్మియ్యఁడిట్టి ధన్యులుగలరే?

క. ఏవ్రాతైనను వ్రాయును
నావ్రాయఁడు వ్రాసెనేని నవ్వుచునైనన్
సీ వ్రాసి తావ డియ్యఁడు
భావజ్ఞుఁడు రాయనార్య భాస్కరుఁ డెలమిన్.

క. వగమాన్పి యర్థి కియ్యని
మగముండకు మీస మేల మఱిమూతిపయిం
దెగగొఱుగఁ డాయె మంగలి
రగడంబునఁ గీర్తిదోఁచ రాయనిబాచా.

ఉ. ఒక్కఁడు మాంస మిచ్చె మఱియొక్కఁడు చర్మముఁ గోసి యిచ్చె వే
ఱొక్కరుఁ డస్థి నిచ్చె నిఁక నొక్కఁడు ప్రాణము లిచ్చె వీరిలో
నొక్కొకఁ డట్టునన్ బ్రదుక నోపక యిచ్చిరొ కీర్తి కిచ్చిరో
చక్కఁగఁ జూడు మంత్రికులసంభవ! రాయనమంత్రి భాస్కరా!

ఉ. రాజితకీర్తిశాలియగురాయనిబాచ! భవద్యశంబు ది
గ్వాజితమౌచు మించె సురభూధరభూధరభూధరేంద్ర కాం
తాజసుగోత్రరుగ్విధు రథాంగరథాంగరథాంగశేషభా
షాజలజాహితాహితతుషారతుషారతుషారధాములన్.

ఉ. ఏమినిలింపశాఖి? పనియేమి సురేశ్వర! యీవి నిన్నుఁ జిం
తామణి మీఱెనాఁడటకదా మనరాయనబాచకోవిద
గ్రామణి; యౌన యింతటనె కాదుచుమీ విభవంబునందు ని
న్నో మఱియందు నీగురువునో సుకుమారత నీకుమారునో.

మ. అయలక్ష్మీనిధి రాయనప్రభుని బాచామాత్యుఁడశ్రాంతమున్
నియతిన్ బ్రాహ్మణపూజసేయుం టభివర్ణింపంగ శక్యంబె త
త్ప్రియగేహంబున హేమపంజరమునన్ బె 'ట్లర్చితప్రార్చిత
ప్రియమేధా' యనుచుం బఠించు శుకశారీకిన్నరీద్వంద్వముల్.

ఉ. అన్నరొ కొండపల్లి సచివాగ్రణి రాయనమంత్రిపట్టి బా
చన్నజలాన్నసత్త్ర మెడపైన పథంబునఁ బెట్టు నెయ్యి రా
జాన్నము లొప్పఁబప్పు పదివేలు తెఱంగులకూరగాయలున్
వెన్నెలఁ గజ్జుఁబోలుదధి వేసవికాల మవారితంబుగన్.

క. మాఁసలా వెవ్రేలుఁజన్నుల
పసవంటిది లోభివాని బ్రదుకు ధరిత్రిన్
బసిబాలవయసువంటిది
రసికునిజీవనము మంత్రిరాయనిబాచా!

సీ. ఫణిరాజు తనశిరోమణు లర్థికిచ్చునో
యనుచు విష్ణువుక్రింద నణఁగియుండె
కైలాసవసుధరమెక్కడ నిచ్చునో యని
యంగుఁ డక్కడఁ గావ లుండఁబూనె
తనయందు మణుల నేఁతటి నిచ్చునో యని
వనధిసంతతము వణఁకుచుండె
సురధరాధరము నెవ్వరి కిచ్చునో యని
తరణి యగ్గిరిచుట్టుఁ దిరుగుచుండె

గీ. శౌర! నీదానవిఖ్యాతి యఖిలదిశల
మించివర్తించె నీకీర్తి నెంచఁదరమె
గాఢదారిద్ర్య యామినీ కాంతిచంద్ర
భాగ్యదేవేంద్ర! రాయన భాస్కరేంద్ర!

సీ. నీపంక్తినొకనాఁడు నెఱిభుజించినఁ బ్రుఁ
డమృతాన్నమైనను నరుచిసేయు
నీసభాస్థలి నొక్కనిముసమున్న జనుఁడు
తల్పశేషుఁడైనఁ దప్పువట్టు
నీరూపమొకనాఁడు లేఱిచూచినభామ
కందర్పుడైనఁ గాఁకాలఁ దన్ను
నీచేతిదానమ్ము నెమ్మిఁ గ్రమ్మినయర్థి
యెమ్మెధనాధిపుఁ బొమ్మబెట్టు

గీ. నీవె నినుఁ బోలుదువుగాక నిన్ను నెన్న
యున్నమంత్రుల నెన్నుట పిన్నతనమె
బాలికాప్రాణ నూతన పంచబాణ!
భాస్కరేంద్రుని రాయనభాస్కరేంద్ర!

సీ. అక్షరాభ్యాసంబు శిక్ష చేసెడునాఁడె
యోవ్రాసి నా వ్రాయకుండినావు

గుణితవేళలయందుఁ గోరి లాకేత్వంబు
దాఁకఁ గొమ్మియ్యక తప్పినావు
ఒకటి పత్త్రికనివ్రాయ నూహ నేర్చిననాఁడె
సున్నచుట్టకవ్రేలు చూపినావు
గణితవేళలనాఁడె ఘనయుక్తిగా నేర్చు
గురుకీర్తికిని బాలుఁగూర్చినావు

తే. నిజకులాచారధర్మంబు నిర్వహించి
హెచ్చు గలయట్టిదాతవై హెచ్చినావు
సరసహృదయుండ వినుకొండశాసనుండ!
భవ్యభరతుండ! రాయనభాస్కరుండ!

సీ. సంగీతసాహిత్యసరసవిద్యల కిచ్చు
బహురూపులకు నిచ్చుఁ బట్టు కిచ్చు
పెండ్లిపేదల కిచ్చుఁ బేదవిప్రుల కిచ్చు
బీదసాదుల కెల్లఁ బిలిచియిచ్చు
తిట్టవచ్చిన నిచ్చు దీవించఁగా నిచ్చుఁ
గొట్టవచ్చిన నిచ్చు- గొండె కిచ్చు
బాచన్న! యననిచ్చు భాస్కరా! యననిచ్చుఁ
దేర బాచా యన్నఁ దిరిగి యిచ్చు

గీ. మెచ్చి తగ నిచ్చు మెచ్చులు మెచ్చి యిచ్చు
వీఁడువాఁ డనకయె సొమ్ము వేఁడ నిచ్చు
మంత్రిరాయని భాస్కరామాత్యుఁబోలఁ
గలరె దాతలు మూఁడులోకములయందు?

సీ. కదలియు త్వాడలంగఁ గడప శాల్ దాఁకినఁ
దలపాగ పంచెటఁ దగులుకొన్న
ఎందుఁబోయెద వన్న నేకవిప్రుఁ గన్న
నొంటిరోదన మన్న నుండు మన్న

తగినచోఁ దమ్మినఁ దంబళియెదురైన
పీడినతలవాని వీథిఁ గన్న
ఒలిమిడిమిక్కిలి యొంటికొ మ్మెక్కినఁ
బులుఁగుపీచినఁ బోడపురుగుఁ గన్న

గీ. మాన కేతెంచు నర్థిసమాజములకు
నిచ్చు నిష్టార్థవస్తువు లెలమితోడ
సరసహృదయుండు వినుకొండశాసనుండు
భవ్యభరతుండు రాయనభాస్కరుండు.

ఈ క్రిందిపద్యమున భార్యనిచ్చె, ననఁగా వివాహముచేసె ననియే యర్థము నిర్ధారించుకొందము.

సీ. ఆవుపాడ్చినయర్థి లేవకుండఁగ నిచ్చె
వలవేసి తీసిన హాని కిచ్చె
గుడిప్రాసియాఁగినఁ గొఱకొఱపడ కిచ్చె
బ్రార్థించిబుజమెక్క బట్టు కిచ్చె
మొగసాలఁ జిచ్చిడ్డ తగవరిఁ బిలి చిచ్చె
నిలుచూఱ వేఁడిన నెసఁగ నిచ్చె
ప్రాణముల్ వేఁడినఁ బ్రాభవంబుగ నిచ్చె
భార్యను వేఁడినఁ బరఁగ నిచ్చె

గీ. పల్ల మడిగినఁబడటులోఁ బల్ల మనక
భట్టుగొంపోయి మున్నుతాకట్టు పెట్ట
మాచ్చవెంగనఁ జేపట్టి మెచ్చియిచ్చె
భవ్యభరతుండు రాయనభాస్కరుండు.

ఈయన దాతృత్వపు బిచ్చివి వినుఁడు! విటగ్రామణులకుఁ గామసత్రము పెట్టించినాఁడఁట !

సీ. అతిథికోట్లకు నిల నమృతాన్నసత్రంబు
నంబలిసత్రంబు నాతురులకు
ఆచార్యులిండ్ల రామానుజసత్రంబు
నూనెసత్రము శిరస్స్నానమునకు
బాలకులకును నేర్పడఁ బాలసత్రము
కామసత్రము విటగ్రామణులకు
జలకమాడుట కింట జలస్పృష్టి సత్రంబు
తాంబూలసత్రంబు ధన్యులకును
గీ. కట్టడలుచేసె వినుకొండ పట్టణమున
సర్వకాలము సత్కారపూర్వకముగ
మంత్రి రాయనభాస్కరామాత్యుఁ బోల
గలరె దాతలు మూఁడులోకములయందు ?

మఱియు:—

సీ. బట్టు దీవించుచు బాసికంబును జూప
వెలయఁ బెండిలిచేసి వేడ్కఁ బంపెఁ
జొప్పకట్టలమీఁద సోలియుండఁగఁ జూచి
పట్టెమంచము పాన్పు బట్టు కిచ్చె
వలెత్రాడుఁ జూపినఁ జెలఁగి యెద్దు నొసంగెఁ
బలుపుఁ జూచినఁ బాడిపశువు నిచ్చెఁ
గళ్లెంబుఁ జూపిన ఘనత గుఱ్ఱము నిచ్చె
జుట్టుఁ జూపిన దాసిసుదతి నిచ్చె
గీ. స్నానమాడంగఁ గడియంబు జారఁ గడము
కడియమును వేయ శాంభవి కరము చూపె
వెలయ రాయలకుం గ్రమ్ముచేసి చూపె
సరసహృదయుండు వినుకొండశాసనుండు
భవ్యభరతుండు రాయనభాస్కరుండు.

సీ. నిత్యసత్యత్యాగనీతిలోఁ శిబిఁ జెప్పి
నినుఁ జెప్పి మఱియును నిన్నుఁ జెప్పి
బహుపరాక్రమమునఁ బరశురామునిఁ జెప్పి
నినుఁ జెప్పి మఱియును నిన్నుఁ జెప్పి
రఘుకులోత్తముఁ డైన రామచంద్రునిఁ జెప్పి
నినుఁ జెప్పి మఱియును నిన్నుఁ జెప్పి
సుకుమారతను సరి సురరాజసుతుఁ జెప్పి
నినుఁ జెప్పి మఱియును నిన్నుఁ జెప్పి

గీ. చెప్పఁ దగుఁగాక యితరులఁ జెప్పఁదగునె?
కలియుగంబున నీవంటిఘనుఁడు కలఁడె?
అమితగుణసాంద్ర! మానినీకుముదచంద్ర!
భాగ్యదేవేంద్ర! రాయనిభాస్కరేంద్ర!

ఉ. సన్నుతలీలఁ బాండవులసంతతిఁ గర్ణుఁడు దాత గాక వా
రన్నలు దమ్ములందు నొక రైన వదాన్యులు గారు; కీర్తిసం
పన్నునిరాయనప్రభుని భాస్కరుసంతతి నెంచి చూడ వా
రన్నలు దమ్ము లింటఁ గలయందఱు దాతలు భూతలమ్మునన్.

సీ. ఏవేళఁ జూచిన నిందిరానంద మై
యందమై చెలఁగు నీమందిరంబు
ఏపొళఁ జూచిన గోపాలసత్కథా
ళిందమై చెలఁగు నీమందిరంబు
ఏజాముఁ జూచిన నిష్టాన్నభోజనా
ళిందమై చెలఁగునీమందిరంబు
ఏప్రక్కఁ జూచిన సుప్రజానాయకా
ళిందమై చెలఁగు నీమందిరంబు

గీ. గాక తక్కినమంత్రివర్గములయిండ్లు
మేకమెడచండ్లు గిజిగాండ్లమెఱుఁగుగూండ్లు
పూవుఁబోఁడులు నిర్మించుబొమ్మరిండ్లు
భవ్యవిభవేంద్ర! రాయనిభాస్కరేంద్ర!

సీ. రంగత్కృపాదృష్టి గంగాధవానికి
మణికంకణంబు లేమంత్రి యొసఁగె
భిక్షార్థ మీయఁగా నక్షయంబగునట్టు
మార్తాండుఁ డర్థ మేమంత్రి కొసఁగెఁ
దగ వేఁడినంతలో జగతిపై నర్థికి
మానంబుప్రాణ మేమంత్రి యొసఁగె
మీసంబు తాకట్టువేసి పదార్థంబు
మహిమచే నర్థి కేమంత్రి యొసఁగె

గీ. అతఁడు నందవరీకవరాన్వయుండు
దుర్ధటుండు వసిష్ఠగోత్రోద్భవుండు
శత్రుమథనుండు వినుకొండశాసనుండు
భవ్యభరతుండు రాయనిభాస్కరుండు.

క. వసుధేశుఁ గొల్వరాదో
పసగలమణియంబు చేసి బ్రదుకఁగరాదో
రససిద్ధిఁ బడయరాదో
రసికుఁడు కారాదు గాక రాయినబాచా!

క. మీఁగాళ్లబంటిపిళ్లకు
వీఁగుచు రమ్మక్క యనుచు వెరపున వనితల్
చాఁగి పయోధులు దాఁటెను
రాఁగై నీకీర్తికాంత రాయనిబాచా!

సీ. ఉత్తుంగభుజసూనుదత్తనందాపురీ
పుణ్యాగ్రహారాంశభోక్త యితఁడె

ఆజన్మసంసిద్ధభూజన ప్రఖ్యాత
దానసింహాసనాధ్యాసి యితఁడె
కొండపల్లీరాజ్యమండలాఖిలమహా
గణకసందోహాగ్రగణ్యుఁ డితఁడె
వైకుంఠతీర్థనిర్వాణసంయమికృపా
సంవర్ధితాఖిలైశ్వర్యుఁ డితఁడె

గీ. కొండవీ డుద్దగిరి పెనుగొండ గుత్తి
పానుగ ల్విజయనగరపట్టనముల
యర్థులకునిచ్చు నితఁడె యిష్టార్థ మనుచు
జగమురాయనభాస్కరుఁ బ్రగడఁ బొగడు.

ఉ. రాజితకీర్తిశాలి యగు రాయనిభాస్కరు వేఁడఁబోవఁగా
నాజికి నిట్టుకున్ బరునిమాలికి నిట్టును నర్థి కిట్టుకున్,
దేజము పెంపులేని యతిదీనుని హీనుని వేఁడఁబోవఁగా
నాజికి నిట్టుకున్ బరునిమాలికి నిట్టును నర్థి కిట్టుకున్.

శ్లో. కృతేయుగే బలిర్దాతా త్రేతాయాం రఘునందనః,
ద్వాపరే సూర్యపుత్రశ్చ కలౌ రాయనభాస్కరః.

గీ. పరఁగ రాయనికులబాచనిధన మెల్ల
భటులపాలు కవులపాలు దలఁప
ధరను లోభివాని ధనము దాయాదుల
పాలు జారకాంతపాలు వేమ !

ఈపద్యమువలన, వేమనపద్యకర్త యగు వేమన రాయనిభాస్కరుని కొలపువాఁడని తెలుచున్నది. వేమాభిధాను లగునప్పటి కొండవీటి రెడ్డిరాజుల సంతతిలోనివాఁడె యైయుండును. ఈయుదాహరింపఁబడు పద్య మాతనిరీతిఁ దెలుపును.

క. కాదనఁ డెవ్వరి నేనియుఁ
వాదులకుం బోఁడు వెఱ్ఱివానివలెనె తా
భేదాభేదము లెఱుఁగఁడు
వేదాంతరహస్యమెల్ల వేమన యెఱుఁగున్.

ఈపద్య మాభాస్కరునిర్యాణముఁ గూర్చి చెప్పఁబడినది.

చ. సహజకళంకమూర్తులు కుజాతులు గూఢకరోదయప్రభా
మహితులు గోత్రవిద్విషదమాత్యులు రాత్రిచరానుకూలధీ
సహితులు మందవర్తనులు సర్పసమానులు రాజసేవక
గ్రహములు కానవయ్యె నల రాయనిభాస్కరుఁ డస్తమించినన్.

భాస్కరసూతి కొండమంత్రి

శా. కాండావిర్భవభాండభూపరివృఢగ్రైవేయశైలేయసూ
కాండాటాధిపకేతుమాతులబలాకాశస్రవంతీమరు
త్కాండాఖండలతుండిపాండురయశఃకర్పూరపేటీభవ
త్కొండా! రాయనమంత్రి భాస్కరునికొండా! దండనాథాగ్రణీ!

శా. రెండా నాల్కలు సాంప్రదాయికునకున్ లెక్కింపఁగా నొక్కటే
గండాగొండిశిఖండిబండనికి లెక్కల్లేని నాల్కల్గదా
చండారాతికులాటవీదహనతేజస్స్ఫారధాటీలస
త్కొండా! రాయనమంత్రి భాస్కరునికొండా! దండనాథాగ్రణీ!

క. పద్యము చెప్పిన సుకవికి
హృద్యముగా నియ్యనట్టి హీనాత్మునియా
పద్యము పామైకఱచును
ప్రద్యోతితకీర్తికాండ! భాస్కరుకొండా!

గీ. పడుచు నిడినవానిఁ బద్యమిచ్చినవానిఁ
గడుపు కిడినవాని నడుపవలయు
నడుపలేనివాని నయవిదు లెంతురా ?
ఘనుని భాస్కరేంద్రపుత్త్రి కొండ !

రామలింగ భాస్కరుఁడు

రామలింగభాస్కరుఁడు చిఱుతవాఁడు విద్యాభ్యాసము చేయుచుండఁగా నొక భట్టువాఁడు—

క. రాయని భాస్కరుతోనే
పోయెనుమీ కీర్తికాంత—

అనెనఁట! తోడనే యాతఁడు తనకరమునఁనున్న మణి కంకణమును వాని కొసంగి—పోదె—అనెనట! అచ్చట మఱి యొకఁడు మఱి తేవీ—అనెనఁట! అంతట నాభట్టుకవి పూరించెను.

ఆయనమనుమఁడు చతురో
పాయుండగు రామలింగ భాస్కరుఁ జేరెన్.

సీ. ఏమంత్రి సత్కీర్తి హిమసేతుపర్యంత
మవనిమండలము ముత్యాలశాల
ఏమంత్రి మొగసాల యేప్రొద్దు చూచిన
సంగీతసాహిత్యసరసగోష్ఠి
ఏమంత్రి యిలువేలు పిందురేఖావళి
చౌడేశ్వరీమహాశంభుశక్తి
ఏమంత్రి సౌందర్య మిందీవరాక్షుల
వాలారుఁ జూపుల వలపుముద్దు

గీ. అతఁడు హరిదాసవంశాబ్ధి కబ్ధిభవుఁడు
అర్థిదారిద్ర్యగాఢతమోర్కుఁ డతఁడు
దానధర్మపరోపకారానుకూలి
భాస్కరుని రామలింగన్న భాస్కరుండు.

సీ. నీదేవదేవుండు నిజభక్తరక్షాప
రాయణుం డాదినారాయణుండు
నీతాత జగదేకదాత రాయనమంత్రి
భాస్కరాన్వయుఁడైన భాస్కరుండు
నీతండ్రి వితరణఖ్యాతినిఁ గలియుంగ
కర్ణుండు రామలింగప్రధాని
నీతల్లి పతిహితనీతి నరుంధతీ
దేవితోఁ బ్రతివచ్చు తిరుమలాంబ
గీ. తనర వెలసితి వత్యంతవినయవిభవ
గురుతరైశ్వర్య మహనీయగుణగణాఢ్య!
భవ్యభరతుండ! వినుకొండ పాలకుండ!
భాస్కరుని రామలింగయ్య భాస్కరుండ!.

సీ. కడఁగి మేఘుం డేక కాలంబుననె కాని
కొమరొప్ప నేవేళఁ గురియఁగలఁడె
కల్పభూరుహ మొక్క కాలంబుననె కాని
గరిమ నే వేళలఁ గాయఁగలదె
కమలారి తా నొక్క కాలంబుననె కాని
యేవేళ నమృతంబు నీయఁగలఁడె
కామధేనువు నేక కాలంబుననె కాని
పెంపొంద నేవేళ బిదుకఁబడునె
గీ. పలుచనై పోక యాకులపాటు లేక
వట్టిపోవక చిల్లరవంక లేక

యనువినం బర్థుల కొసంగె దౌర! భువిని
ఘనసుగుణసాంద్ర! రామలింగయ్యచంద్ర!

గోపరాజు రామప్రధానుఁడు

శ్లో. శ్రీమాన్ గణపతి ర్భూపో గజపత్యన్వయోద్భవః,
అస్మిన్ భూమండలే తస్య బహవ స్సంతి మంత్రిణః.
గోపరాజాన్వయోఽమాత్యో రామాఖ్యో గణకాగ్రణీః,
గణకానాం హితార్థాయ సద్యశ స్థాపనాయచ.

తిష్ఠత శ్శశిమార్తాండౌ యావత్తావ...
గోత్రశా స్త్రాంబరేందూనాం సంఖ్యాబ్దే శాలివాహనే,
రక్తాక్ష్యబ్దే భాద్రదర్శే అర్కగ్రహణకాలికే,
తేన రాజ్ఞా గ్రహీ ద్దానం కృష్ణవేణ్ణాతటే తథా.
ధర్మ మేత త్కృతా యేన చాక్షిప్తంచ దురాత్మనా,
షష్టివర్ష సహస్రాణి జాయతే ఖరయోనిషు.

ప్రాచీనలేఖనములం దీశ్లోకము లగపడుచున్నవి. శా. ౧౦౬౩ మున గజపత్యన్వయుఁడగు గణపతి కలఁడో యని విచారింపవల సియున్నది. లేక, పై శ్లోకములందు 'గణపత్యన్వయోద్భవః' అని యగునో! ఈ రామప్రధానుఁడు కమసాలులపరమయి యుండు కరణికవృత్తులను నియోగిబ్రాహ్మణుల కిప్పించెనఁట! కృష్ణవేణ్ణానదీతీరమున భూదానప్రతిగ్రహ మొనర్చి సజాతీయుల భరించెనఁట! దానికి వైదికు లెవరో యాక్షేపింపఁగా నియోగు లెవరో బదులుచెప్పిరి—

ఆక్షేపము

చ. అవగతశబ్దశాస్త్రచయు లై సమహాత్ములు పండితోత్తముల్
భువనతలంబునం దధికపూజ్యులు వార లటుండఁ గూటికై
నవనవకల్పనానిధిఘనత్వము తోఁప నబద్ధమాడు నీ
కవు లిల దానపాత్రు లయి గౌరవమందుట చూడ విచిత్రముల్ !

ఉ. మానఘనుండు బ్రహ్మకులమండనమూర్తి పరోపకారి దు
ర్దానదురన్నముల్ గొనఁడు తప్పఁడు స్వామిహితోపకారముల్
దీనులఁ బ్రోచు బాంధవవిధేయుఁడు దస్సియు వేఁడఁ బోఁడు తా
నూనినవేద్యతోడుత నియోగికి నిచ్చినదాన మల్పమే !

ఉ. వ్రాయుట చిత్రమా వికృతవైదికమా నిజదారరక్షణో
పాయముకై నియోగి యిలఁ బార్థివసేవ యొనర్చినంతనే
పాయునె వంశశీలములు పాయక యెప్పుడు చిత్రగుప్తులున్
వ్రాయరె యెల్లలోకములవారలుఁ జేసినపుణ్యపాపముల్.

చ. కవి కమలాసనుండు త్రిజగత్పతి యైనపినాకపాణియుం
గవియె తలంపఁగాఁ గవులుకారె పరాశరబాదరాయణుల్
కవికృతపుస్తకగ్రహణగర్వితు లల్పులె పూజ లందఁ గాఁ
గవు లఁట ! దానపాత్రు లఁట ! కారఁట ! యిట్టివిపో విచిత్రముల్.

ఆతని ప్రశస్తి

సీ. తనకీర్తి యాచంద్రతారార్కముగ మంత్రి
కులులకుఁ గరణికముల నొసంగె
నతిథిసంతర్పణ మనుదినంబు నొనర్చి
ఖ్యాతిగా హరిహరప్రీతిఁ జేసె
వర్ణాశ్రమాచారనిర్ణయంబుల నెల్ల
వేదోక్తరీతిగా వెలయఁ జేసె

ఘనవిప్రవందిమాగధకవీంద్రుల నెల్ల
నగ్రహారము లిచ్చి యాదరించె

గీ. నతఁడు శ్రీగోపరాజాన్వయాబ్ధిచంద్రుఁ
డనఁగ విలసిల్లెఁ దనసాటిఘనులు పొగడ
మంత్రిదేవేంద్రుఁ డనఁగ స్వతంత్రలీల
మంత్రికులమౌళి రామయామాత్యమౌళి.

సీ. వీఁడెపో! దుష్టారి వీరమంత్రికఠోర
భూధరంబులకు దంభోళిధార
వీఁడెపో కవిరాజగాఢదారిద్ర్యాంధ
కారంబు లడఁగించుకమలహితుఁడు
వీఁడెపో బహునీతివిద్యానిరూఢిచే
సురగురుఁ గెల్చినశుభకరుండు
వీఁడెపో చతురబ్ధివేష్టితావనిఁ గల్గు
బహుమంత్రికులసార్వభౌమమూర్తి

గీ. ఈతఁడేసర్వదేవతాప్రీతికరుఁడు
ఈతఁడే గోపరాట్కులశీతభానుఁ
డని కవీంద్రులు పొగడంగ నతిశయిల్లె
మంత్రి జంభారిరామయామాత్యశౌరి.

కరణము మల్లన

క. గంటము ఖడ్గముతోడను
నంటినఁ బగ దీర్చవలయు నవసర మైనన్
గంటము శంతమునొందఁగ
కంటకరిపుహృదయ భల్ల! కరణముమల్లా.

క. వంచింపఁ జనదుమంత్రికి
వంచించినఁ గీర్తి గలదె వసుమతిలోనన్
బెంచవిసిన ఖంగనునా
కంచవిసిన నసుసు గాక కరణముమల్లా!

క. కరణము గ్రామాభరణము
కరణము తమవంకవారి కాభరణం బౌ
కరణము నృపునుపకరణము
కరణము కులవార్ధిచంద్ర కరణముమల్లా!

బండారు కేతమంత్రి

ఉ. ఆలములోన నోడమికి నన్యవధూటులదిక్కు వోమికిన్
మేలిమి కైనబొంకమికి మెచ్చినచో వృథ గామికిన్ మహీ
పాలనకీర్తిలోలుఁ డగుబండరుకేతననీతిసాటికిన్
కాలుక వద్దుపట్టెద మనంబున రాముని నిల్పి వేడుకన్.

సీదయయాచమంత్రి

ఉ. మీఁదవెలుంగు పూర్ణశశిమేనికళంకముకప్పుఁ గ్రిందటన్
రోఁదుచు నున్నశేషఫణరోచులకప్పు సుధాపయోధిలో
నీఁదెడుకృష్ణుకప్పుఁ బరమేశ్వరుకంఠముకప్పుఁ గప్పి మా
సీదయయాచకీర్తి విలసిల్లెను దిక్కులఁ బిక్కటిల్లుచున్.

కోటసింగరాజు

ఈతఁడు విద్యానగరప్రభువును శ్రీకృష్ణదేవరాయల తండ్రియు నగు వీరనరసింహరాయలకాలమున నున్నవాఁడు.

రాజశేఖరచరిత్రమును రచియించిన మల్లయకవితండ్రి మాదయ మైరావణచరిత్రమున వెంకెర్లగోపమంత్రి తన్నిట్లు ప్రశంసించి నట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు.

సీ. మెప్పించినాఁడవు మెఱపడిఁ గర్ణాట
నరనాయకుని వీరనారసింహు
ఘట్టించినాఁడవు తస్కరకవిరాజిఁ
గోటసింగయ మంత్రికొల్వులోన
కాంచినాఁడవు కనత్కాంచనాభరణంబు
లేపార నందాపురీశు చేత
అందినాఁడవు సత్తమాశ్వద్వయంబును
గడిమిభూమండలరమణు చేత
గీ. నతిమతిస్ఫూర్తిఁ గ్రోడించినాఁడ వఖిల
కావ్యలక్షణలక్ష్యసాగరము నెఱయ
నిన్నుఁ జేర్వేర వర్ణింప నింక నేల
ప్రౌఢ వన్నింట పర్వయమాదసుకవి !

కోటసింగరాజు నిరతాన్నదాత

సీ. పాయసాన్నప్రౌఢిపరిపాకమే చాలు
పిండివంటలరుచుల్ మెండు మేలు
ఆజ్యప్రవాహంబు రాజ్యమే మని చెప్పఁ
బల్చని పెసరొల్పుఁ బప్పుచెప్పు
మెత్తనై స్వచ్ఛమై మెదవెడురాజాన్న
మెన్నఁగా నైకొంటి మోయన్న! నిన్న
బహువిధశాకప్రపంచంబు తుదిముట్ట
నూరుఁగాయలరుచు లూరవు లంట్ల

గీ. అనుచు నీపంక్తి భుజియింతురనుదినంబు
భూసురశ్రేష్ఠు లెలమి నుప్పొంగి పొంగి
మహితచారిత్ర కొండయామాత్యపుత్ర!
కుటిలదుర్మంత్రిమదభంగ! కోటసింగ!

సీ. రావూరుపురిఢిల్లి రాజ్యంబులందుండి
సింధుబర్బరమధ్యసీమనుండి
పాంచాలమాళవపాండ్యభూములనుండి
కటకకుల్యాచలగయలనుండి
ఘోట్టాణకొంకణఘూర్జరోర్వులనుండి
మళయాళకేరళమహులనుండి
భోజకర్ణాటకాంభోజభూములనుండి
సాల్వాంధ్రముఖ్యదేశములనుండి

గీ. చాలనేతెంచు సద్ద్విజసంఘములకు
నన్నదానంబు గావించుచున్నదొరవు
భవ్యచారిత్ర! కొండయప్రభుపుత్ర!
కుటిలదుర్మంత్రిమదభంగ! కోటసింగ!

క. నరజన్మంబునఁ బుట్టినఁ
గరణీయమె యుత్తమంబు కరణంబైనన్
పురుషార్థపరుఁడు గావలె
శిర సెత్తినఫలము కోటసింగనవర్యా!

చ. గడుసరి లోభియర్థ మది కన్నపుదొంగలబందిపోటుకున్
బుడమిని వారకాంతలకు భూపతికిం జనుఁ గోటసింగ! సీ.
పడసినయర్థ మార్తులకు బాంధవకోటికి యాచకాళికిన్
గుడికిని సత్త్రశాలకును గూపతటాకవనప్రతిష్ఠకున్.

గీ. కోటసింగరాజు మాటవాసియె కాని
గంగమాంబవలన ఘనత కెక్కె

గంగమాంబ జగతి గయ్యాళియైనను
సింగరా జేకేమి సేయఁగలఁడు.

నిట్టల హరిహరప్ప

క. నిజమా రాజ్యసుఖంబులు
నిజమా తరుణీవిలాసనిరుపమలీలల్
నిజమా సంపచ్చయములు
నిజమా యీజీవనంబు నిట్టల హరియా !

క. ధీరోదారగుణంబులు
కారణజన్మునకు వెతె కలుపఁగవలెనా
ధారుణిలోఁ డెంకాయకు
నీరెవ్వరు పోసి రయ్య నిట్టలహరియా !

క. నిట్టలహరియుండయి యిలఁ
బుట్టెను సురధేనుకల్పభూరుహములు దా
మట్టులు గాకుండినచో
నెట్టుల నిడు నర్థికోటి కీప్సితఫలముల్.

క. దాతలదాతవు గదరా
భూతలమున నెట్టిసుకృతముం జేసిరొకో
ఖ్యాతిగలనిన్నుఁ గనుటకు
నీతలిదండ్రులు గడంగి నిట్టలహరియా !

కొట్టరువు - ఎఱ్ఱమంత్రి

ఉ. పీనులు సంతసిల్లు నిను విన్నఁ; గనుంగవ నిండువారు నీ
మానితమూర్తిఁ గన్న; నిను మంత్రిశిఖామణి వన్న నాలుకం

దేనియ లొల్కు; నీ వొసఁగు దివ్యవిభూషణచందనాదులన్
మేనను నాసికేంద్రియము మెచ్చుర కొట్టరు వెఱ్ఱిధీనిధీ!

గుండమంత్రి

క. నెట్టిన గజపతిదేవుని
పట్టణమునఁ గల్గువీరభటసామంతుల్
చుట్టములు దాతవే బళి!
గట్టిగ గుండన్నకరుణగల్గినకతనన్.

సింగనమంత్రి మాచఁడు

సీ. కులమును రూపును గుణమును గల్గిన
యింతి నిల్లాలుగా నేలవలయుఁ
వీర్యంబు హితమును వెరవును గల్గిన
పురుషుని బంటుగాఁ బ్రోవవలయుఁ
శ్రీపెంపు వాటింప నోపక కలిమిమై
నిలయేలురాజును గొలువవలయుఁ
అఖిలంబు నెఱఁగి దయాళుఁడై పెంపొందు
మూర్తి సద్గురుఁ డంచుమ్రొక్కవలయుఁ
గీ. కాన నిన్నిగుణంబులు గల్గెనేని
అలియెడఁ బుత్త్రునందు భూపాలువలన
గురునిపట్టున సౌఖ్యంబు గూడు టరుదె
మనుజమందార! సింగనమంత్రి మాచ!

సీ. న్యాయంబుదప్పనినరపతి నరపతి
నరపతి పాలించునాడు నాడు

నా డెఱింగినదొరపోఁడిమి పోఁడిమి
పోఁడిమి సొబగైనబుధులు బుధులు
బుధులు సంభావించుపురుషుండు పురుషుండు
పురుషోత్తమునిమీఁదిబుద్ధి బుద్ధి
బుద్ధిమంతున కైనపుణ్యంబు పుణ్యంబు
పుణ్యలక్షణ మైనపొలఁతి పొలఁతి

గీ. పొలఁతి యట్టిది కలవానికలిమి కలిమి
కలిమి చల మని తెలిసినతెలివి తెలివి
భానునిభతేజ! లక్కమాంబాతనూజ!
మనుజమందార! సింగనమంత్రిమాచ.

సీ. అర్థులయెడలఁ బ్రత్యర్థులయెడలను
వెఱ వెఱుంగనివాఁడె వీరవరుఁడు
పతులసన్నిధి మహీపతులసన్నిధియందుఁ
దత్తఱింపనివాఁడె ధైర్యపరుఁడు
ధన మగ్గలంబైనఁ జన మగ్గలంబైన
గర్వ మెర్గనివాఁడె కార్యపరుఁడు
శివుమీఁద నైనఁ గేశవుమీఁద నైనను
దలఁపు నిల్పినవాఁడె తత్త్వఘనుఁడు

గీ. కాన నిట్టివివేకంబు గలిగి మెలఁగు
పురుషు లిహపరసౌఖ్యముల్ పొందువారు
భానునిభతేజ! లక్కమాంబాతనూజ!
మనుజమందార! సింగనమంత్రి మాచ!

సీ. ఈలోకపుసుఖంబు నాలోకపుసుఖంబు
సతిచేత సుతుచేతఁ జాలఁ బడసి
మేనిరోగంబును లోనిరోగంబును
వెజ్జుచే వేల్పుచే నజ్జగించి

సురతర్పణంబు భూసురతర్పణంబును
భక్తిచే శక్తిచేఁ బరఁగఁ జేసి
అతిసుకృతంబును నభిమతార్థంబును
నీతిధైర్యంబుల నెఱయఁ జేసి
గీ. తొల్లిచన్నమహాత్ముల త్రోవ దెలిసి
తప్పకుండ మెలఁగువారు తత్త్వఘనులు
భానునిభ తేజ! లక్కమాంబాతనూజ!
మనుజమందార! సింగనమంత్రి సూచ!

సీ. తల్లిదండ్రులఁ బ్రోచుతనయుండు తనయుండు
తగురాజుచేపడ్డధరణి ధరణి
అభిమానవతి యైన యంగన యంగన
యక్కఱకొదవిన యర్థ మర్థ
మొరుకాంతఁగోరనిపురుషుండు పురుషుండు
వేఁడనియాతనివిద్య విద్య
సంగరాంగణమునఁ జచ్చుట చచ్చుట
పవసించి సల్పెడువ్రతము వ్రతము
గీ. ఎదురు తన్నెఱిఁగినయట్టి యెఱుక యెఱుక
ప్రజలు మెచ్చఁగఁ జెప్పెడిపాటి పాటి
పగయు లేకుండ బ్రదికినబ్రదుకు బ్రదుకు
మనుజమందార! సింగనమంత్రి సూచ!

సీ. ఎరవుశృంగారంబు నరవుసంభోగంబుఁ
జేయుంటయెల్లను సిగ్గుగాదె
విప్పనిపువ్వును నొప్పనికాంతను
ననుభవించుట యెల్ల నధమవృత్తి
తన్నెఱుంగక యున్న మన్నింపులేకున్నఁ
గాఁపురం బుండుట కష్టతరము

తరమెఱుంగనిరాజు వరమీని దైవంబుఁ
గొల్చుటయెల్లను గూళతనము

గీ. కాన నెప్పుడుఁ జతురుఁడై ఘనత మెఱసి
ప్రజలు మెచ్చంగ సుఖలీల బ్రదుకవలదె
భానునిభ తేజ! లక్కమాంబాతనూజ!
మనుజమందార! సింగనమంత్రి మాచ!

సీ. ఉద్యోగహీనుఁడై యుండెడుమనుజుసిఁ
బ్రోవంగఁ జాలఁ డేదేవుఁడైన
ధరఁ గృతఘ్నుండైననరునివర్తన చూచి
క్రక్కదే పుచ్చినకుక్కయైన
అత్యంతధనలోభి యగువాని యెదరోసి
నవసి వర్తిలవె ప్రాణంబులైన
అఖిలజగద్ద్రోహి యగువాని కలఁగరే
కృప చాలఁ గల్గినతపసులైన

గీ. కాన నుద్యోగియై కృతఘ్నతఁ బాసి
వెలయ లోభంబు విడిచి జీవులకు నెగ్గు
నేయకుండెడువాఁడు విశిష్టుఁ డంద్రు
మనుజమందార! సింగనమంత్రి మాచ!

సీ. సంపద్ఘ్ననునిఁ జేయఁజనదు కృతఘ్నుని
సైన్యాధిపతిఁ జేయఁజనదు భీతు
కపటాత్ము నాత్మీయుఁగాఁ జేయ వలవదు
సన్మంత్ర మెఱిఁగింపఁజనదు సభల
కార్యంబు లూహింపఁ గా దవివేకితోఁ
గాదు వంచకుఁ గార్యకర్తఁ జేయ
పాపాత్ముఁ బరమిత్రు భక్తివిహీనుని
వలవదు పరిచరవర్తిఁ జేయ

గీ. అనృతభాషణముచేత దుర్వ్యసనిచేత
లోలమతిచేత నత్యంతలోభిచేత
వినినకార్యంబు వలవదు విశ్వసింప
మనుజమందార! సింగనమంత్రిమాచ!

సీ. కులమున నధికుఁడై గుణవంతుఁ డయ్యెనా
రూపకాంతిహీనుఁడై యలరుచుండు
నాకారలక్షణం బంతయుఁ గల్గినా
యోగ్యత లన్నియు నొప్పకుండు
యోగ్యత లన్నియు నొప్పుచు నుండెనా
గర్వాంధకారంబు గప్పియుండు
గర్వాంధకారంబు గప్పక యుండెనా
యనుకూలసతి లేక యవఘళించుచుండు

గీ. కొమ్మ గలిగిన సంతతికొఱకు వగచు
పుత్త్రసంతతి మొదలుగాఁ బొందె నిన్ను
భానునిభ తేజ! లక్కమాంబాతనూజ!
మనుజమందార! సింగనమంత్రిమాచ!

సాహిణి మారన

ముప్పదియిద్దఱుమంత్రుల సీసమాలికయాసాహిణిమారుని నియోగిని జేసినది. ఈతఁడు బ్రాహ్మణుఁడుగాఁ దోఁచఁడు.

క. అప్పు లిడుననతఁడు ఘనుఁడా
అప్పు డొసఁగి మఱలఁ గాంచునాతఁడు రాజా
చెప్పఁగవలె సాహిణిమా
రప్పను దానమున ఘనుఁడు రాజు నటంచున్.

క. మాటాడరాదు సభలన్
మాటాడినఁ దప్పరాదు నగసింగనృపున్
మాటే మానము గాదా
సాటువ గలవారికెల్ల సాహిణిమారా!

క. ఇంతులమనముల నరిసా
మంతులమనములను బుద్ధిమంతులమదిలోఁ
జింతింపనిబ్రదు కేటికి
సంతతసత్కీర్తిహార! సాహిణిమారా!

శ్లో. అజాగళస్థస్తన మప్రపుష్టం
నాసాంతరే కేశ మథాండయుగ్మమ్,
వృథా సృజం త్సాహిణిమారభూపం
పూజాం నలేభే భువి పద్మయోనిః.

పెమ్మయ సింగరాజు

"పెమ్మయసింగధీమణీ" యనుమకుటముతో నొక శతకమే రచింపఁబడె నేమో! ప్రయోగరత్నాకరమున "జక్కన చెప్పిన పెమ్మయధీమణిశతకము" అని యుదాహరింపఁబడెను. కాన నీసింగరాజు, ప్రౌఢదేవరాయలనాఁటివాఁ డగును. కొన్ని పద్యములు.—

చ. మిరియము లేని కూరయును మెచ్చు నెఱుంగనివారియీవియున్
గరగరగానిభోజనము కన్నులపండువుగాని రూపమున్
మురిపము లేనియౌవనము మోహము లేనిలతాంగికూటమున్
సరసుల కింపుగావు సుగుణాకర! పెమ్మయసింగధీమణీ!

పోర్చుగీసువారు (బుడతకీచులు) మనదేశమునకు రాక పూర్వ మిక్కడ మిర్యపుఁగాయలు లేవు. కారమునకు మిరియములే యుపయోగించెడివారు, ఆదేశమునుండి పోర్చుగీసువారే తొలుత వీనిని మనదేశమునకుఁ దెచ్చిరి. కావుననే నేటికిని గొందఱు వైదికకృత్యములందుఁ గారమునకుఁ మిర్యములనే యుపయోగింతురు. మిరియములకు బదులుగా నేర్పడినవిగాన వీనిని మనవారు మిర్యపుఁగాయ లనిరి.

ఉ. మచ్చికలేనిచోట ననుమానము వచ్చినచోట మెండుగాఁ
గుచ్చితు లున్నచోట గుణకోవిదు లుండనిచోట విద్యలన్
మెచ్చనిచోట రాజుకరుణించనిచోట వివేకు లుండిరే
నచ్చటమోసమందురు సుగుణాకర! పెమ్మయసింగధీమణీ!

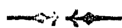
ఉ. వాసనలేనిపువ్వు బుధవర్గములేనిపురంబు నిత్యవి
శ్వాసము లేనిభార్య గుణవంతుఁడుగానికుమారుఁడున్ సద
భ్యాసములేనివిద్య పరిహాసప్రసంగములేని వాక్యమున్
గ్రాసములేనికొల్వు కొఱగానివి పెమ్మయసింగధీమణీ!

ఉ. ఆడిక కోడఁ డేని యుచితానుచితంబు లెఱుంగఁ డేని ము
న్నాడినమాట తాఁ దిరుగనాడక యుండఁడ యేని ప్రల్లదం
బాడెన యేని సిగ్గువినయంబు నయంబును వీడె నేని వాఁ
డేడ నియోగి యయ్యెడు మహీస్థలిఁ బెమ్మయసింగధీమణీ.

ఉ. మాడలమీఁద నాస గలమానిసి కెక్కడికీర్తి కీర్తిపై
వేడుక గల్గునాతనికి విత్తముమీఁద మఱెక్కడాస యీ
రేడుజగంబులందు వెల హెచ్చినకీర్తిధనంబు గాంచి స
త్ప్రౌఢయశంబుఁ జేకొనియె బమ్మయసింగఁడు దానకర్ణుఁడై.

ఉ. పెట్టక కీర్తిరాదు వలపింపక యింతికి నింపు లేదు తాఁ
దిట్టక వాదు లేదు కడు ధీరత వైరుల సంగరంబులోఁ

గొట్టక వాదలేదు కొడుకు కొక్కుఁడు పుట్టక ముక్తి రాదయా
పట్టపురాజుకైన నిది పద్ధతి పెమ్మయసింగధీమణీ!

నందూరిగుండమంత్రి

కేయూరబాహుచరిత్రకృతిపతి యీతఁడు.

మ. ధరణిం దానగురుండ వీ వని కవీంద్రశ్రేణి వర్ణింపఁగా
బిరుదుల్ నిండినగుండయేంద్రునకు గంభీరప్రభావోన్నతిం
దొరకుం గా కితరుల్కుబ్బులైన గణకస్తోమంబులుం గల్గినన్
గిరికిం బెట్టినచందమా సితరులన్ గీర్తింపఁగా నేటికిన్.

తిమ్మరుసు

ఈతఁడు కృష్ణరాయలయొద్ద ముఖ్యమంత్రి. రాయలకుఁ బితృసముఁడు. కృష్ణరాయ లీతని 'నప్పాజీ' యనిపిల్చువాఁడు. ఒకప్పు డీతనియొద్ద భట్టుమూర్తికవి కడుఁ గుపితుఁడై యీక్రింద నుదాహరింపఁబడు నుత్పలమాలికాదులను జెప్పెనఁట.

ఉ. లొట్టయి దేటిమాట పెనులోభులతో మొగమోట మేల తాఁ
గొట్టకయున్న వృశ్చికముఁ గుమ్మరపుర్వని యందురే కదా
పట్టపురాజుపట్టి సరిపట్టైసరాసరి యీయకున్న నేఁ
దిట్టకమాన నామతము తీవ్రమహోగ్రభయంకరంబుగాఁ
దిట్టితినా మహోగ్రహమతిన్ మరకగ్రహజర్జరీభటా
పట్టనదట్టఫాలపణిభర్తృబహూకృతపర్జటస్ఫుటా
ఘట్టపుదట్టణాలకవిఘట్టనిరర్గళరాజభృత్యకీ
చట్టచటార్భటీనయనజర్జరకీలలు రాలఁగావలెన్

జొట్టులికెంబునం బొగడఁ జూచితినా రజతాద్ర్యధిత్యకా
పట్టణమధ్యరంగగతభవ్యవధూపదనానుషంగసం
ఘట్టిశిరస్థగాంగఝురవాల్లకజాలసుధాతరంగముల్
చుట్టుకొనన్ వెలెన్ భువనచోద్యముగా సమోదంబుగా మఱిన్
దిట్టితినా సభాభవనధింకృతభీమనృసింహరాద్ధ్వజా
తాట్టమహాట్టహాసచతురాస్యసముద్భ్రుకటీకటీసటీ
కోట్టనరోమజాలహృతకుంఠితకంఠగభీరనాదసం
ఘట్టవిజృంభమాణగతి గావలె, దీవనపద్య మిచ్చి చే
పట్టితినా మణీకనకభాజనభూషణభాసురాంబరా
రట్టతురంగగంధగజరాజదమూల్యఘనాతపత్త్రభూ
పట్టణభర్మహర్మ్యభటపఙ్క్తిచిరాయురనామయంబులై
గట్టిగఁ దోడుతో వెలయఁగావలె నెక్కఁడశీవిఁ జూడుఁ డీ
యట్టిటు మందె మేలముల నందఱనుం బలెఁ జుల్కఁజూచి యే
పట్టుననైనఁ గేరడము పల్కకుఁడీ పయిపెద్దనందులన్
గొట్టుదు దుష్కవిద్విరదకోటులఁ బంచముఖోద్భటాకృతిన్
బెట్టుదు దండముల్ సుకవిబృందము కే నతిభక్తి సారెకున్
గట్టితి ముల్లె లేఁబదియుఁ గాఁగలనూటపదాఱు లెప్పుడున్
రట్టడిభట్టుమూర్తికవిరాయనిమార్గ మెఱుంగఁ జెప్పితిన్.

గీ. ముందు నిప్పుడు నీకమీఁద మోద మలరఁ
బద్యదండంబు చేఁబూని పార్థివులను
జంపుచున్నాఁడు చంపును జంపఁగలఁడు
పరుషవాక్యత సమవర్తి భట్టుమూర్తి.

శా. గుత్తిం బుల్లెలు పట్టి చంద్రగిరిలోఁ గూ డెత్తి పెన్గొండలో
వార్తన్ సత్త్రమునందు వేఁడి బలుదుర్గాధీశు తాంబూలపుం
జిత్తు ల్మోసి పదస్థులైనఘనులన్ దీవింప—

అనుసంతవటులఁ జెప్పినప్పటికిఁ దిమ్మరుసు దక్షిణామూర్తికి భయపడి పచ్చలహారము మెడనుండి తీసి భట్టుమూర్తికి సమర్పింపఁగా నాతఁడు ప్రహృష్టుఁడై పూరించెను—

దీపించెదర్.

మత్తారాతియయాతి నాగమసుతుర్ మంత్రీశ్వరుర్ దిమ్మరున్.

క. అయ్యా యనిపించుకొంటివి
నెయ్యంబునఁ గృష్ణరాయనృపపుంగవుచే
నయ్యా! నీసరి యేరీ?
తియ్యనివిలుకాఁడవయ్య! తిమ్మరుసయ్యా!

గురువై మహారాజ్యప్రదాపయితయై తన్ను సర్వవిధముల సంరక్షించిన తిమ్మరుసుమంత్రిని శ్రీకృష్ణరాయలు కడకాలమున విద్వేషించెను. ఆయన రెండుగ్రుడ్లను దోడించెను తన యశశ్చంద్రునకిట్లపయశఃకళంకమును గూర్చుకొనెను.

చేమకూర అప్పరాజు

సీ. దాతలో నర్థులతారతమ్యముఁ జెప్పి
యిప్పింప నేర్చుఁ దా నీయనేర్చు
నవరసాలంకారనయకవిత్వప్రౌఢిఁ
దెలియనేర్చును నన్యుఁ దెలుపనేర్చు
భట్టవాగ్ఘట్టసంఘట్టకవిత్వంబు
చదువఁగా విననేర్చుఁ జదువనేర్చు
మానవోత్తములైనమహితలాధీశుల
మెప్పింప నేర్చుఁ దా మెచ్చనేర్చు

గీ. దాత కవి భట్టురాజును దానయనుచు
మహిమ నుతి కెక్కె ఘాజీసుందఁడనుచు
వీరరిపుదంతిమృగనకంఠీరవుండు
రమ్యశ్రీ చేమకూరప్ప రాజమంత్రి!

క. అనుదినము నీడ ద్రొక్కఁగ
నొనరఁగ సురభూజ మీయ దొరకకాసైనన్
దినదినము సుకవిజనులకు
ననయము శ్రీ చేమకూరయప్పనయిచ్చున్.

విట్టలవెట్టి మంత్రి

క. తనపేరు తల్లిపేరును
తనుఁగాంచినతండ్రిపేరు దైవముపేరున్
తనయున్నయూరు పేరును
వినుకలిగా బ్రతుకవలయు విట్టలవెట్టీ.

ఉ. శ్రీగలవేళ నాశ్రితుల శిష్టజనంబుల భూసురాళి న
భ్యాగతులన్ గవీశ్వరుల బాంధవులన్ దగ నాదరించి మే
ల్త్యాగము సేయుసర్వధన ధర్మవిధిజ్ఞులఁ జెందుకీర్తి బ
ల్లాగకు యుక్తిమంత్రులకు రాదు గదా యిల వెట్టిధీమణీ!

గుంటుపల్లి ముత్తరాజు

ఉ. అద్దిర! వీరముత్తఁ డభిమానిహరుండు కఠోరశాత్రవో
ద్యద్దళనప్రచండకరుఁ డాజిభయంకరుఁ డబ్బ! వానితో
వద్దు విరోధ మెంత బలవంతులకైనను నిన్నఁ బంపఁడే
గద్దరివైరిరాచతలకాయలు నాలుగు గోలకొండకున్.

మ. అహ నీవైరులమంత్రు లిట్టిన నిన్నార్యుల్ కవుల్ పండితుల్
ఘనదానంబున మేఘునిన్ శిబిఘనుం గంధీశ్వరుం గర్ణునిం

జనులెల్లన్ వినుతింప గెల్చె నని విఖ్యాతంబుగాఁ బల్కితౌ
మును నీ చేయుతపంబు గుంటుపలి శ్రీముత్తప్రధానాగ్రణీ!

క. పదివేలమాడ లిచ్చిన, నిదిగో మ్మని యగ్రహార మిచ్చినఁ గానీ
ముద ప్రియము చెప్పకుండిన, ముదుగు సుమీ గుంటుపల్లి ముత్తయమంత్రీ!

మ. అనఘప్రాభవ! గుంటుపల్లిసచివేంద్రా! ముత్తయామాత్య! నీ
ఘనహస్తాబ్జనవీన వాసన మదంగవ్యాప్తమైనప్పుడే
కనుఁగొంటిన్ జతురంతయానపదముల్ గైకొంటి మేల్వస్తువుల్
గనకస్నానము లబ్బె మాకు నెలవా కర్ణాటకక్షోణికిన్.

ఉ. వార్తల శత్రురాజుల నవశ్యము గెల్చె నటన్న మేటిస
ద్వార్తలు బ్రహ్మచారులు వివాహము సేయుదు రన్న వార్తలుం
స్ఫూర్తిగ షడ్రసాన్నములు భూసురకోటి కొసంగువార్తలుం
గీర్తివిభూష గుంటుపలిఖేలన! వీరయమంత్రిముత్త! నీ
వార్తలె కాని యెన్న నిఁక వార్తలు లేవు ధరాతలంబునన్.

ఉ. సంతత మారగించు నెడ సజ్జనకోటులఁ బూజసేయు శ్రీ
మంతుఁడు గుంటుపల్లికులమంత్రిశిఖామణి ముత్తమంత్రి దా
బంతియె బంతిగాక కడుపందగులాముల బంతులెల్ల నూ
ల్బంతులు దుక్కిటెద్ద మెకబంతులు విప్రవినోదిగారడీ
బంతులు దొంగవాండ్రములఁబంతులు సుమ్ము ధరాతలంబునన్.

సీ. దుమ్ముధూళిగఁ జేసి తూర్పారఁ బట్టఁడే
కోపాగ్నిచే బొమ్మలాపురంబు
నుగ్గునూచంబుగా నూర్పిడి సేయఁడే
ధాటి మీఱఁగ నెల్లపాటి కోట
కండతుండెములుగాఁ జెండి చెక్కాడఁడే
దండిబోయలపేటఁ [illegible]

ఘటిలవైరులఁ ద్రుంచి కోర్లఁ బట్టింపఁడే
శ్రీలు మీఱఁగ బోర కాలికోట
పాదుపాదత్తఘనరాజ్య పదనిరూఢిఁ
జెంది శ్రీగుంటుపలికులశేఖరుం డ
టంచు నీవైరిమంత్రు లిట్లంద్రు భువిని
మంత్రికులహేళి ముత్తయామాత్యమౌళి.

గుంటుపల్లి నరసింగమంత్రి

క. భూచకసంరక్షణకై
భూచక్రమునకు జనింపఁ బో మ్మని నిన్నా
వాచస్పతి పంపెనటే
నాచక్కని గుంటుపల్లి నరసింగన్నా!

గీ. గురుయశశ్శాలి యగునట్టి గుంటుపల్లి
మంత్రినరసింగరాయసన్మందిరమున
నొక్కనాఁటివ్యయంబగుఁ దక్కినట్టి
దేశపాండ్యాలయొకయేఁటిప్రాశనంబు.

మ. వరగంభీరతసింధురాజు కళలన్ వారాశిపుత్త్రుండు సుం
దరభావంబున మన్మథుండు కరుణ న్వార్ధిష్ఠిధ్వజుం డార్యస
ద్గురువిప్రావనదానకర్ణుఁ డఖిలక్షోణీస్థలిన్ మంత్రిశే
ఖరుఁ డీశ్రీకరగుంటుపల్లినరసింగామాత్యుఁ డెన్నందగున్.

నంది సింగన

పారిజాతాపహరణము రచించిన నందితిమ్మనకు ముక్కు పొడుగుగా నుండుటచే ముక్కుతిమ్మన్న యనియుఁ బేరుకల్గెను.

పారిజాతాపహరణము కృతినందినప్పుడు కృష్ణరాయ లీతనికి రత్న కుండలముల నొసఁగెను. ఒకనాఁ డీకవి కుండలముల ధరించి తన యింటియరుఁగుపైఁ గూర్చుండియుండఁగా భట్టుకవి తోఁవ నరుగుచు నీకందపద్యముఁ జెప్పెను—

క. మారొలఁది జానపదులకె
నీకవనపురీవి యబ్బునే కూపనట
ద్భేకములకు ? గగనధునీ
శీకరములచెమ్మ నందిసింగయతిమ్మా.

ఆనందించి తిమ్మకవిచేత నేమియు లేకపోవుటచేఁ గర్ణమున నున్న కుండల మొకటి తీసి యాతని కొసఁగెనఁట! తర్వాత రాయల యాస్థానమునకు నొంటికుండలముతోఁదిమ్మకవియు భట్టుకవియు వచ్చిరఁట! ప్రస్తావవశమున నీవృత్తాంతము రాజు విని "గగన" యనుచోఁ"నాక" యనిమార్చి పద్యమునిసమిసలార్చెనట.

క. మారొలఁదిజానపదులకె
నీకవనపురీవి: యబ్బునే కూపనట
ద్భేకములకు నాకధునీ
శీకరములచెమ్మ ! నందిసింగయతిమ్మా!

తిమ్మకవియు భట్టుమూర్తికవియు రెండుకుండలములను రాజునకు సమర్పించిరఁట? రాయలు వారిసరసతకు మెచ్చి హెచ్చు బహుమతు లిచ్చెనఁట !

కటికి కామన్నమంత్రి

క. తనసుడివడి గలదినములు
కని మనవలె నరుఁడు కటికికామనవలెనే

తనువులు ధనములు రాజుల
చనవులు నెన్నాళ్ళు నమ్మ సాహసతిమ్మా!

కోటిపల్లి శరభరాజు

గీ. నీతిదానహీనుని నియోగి నెవ్వరు
కరణ మనరు వానికరుణ మనరు
జాన కోటిపల్లి శరభన్న నందఱు
కరణ మనిరి వానికరుణ మనిరి.

వేములవాడ భీమకవి

ఈతఁడు పంద్రెండవశతాబ్ద్యారంభమున నున్నవాఁడందురు. 'వేములవాడభీమకవి' యనుపేరు కొన్నిపద్యముల యతిస్థానస్థాపితమై కలదు. ఆతఁడు నీతఁడును నొకఁడో! ఒక్కరో!? ఈతఁ డాంధ్రకర్ణాటభాషలలో గొప్పకవి.

సీ. గడియలోపలఁ దాడి కడఁగి మ్రుత్తునియగాఁ
దిట్టిన మేధావిభట్టుకంటె
రెండుగడెల బ్రహ్మాండిముండ్లన్నియుఁ
డుల్లఁ దిట్టినకవిమల్లుకంటె
మూఁడుగడెలకుఁ దా మొనసి యత్తినగండి
పగులఁ దిట్టినకవిభానుకంటె
అఱజాములోపలఁ జెఱువునీ ళ్ళింకంగఁ
దిట్టినబడబాగ్ని భట్టుకంటె
గీ. ఉగ్రకోపి నేను నొప్పుదు శపియింప
గ్రహియింపశక్తి గలదు నాకు

వట్టిమ్రానఁ జిగురు పుట్టింప గిట్టింప
బిరుదు వేములవాడ భీమకవిని.

ఈతఁడు శైవుఁడు. పాల్కురికిసోమనాథుఁ డాంధ్రమున రచియించిన బసవపురాణము నీతఁడు కన్నడించెను. "సోమగురు వాక్యములు సొన్పి భీమసువి, గరిమబసవపురాణంబు కన్నడించె"— తెలుఁగున నృసింహపురాణమును రచియించె నఁట! కవిజనాశ్రయముకూడ నీతనిదే యందురు. ఈతని నివాసము దాక్షారామముగాక నైజాంరాష్ట్రమందలి వేములవాడ గ్రామ మని కొందఱందురు. అది చింత్యము. నృసింహపురాణమందలి దని యీపద్యము లక్షణగ్రంథములం దుదాహరింపఁబడెను.

క. ఈక్షితికి వచ్చి ముందుగ
దాక్షారామమున వారతరుణులనృత్యం
బీక్షించి యంతకంటెను
దక్షిణమున చేర్చి రంభతగ వేర్పడఁగన్.

నృసింహపురాణమున—

క. కెంజిగురునకుం గఠినత
పంజరుఁబాల్ పిచ్చుగుంటువానికిఁ బరువున్
సంజాడుకుఁ గమ్మఁ దావియుం
లంజెకు మే లెందు లేదురా విటరాయా!

కోమట్ల నీతఁడు తిట్టెను.

చ. గొనకొని మర్త్యలోకమునఁ గోమటి పుట్టఁగఁ బుట్టెఁ దోన బొం
కును గపటంబు లాలనయుఁ గుచ్చితబుద్ధియు రిత్తభక్తియున్
ననువరిమాటలున్ బరధనంబును గ్రక్కున మెక్కఁ జూచుటల్
కొనుటలు నమ్ముటల్ మిగులఁ గొంటుఁదనంబును మూర్ఖవాదమున్.

ఉ. కోమటికొక్క టిచ్చి పది గొన్నను దోసము లేద; యింటికిన్
నేమము మీఱి చిచ్చిడినఁ జెందద పాపము; వాసి నెప్పుడే
నేమరుపాటున స్మృతియుం నేమియొనర్చిన లేద దోస మా
భీముని లింగమాన! కవిభీమునిపల్కులు నమ్మి యుండుఁడీ!

ఉ. వేములవాడభీమ! భళిరే! కవిశేఖరసార్వభౌమ! నీ
వేమని యానతిచ్చితివి యిమ్ములఁ గోమటిపక్షపాతివై
కోమటి కొక్క టిచ్చి పదిగొన్నను దోసము లే దటంటివా
కోమటికొక్కటీక పదిగొన్నను ధర్మము ధర్మపద్ధతిన్.

భీమకవి యొకప్పుడు గుడిమెట్టయనుగ్రామమున కరిగె నఁట! సాగి పోతురా జనురా జాతనిగుఱ్ఱము నక్కడఁ దనసాహిణమునఁ గట్టిపెట్టించి యాతఁడు వేఁడినను విడిపింపఁ డయ్యె నఁట! దానిపైఁ గోపించి భీమకవి చెప్పిన పద్యము—

చ. హయ మది సీత పోతవసుధాధిపుఁ డారయ రావణుండు, ని
శ్చయముగ నేను రాఘవుఁడ, సహ్యజ వారిధి మారుఁ డంజనా
ప్రియతనయుండు లచ్చన విభీషణుఁ డాగుడిమెట్ట లంక నా
జయమును బోతరక్కసునిచావును నేఁడవనాఁడు చూడుఁడీ!

సాహిణిమారుఁ డనుదండనాథుఁడు చాళుక్యచొక్క భూపతి నెదిరించెనఁట! భీమకవి యామారుని శపించి చొక్క భూపతికే జయము చేకూర్చెనఁట—

ఉ. చక్కఁదనంబుకీవి యగుసాహిణిమారుఁడు మారుకైవడిన్
బొక్కపడంగలండు చలమున్ బలమున్ గలయాచళుక్యపుం
జొక్కనృపాలుఁ డుగ్రుఁడయి చూడ్కులమంటలు రాలఁ జూచినన్
మిక్కిలి రాజశేఖరునిమీఁదికి వచ్చిన రిత్తవోవు నే.

చాళుక్యచొక్కభూపాలుఁడొకప్పుడు భీమకవిమాహాత్మ్యము ప్రత్యక్షముగా నెఱుఁగఁగోరి "స్వామీ! మీరాడినది యాట పాడినది పాట యనుచుందురు. వినోదార్థము కొండొకటి ప్రదర్శింప వేఁడెదను" అనఁగా భీమకవి నీయభీష్టమేమని యడిగి తెలిసికొని యచ్చటి మల్లెసాలనున్న స్తంభము చివుళ్లతోఁ జొంపములతోఁ వృక్షమగున ట్లీక్రింది పద్యము చెప్పెను.

శా. ఆసీతాభ్యుపదానశృంఖళకరాభ్యాలంబితస్తంభమా!
చేసే వేములవాడభీమకవినే౯ జిత్రక్రమాటంబుగాఁ
భూనవ్యాప్తృతపల్లవోపలతికాపుష్పోపగుచ్ఛంబులన్
నానాపుష్పఫలప్రదాయి వగుమా నాకల్పవృక్షాకృతిన్.

అట్లే యా స్తంభము పుష్పఫలభరితమగువృక్షమయ్యెనఁట! మరల దాని నీక్రిందిపద్యముఁ జెప్పి తొంటిరీతికిఁ దెచ్చెనఁట!

ఉ. శంభువరప్రసాది కవిజాలవరేణ్యుఁడనైన నావచో
గుంభన మాలకించి యనుకూలత నొంది తనూనభావనన్
గుంభినిఁ జొక్కనామనృపకుంజరుపందిటిమల్లెసాలకున్
స్తంభమురీతి నీతనువు దాలిచి యెప్పటియట్ల యుండుమా!

భీమకవి తెలుంగాధీశునిఁ (కళింగాధీశుఁ డని కొన్ని ప్రతులు) గస్తూరి యాచించుచుఁ జెప్పిన పద్యము—

మ. ఘనుఁడన్ వేములవాడవంశజుఁడ దాక్షారామభీమేశనం
దనుఁడన్ దివ్యవిషామృతప్రకటనానాకావ్యధుర్యుండ భీ
మన నా పేరు వినంగఁజెప్పితిఁ దెలుం(గళిం)గాధీశ! కస్తూరికా
ఘనసారాదిసుగంధవస్తువులు వేగం దెచ్చి లాలింపురా?

చోడగంగుపైఁ జెప్పిన పద్యములు—

చ. అనిమొనఁ జోడగంగఁడు మురారి బకారి నరుండు మాద్రిజుం
డన ఘనచక్రతోమరశరాసనకుంతము లల్కఁ బూని ప్రే

యను వడి డాయ నేయఁ బోఁడుపక్ గళమస్తకవాస్సమర్మముల్
తునియవె నుగ్గుగావె యెదఁదూఱవె నాటవె వైరివీరులన్.

ఉ. భోజుఁడు మంకు ధర్మజుఁడు బొంకు శచీపతి రంకు కల్పభూ
రాజు కళంకు దైవతధరాజము డొంకు పయోధి యింకు నం
భోజభవుండు పంకు ఫణిభూషణదేవుఁడు సంకు పద్మినీ
రాజహితుండు క్రుంకు సరి రారు గుణంబుల నీకు ధారుణిన్.

భీమకవి మైలమభీమనిమీఁదఁ జెప్పిన పద్యములు—

చ. గరళపుముద్ద లోహ మవగాఢమహాశనికోట్లు సమ్మెటల్
హరునయనాగ్ని కొల్మి యురగాధిపుకోఱలు పట్టుకార్లు ది
క్కరటికరంబు డాయ లయకాలుఁడు కమ్మరి వైరివీరసం
హరణగుణాభిరాముఁ డగుమైలమభీముని ఖడ్గసృష్టికిన్.

ఉ. ఏఱుపభీమ ! నీపగతు లెక్కిరికొండలు చంచలాత్ములై
దూఱినయట్టిఘోరవనదుర్గములన్ వనితావియోగులై
పాఱఁగ త్రోవలం దినఁగఁ బండ్లును నాఁకటఁగూర లుప్పఁగా
నేఱిచికట్టెలుం గలవె యీలవణాంబుధివేష్టితావనిన్ ?.

కళింగగంగునాస్థానమునకు భీమకవి యరుగఁగా నాతఁ డనాదరమున నిది సమయము కాదు పొమ్మనెనఁట! దానిపై భీమన కోపించి శాప మిట్లొసఁగెను—

ఉ. వేములవాడభీమకవి వేగమె చూచి కళింగగంగు తా
సామము మాని కోపమున సందడిదీఱిన రమ్ము పొమ్మనెన్
మోమును జూడ దోష మిఁక ముప్పదిరెండుదినంబులావలన్
జామున కర్ధమం దతనిసంపద శత్రులపాలు గావుతన్.

శాపము ఫలించెను. రాజకళింగగంగు గర్భదరిద్రుఁడై పరుల కెఱుకపడకుండఁ బ్రచ్ఛన్నవేషము దాల్చి తిరుపమెత్తుచుఁ

బొట్టిగ దప్రకాశించుచుండెను. భీమకవి యొకనాఁడు రాత్రి పల్లకి నెక్కి దివటీలతో నెక్కడకో పోవుచుండఁగా నాతఁడు త్రోవ వేఁగుచుఁ జీకటిలో నొకగోఁతఁ గూలి 'అయ్యో! కాలిదివటీయైన లేదయ్యెఁగదా' యనుకొని చింతిలెనఁట! అది భీమకవి విని నీ వెవ్వఁడవని యడుగ 'భీమకవిగారిచే జోగి చేయఁబడినవాఁడ'ననెనఁట! భీమకవి 'రాజకళింగగంగవా' యనఁగా నాతఁడు కేల్మోడ్చి రక్షింపుఁడనెనఁట! అంతట—

ఉ. వేయుంగజంబు లుండఁ బదివేలు తురంగము లుండ సాజిలో
రాయల గెల్చి సజ్జనగరంబునఁ బట్టముఁగట్టుకో వడిన్
రాయకళింగగంగు కవిరాజ భయంకరమూర్తిఁ జూడఁగాఁ
బోయెను మీనమాసమునఁ బున్నమవోయినషష్ఠినాఁటికిన్.

అని యాశీర్వదించి తిరిగి లబ్ధరాజ్యునిఁ జేసెనఁట!

ఉ. రాముని మోఘబాణమున రాజశిఖామణికంటిమంటయున్
భీముగదావిజృంభణము మహేంద్రునివజ్రము చక్రిచక్రమున్
దామరచూలివ్రాఁతయును దారకవిద్విషఘోరశక్తియున్
వేములవాడభీమకవివీరుని తిట్టును రిత్తవోవునే?

కవిసార్వభౌముఁడు శ్రీనాథుఁడు

క్రీ. 1380 ప్రాంతమున జనియించి 1450 తర్వాతవఱకు జీవించి పూర్ణపురుషాయుషజీవియై యనేక సుకవిరాజసమ్మానములఁ గాంచి యాంధ్రకవిమండలియం దనన్యసామాన్యమైన సుప్రతిష్ఠనంది మహాభోగముల ననుభవించుటయేకాక తుదకుఁ గష్టములఁగూడఁ జవిచూచి బృహస్పతికి సమితము గుండియలు

దిగ్గురనునట్లు స్వర్గమునకరిగిన యీ మహాకవిసంపత్తిని తెలుఁగుదేశమున మాతృభాషాభిమానులలో నెఱుఁగనివా రుండరు. ఈమహాకవిచే శృంగారనైషధాదులగు ప్రబంధములే కాక యింక ననేకములగు చాటుపద్యములును రచియింపఁబడినవి. అందు రసోత్తరము లిందుదాహరింపఁబడును.

శ్రీనాథుఁడు కర్ణాటాంధ్రరాజ్యాధీశ్వరుఁడగు సంబుపరాయని తెలుంగురాయలయొద్ద కరిగి యాతని నాశీర్వచించినది—

శా. ధాటీఘోటకరత్నఘట్టనమిళద్ధాత్రీశిష్టకళ్యాణఘం
టాటంకారవిలుంఠలుంఠితమహోన్మత్తాహితక్షోణిభృ
త్కోటీరాంకితకుంభినీధరసముత్కూటాటవీఝాటక
ర్ణాటాంధ్రాధిప! సాంపరాయని తెలుంగా! నీకు బ్రహ్మాయువౌ.

ఆనృపాలునిఁ గస్తూరి యాచించుచుఁ జెప్పిన పద్యము—

శా. అక్షయ్యంబుగ సాంపరాయని తెలుంగాధీశ! కస్తూరికా
భిక్షాదానముసేయరా సుకవిరాడ్బృందారకశ్రేణికిన్
దాక్షారామచళుక్యభీమవరగంధవ్యాప్రారోభామినీ
వక్షోజద్వయకుంభికుంభములపై వాసించుఁ దద్వాసనల్.

వెల్గోటిరాజాను బండితకవియునగు సర్వజ్ఞసింగభూపాలు నాస్థానమునకుఁ బోయి యానృపాలుని కొలువుకూటమునకు ముందుఁ బూజింపఁబడుచుండెడు శారదావిగ్రహమును గాంచి యాతఁడు చెప్పినపద్యము—

సీ. దీనారటంకాలఁ దీర్థమాడించితి
దక్షిణాధీశు ముత్యాలశాల
పలుకుఁదోడై తాంధ్రభాషామహాకావ్య
నైషధగ్రంథసందర్భమునకు

పగులఁగొట్టించి తుద్భటవివాదప్రౌఢి
గౌడడిండిమభట్టుకంచుఢక్క
చంద్రభూషక్రియాశక్తి రాయలయొద్దఁ
బాదుకొల్పితి సార్వభౌమబిరుద

గీ. మెటులు మెప్పించెదో నన్నునింకమీఁద
రావుసింగమహీపాలు ధీవిశాలు
నిండుకొలువున నెలకొనియుండినీవు
సరసనద్గుణనికురుంబ ! శారదాంబ !

సింగభూపాలుపైఁ జెప్పినది—

క. సర్వజ్ఞ నామధేయము
శర్వునకే రావుసింగజనపాలునకే
యుర్విం జెల్లును దక్కొరు
సర్వజ్ఞుం డనుట కుక్క సామజ మనుటే.

ఆయాస్థానమున నొకబట్టుకవి యిచ్చిన సమస్య—
"కుక్కవో నక్కవో ఫణివొ క్రోఁతివొ పిల్లివొ బూతపిల్లివో"
కవి సార్వభౌముని పూరణము—

ఉ. తక్కిన రావుసింగవసుధావరుఁ డర్థుల కర్థ మిచ్చుచో
దిక్కులలేనికర్ణుని దధీచిని ఖేచరు వేల్పుమ్రానుఁ బెం
పెక్కినకామధేనువు శిబీంద్రుని నెన్నుదు భట్ట! దిట్టవై
కుక్కవొ! నక్కవో! ఫణివొ! క్రోఁతివొ! పిల్లివొ! బూతపిల్లివో!.

శ్రీనాథుఁడు రెడ్డయాస్థానకవి. రెడ్లకు వెల్గోటివారికి వైరము. ఈతఁడు తిరిగి రెడ్లయాస్థానమునకుఁ బోఁగాఁ దమ శత్రువగు సింగమనేని నట్లు పొగడినందుకు వారు కుపితులై యిచ్చుకాలమూరి వని చులుకనచేసి పల్కిరఁట ! నే నాపద్య మున నాతని గూఢముగా వెక్కిరించితినేగాని పొగడలేదని

శ్రీనాథుఁ డిట్లాపద్యమున కన్వయము చెప్పెనట! "సర్వజ్ఞ నామధేయము శర్వునకే. రావు సింగజనపాలున కేయుర్విం జెల్లును ? (శివునకుఁగాక) తక్కొరుఁడు సర్వజ్ఞుండనుట కుక్కఁ సామజమనుటే.

వేఱొకప్పుడు వెల్గోటి మాదయలింగమనేఁడు రెడ్లకతాని నైకొనఁగా నాకతాని దిరిగి రెడ్లకడకుఁ జేర్చుటకై శ్రీనాథుఁ డాతనికడ కరిగి పొగడిన పొగడ్త—

సీ. జగనొబ్బగండాంక సంగ్రామనిశ్శంక
జగతీశ రాయవేశ్యాభుజంగ
అఖిలకోటలగొంగ యరిరాయమదభంగ
మే లందు ధరణీశమీనజాల
మూరురాయరగండ ముఱియంరాజులమిండ
యభివృద్ధి మీరు చౌహత్తమల్ల
ఘనగాయగోవాళ కామినీపాంచాల
బ్రహ్మాయుం శశివంశపరశురామ
గీ. దండిబిరుదులసురతాణిగుండెదిగుల
బళిరయల్లయవేమని పగరమిండ
రమణమించినమేచిరి రావుబిరుద
సంగరాటోప! మాదయలింగభూప!

కర్ణాటరాజ్యమున కరిగినప్పు డారాజు మీమాసస్థల మెట్టి దనఁగాఁ జెప్పినది—

సీ. పరరాజ్య పరదుర్గ పరవైభవశ్రీలఁ
గొనకొనివిడనాడు కొండవీడు
పరిపంథిరాజన్యబలములబంధించు
కొమరు మించినబోడు కొండవీడు
ముగురు రాజులకును మోహంబు పుట్టించు
గుఱుతైన యుఱిత్రాడు కొండవీడు

చటులవిక్రమకళాసాహసం బొనరించు
కుటిలాత్ములకు గాదు కొండవీడు
గీ. జననఘోటకసామంతసరసవీర
భటనటానేకహాటకప్రకటగంధ
సింధురారావమోహనశ్రీలఁ దనరు
కీర్తి నమరావతికి జోడు కొండవీడు.

అక్కడఁ రాజసమ్మానమునకుఁ గాలయాపనము కొంత సంభవింపఁగా నాదేశపు విధము తనకు సరిపడక కర్ణాటరాజ్యలక్ష్మిం బ్రార్థించుచుఁ జెప్పినపద్యము—

శా. కుల్లాయుంచితిఁ గోక సుట్టితి మహాకూర్పాసముం దొడ్గితిన్
వెల్లుల్లిం దిలపిష్టమున్ మెసవితిన్ విశ్వస్త వడ్డింపఁగా
సల్లా సంబలి త్రావితిన్ రుచులు దోసం బంచుఁ బోనాడితిం
దల్లీ! కన్నడరాజ్యలక్ష్మి! దయలేదా నేను శ్రీనాథుఁడన్.

తొలుత నీతఁడు కొండవీటి రెడ్డ్ల యాస్థానకవి. ఆరాజ్యమంతరించినతర్వాత రాజమహేంద్రవరమున రాజ్యమేలు నల్లయవేమ వీరభద్రారెడ్లయొద్దఁ జేరెను. వేముని వర్ణించిన వర్ణనము—

సీ. రాజనందనరాజరాజాత్మజులుసాటి
తలఁప నల్లయవేమధరణిపతికి
రాజనందనరాజరాజాత్మజులుసాటి
తలఁప నల్లయవేమధరణిపతికి
రాజనందనరాజరాజాత్మజులుసాటి
తలఁప నల్లయవేమధరణిపతికి
రాజనందనరాజరాజాత్మజులుసాటి
తలఁప నల్లయవేమధరణిపతికి
గీ. భావభవభోగసత్కళాభావములను
భావభవభోగసత్కళాభావములను

భావభవభోగసత్కళాభావములను
భావభవభోగ సత్కళాభావములను.

ఉ. వీరరసాతిరేక రణవిశ్రుత! వేమనరేంద్ర! నీయశం
బారభమానతారకరహారవిలాసము నీభుజామహం
బా రభమానతారకరహారవిలాసము నీపరాక్రమం
బా రభమానతారకరహారవిలాసము చిత్రమారయన్.

వేమ వీరభద్రారెడ్లు ప్రతివర్షమును సింహాచలనృసింహస్వామికిఁ దిరునాళ్లు జరిపించుచుండెడివారు. శ్రీనాథుఁడును వారితో నచ్చటికరిగెడివాఁడు. ఆపర్వతము మీఁదికి యాత్రార్థము వచ్చు నానా స్త్రీలను జూచి యాతఁడు వర్ణించిన వర్ణనము—

సీ. హరినీలములకప్పు లణఁగించునునుగొప్పు
విడఁ బువ్వుఁదండ తా వీడఁబాఱ
కోటిచందురుడాలు గోటమీటఁగఁజాలు
మొగముఁగాంతుముచుక్క సొగసుసుక్క
అలజక్కవలజిక్కు లణఁగఁ ద్రొక్కఁగ నిక్కు
పాలిండ్లపై నాఁచుపైఁట జాఱ
ఇసుకదిన్నెలమెట్టు పసిఁడిచెంపలఁగొట్టు
పిఱుఁదుపై మొలనూలు జెళువదేర

గీ. చిగురుఁగెమ్మోవిఁ బగడంపుజిగియుం మెఱయ
మాట లాడఁగఁ గనుదోయి తేట లమరఁ
జెమట లూరంగ సింహాద్రి చేరవచ్చె
భోగగుణధామ యాంధ్రనియోగిభామ.

సీ. విడినకొప్పున జాజివిరు లొప్పుగా రాలఁ
జిట్టికుంకుము చుక్కబొట్టు చెదరి
చక్కఁగాఁ బటువారుసందిటుకుచ్చెళ్లు
చెలఁగుమెట్టియలపైఁ జిందులాడ

కొదమగుబ్బలఁ బైఁటకొంగు సయ్యాట లాడ
ముక్కునత్తొకవింతముద్దు గుల్క
మొలగంట లిమ్మగుమ్రోఁతతో రంజిల్లఁ
గనకంపుటందియల్ ఘల్లు రనఁగఁ

గీ. బోసఁగఁ గప్రంపుపీడెముల్ బొందుపఱిచి
యనుఁగుఁజేడెలతో ముచ్చ టాడికొనుచు
నలరుసింహాద్రిపై కెక్కి పార్శ్వమునను
వచ్చెఁ గలకంఠి వేపారిమచ్చెకంటి.

శా. రా పాడంగలగుబ్బచన్నుఁగవతో రాకేందుబింబంబుపైఁ
దూ పేయంగలముద్దుసెమ్మొగముతోఁ దోరంపుమైచాయతోఁ
జూపుల్ మద్దుల బాలసంఘములతో సొంపారు లేనవ్వుతో
వేపార్యంగన వచ్చెఁ గాసెబిగితో వేణీభరచ్ఛాయతోన్.

సీ. పలుతెఱంగులరంగు పద్మరాగలవీణె
చకచకత్ప్రభల సాక్షాత్కరింప
సొంపుతో రవచెక్కడంపుముంగరచాయ
పగడంపుమోవిపైఁ బరిఢవిల్ల
విరిసి యోసరిలి క్రిక్కిఱిసినచనుదోయి
బిగువున నెఱపైఁక పిక్కటిల్ల
ఒసపరియొయ్యారిముసుఁగులో నెఱివేణి
కొమరాలిమూఁపున గునిసియాడ

గీ. విరులతావియు నెమ్మేనివెనుకకచ్చ
పెళపెళక్కనుచిఱుదొడల్ బెళుకునడుము
వలుదపిఱుఁదులు కలికిచూపులబెడంగు
లొలయఁ గన్గొంటి వేపారికలువకంటి.

క. రంభాస్తంభము లూరువు
లంభోరుహనిభము లడుగు లతనుశరంబుల్

జంభాసురారిమదగజ
కుంభము లీనంబి వారికోడలికుచముల్.

క. అద్దిర! పలుకులు బెళుకులు
నిద్దంపుమెఱుంగుఁదొడలనీటులు గంటే
దిద్దుకొని యేలవచ్చును
ముద్దియ యీసంబిపడుచు ముచ్చట దీఱన్?

సీ. పొలుపొందగఁ విభూతిబొట్టు నెన్నొసలిపైఁ
దళుకొత్తుచెమట కుత్తలపడంగ
సొగసుగాఁ బూదండజోఁపినకీల్గొప్పు
జాఱఁగా నొకచేత సరుదుకొనుచు
బిగిచన్నుఁగవమీఁద బిరుసుఁబయ్యెదచెంగు
డిగజాఱి శివసూత్ర మగపడంగ
ముక్కున హురుమంజిముత్యాలముంగర
కమ్మవాతెఱమీఁద గంతులిడఁగ
గీ. కొను జవ్వాడ మట్టియల్ గదిసి మ్రోయఁ
గమ్మవిలుకాని జాళువాబొమ్మ యనఁగ
మెల్ల మెల్లన సింహాద్రిమీఁది కేఁగెఁ
గన్నెప్రాఁబోఁడి యగసాలి వన్నెలాఁడి.

అక్కడఁ దంబురా చేతఁబూని గానముసేయుచు వచ్చు సాతానివెలఁదిపైఁ జెప్పినది.—

సీ. మీఁగాళ్ల జీరాడుమేలైనకుచ్చెళ్ల
తీరున మడిచీర తీర్చి కట్టి
బిగువుగుబ్బలమీఁద నిగనిగ ల్దళుకొత్తు
నోరపయ్యెదకొంగు జాఱవైచి
వలపు లొకవింత గలుగఁగా గొప్పతా
కురులు నున్నగ దువ్వి కొప్పువెట్టి

సెలవంక నామంబు సలలితంబుగ నుండి
తిరుచూర్ణ మామీఁదఁ దీర్పు చేసి

గీ. ఓరచూపుల విటులఁ దా నూరడించి
గిల్కు మెట్టెలరవరవల్ గుల్కరింపఁ
జికిలి చేసిన తామ్రంపుఁ జెంబు పూని
వీథి నేతెంచె సాతాని వేడ్కలాఁడి.

అట దుకాణమునఁ దములపాకులు కొనఁబోయి చెప్పినది.—

చ. తొలకరిమించుఁదీవగతి తోఁప దుకాణముమీఁద నున్నయ
య్యలికులవేణితోఁ దములపాకులబేరము లాడఁబోయి నే
వలచుట కేమి శంకరునివంటిమహాత్ముఁడు లింగరూపియై
కులికెడుదానిగబ్బి చనుగుబ్బలసందున నాట్య మాడఁగన్ ?.

ఉ. అంగడివీథిఁ బల్లవుల కానగ మామిడిపండు లమ్ముచున్
జంగమువారిచిన్నది పిసాళితనంబునఁ జూచెఁబో నిశా
తాంగజబాణకైరవసితాంబుజమత్తచకోరబాలసా
రంగశకుంతనిర్మలకటాక్షముల రంతులు నేసెడు వాఁడిచూపులన్.

సీ. బాలేందురేఖసంపద మించి విల్లసిల్లు
నొసటికళుకులరీతు నూలుసేయ
భ్రమరికామారినీలచమరవాలములఁ బోల్
వేణీభరముచాయ వేయుసేయ
దర్పణద్విజరాజధాళధళ్యప్రభ
లపనబింబస్ఫూర్తి లక్షసేయ
కోకహాటకశైలకుంభికుంభారాతి
కుచకుంభయుంగళంబు కోటిసేయ

గీ. జఘనసీమకు విలువ లెంచంగ వశమె
దీనిసౌందర్యమహిమంబు దేవుఁ డెఱుఁగు
నహహా ! యెబ్భంగి సాటిసేయంగవచ్చు
భావజునికొల్వు జంగముభామచెల్వు.

మ. విమలాంభోరుహపత్రచిత్రములుగాఁ బెంపారునేత్రమ్ములన్
గమనీయంబగుకజ్జలం బునిచి రేఖాసౌష్ఠవం బొప్ప నా
గమతోఁ జేసినసిందురంబు నుదుటం గాన్పింపఁ బయ్యెంటయున్
యమునాసైకతముం దాఁటి పూఁపచను లొయ్యారంబు సూపన్ దుకా
ణముపై బొందిలి డోర్తు నిల్చి ముఖచంద్రస్ఫూర్తి శోభిల్లఁగన్.

నీలాటిరేవున స్నానమునకై యరిగి యచ్చట నున్న నానావనితలఁ జూచి చెప్పిన పద్యములు—

ఉ. సీసపుముక్కునత్తు నరవీసపుమంగళసూత్ర మమ్మినన్
గాసునురానికమ్మ లరకాసును గానివి పచ్చపూసలున్
మాసినచీర గట్టి యవమాన మెసంగఁగ నేఁడు రాఁగ నా
కోసలనాటివారికన కాంగిని జూచితి నీళ్లరేవునన్.

క. పూజారివారికోడలు
తా జారఁగ బిందె జారి దబ్బునఁబడియెన్
మైజారుకొంగు దడిసిన
బాజారే తిరిగి చూచి పక్కున నవ్వెన్.

శా. పాచ్చెం చింతయు లేనిహంసనడతోఁ బోల్పెందు లేనవ్వుతోఁ
బచ్చల్దాపినకుల్కుముంగరలతో బాగైన కెమ్మోవితో
నచ్చంబైనముసుంగువెట్టి చెలితో నామాటలే యాడుచున్
వచ్చెంబో కుచకుంభముల్ గదలఁగా వామాక్షి తా నీళ్లకున్.

ఉ. శ్రీకరభూషణంబులును సిబ్బెపుగుబ్బలు ముద్దుఁజెక్కులున్
గోకిలవంటిపల్కులును గొల్చినఁ జేఱలఁగేరుకన్నులున్
బ్రాకటదేహకాంతియును బంగరుబొమ్మకు హెచ్చు వచ్చు నీ
చాకలవారిజవ్వనికి సాటికిరా రిఁకఁ దొంటిజవ్వనుల్.

క. నీలాటిరేవులోపల
మేలిమితోఁ దీర్చినట్టు మెఱసి నిలుచుచున్

డాలిమిని వాలుఁజూపుల
బాలామణి గుట్టు బైటఁబడఁగాఁ జూచెన్.

కొండవీట నున్నప్పు డెపనెడఁ బల్నాటిసీమకు శ్రీనాథుఁడు పోవుచుండెడివాఁడు. పల్నాటిసీమపై నీతనికిఁగల యనాదరము ననేకపద్యములఁ బట్టి తెలిసికొనవగు. పల్నాటివారికిఁ గారెమపూఁడి కాశి యట.

ఉ. వీరులు దివ్యలింగములు విష్ణువు చెన్నుఁడు కల్లిపోతురా
జారయఁ గాలభైరవుఁడు సంకమశక్తియ యన్నపూర్ణయున్
గేరెడుగంగ ధారమడుఁగే మణికర్ణిక గాఁ జెలంగు నీ
కారెమపూఁడిపట్టణము కాశిగదా పలినాటివారికిన్.

పల్నాటిసీమపై నీతనికిఁ గలయనాదరము——

క. రసికుఁడు పోవఁడు పల్నా
డెసఁగంగా రంభయైన నేకులె వడుకున్
వసుధేశుఁడైన దున్నును
గుసుమాస్త్రుఁడైన జొన్నకూడే కుడుచున్.

పల్నాటిసీమలో నెంతలోఁతు త్రవ్వినఁగాని నీళ్లూరవు. అక్కడి చేఁత్రాళ్లు కొండవీటిచేఁత్రాళ్లకు ద్విగుణితములై యుండ వలయును. అంతలోఁతు త్రవ్వినను గొన్నిచోట్ల నీరూరక రాతి చట్టు వచ్చును; కాన నీళ్లకై యెంతోసొమ్ము భంగపడవలసి వచ్చుచుండును. ఈవిషయమునఁ జెప్పినపద్యము——

ఉ. అంగడి యూర లేదు వరియన్నము లేదు శుచిత్వమేమి లే
దంగన లింపు లేదు ప్రియమైనవనంబులు లేవు నీటికై
భంగపడంగఁ బొల్పడుకృపాపరు లెవ్వరు లేరు దాత లె
న్నంగను సున్న గాన పలినాటికిఁ మాటికిఁ బోవ నేటికిన్?.

పల్నాటిప్రాంతములందు గ్రామమున కెవ్వారేని పెద్దలు వచ్చిన గ్రామపురోహితునింట విడిదలసేయింతురు. శ్రీనాథుఁ డొకపురోహితునింట విడిసి యచ్చటి రోఁత నిట్లు వర్ణించె. (ఆవైపులఁ బురోహితు లూరిలోని తమయాశ్రితులయిండ్లకనుదినమును విస్తళ్లుకుట్టించుచుండవలెనఁట! దానికై ! నిల్వచేసి యుంచుకొన్న విస్తరాకులు గలవు.)

ఉ. దోసెఁడుకొంపలోఁ బసులత్రొక్కుడి మంచము దూడరేణమున్
బాసినవంటకంబు పసిబాలురశౌచము విస్తరాకులున్
మాసినగుడ్డలున్ దలకుమాసినముండలు వంటకుండలున్
రాసెడుకట్టెలుం దలఁపరాదు పురోహితులింటికృత్యముల్.

గీ. చిన్నచిన్నరాళ్లు చిల్లరదేవళ్లు
నాగులేటినీళ్లు నాఁపరాళ్లు
సజ్జజొన్నకూళ్లు సర్పంబులును దేళ్లు
పల్లెనాటిసీమ పల్లెటూళ్లు.

క. జొన్నకలి జొన్నయంబలి
జొన్నన్నము జొన్నపిసరు జొన్నలె తప్పన్
సన్నన్నము సున్నసుమీ
పన్నుగఁ బల్నాటిసీమ ప్రజ లందఱకున్.

త్రావను మంచినీరు దొరకక చెప్పినది:—

క. సిరిగలవానికిఁ జెల్లును
దరుణులు పదియాఱువేలఁ దగఁ బెండ్లాడన్
దిరిపెమున కిద్దరాండ్రా
పరమేశా ! గంగ విడుము పార్వతి చాలున్.

ఒకప్పుడు పల్నాటిలో నొకరింట నీతనికి జొన్నకూడును, చింతచిగురును బచ్చలియాకును గల్పివండినయుడుకుఁగూరయు, వడ్డింపఁగాఁ జెప్పినపద్యము——

ఉ. ఫుల్లసరోజనేత్ర ! యలపూతనచన్నులచేదు ద్రావి నాఁ
డల్ల దవాగ్ని మ్రింగితి నటంచును నిక్కెదవేల ? తింత్రిణీ
పల్లవయుక్తమౌ నుడుకుబచ్చలిశాకము జొన్నకూటితో
మెల్లనయొక్కముద్ద దిగమ్రింగుము ! నీపస కాననయ్యెడిన్.

గురిజాల సీమను గల పులిపాడనుగ్రామమునకు శ్రీనాథుఁడు పోఁగా నాతనియెడ నచ్చటి శేషయ్య యనుకరణమును హనుమయ్య యనుకాఁపును పుల్లయ్య యను రెడ్డియును ననాదరముచూపిరఁట! దానిపై నాతఁడు చెప్పినపద్యము——

గీ. ఊరు వ్యాఘ్రనగర మురగంబు కరణంబు
కాఁపు కపివరుండు కసవు నేఁడు
గుంపు గాఁగ నిచట గురిజాలసీమలో
నోగు లెల్లఁ గూడి రొక్కచోట !

నెమలిపురిపైఁ జెప్పినది——

క. నెమలిపురి యమపురముగా
యముఁ డాయెను బసివిరెడ్డి యంతకు మిగులన్
యమదూతలైరి కాఁపులు
క్రమ మెఱుఁగని దున్నలైరి కరణా లెల్లన్ !

అడిగొప్పులపైఁ జెప్పినది——

క. గుడిమీఁది క్రోఁతితోఁడను
గుడిలోపలినంబివారికోడలితోఁడన్
నడివీథిలంజెతోఁడను
నడిగొప్పులయోరుగాలి నడిగితి ననుమీ !

మసర ? రాజ్యముపైఁ జెప్పిన పద్యములు—

ఉ. గొంగడి మేలుపచ్చడము కుంపటి నల్లులు కుక్కిమంచమున్
జెంగట వాయుతైలము లజీర్ణపుమందులు నుల్లిపాయలున్
ముంగిట వంటకట్టియలమోపులు దోమలు చీఱపోతులున్
రంగ ! వివేకి కీమసరరాజ్యముకాఁపుర మెంతరోఁతరా !

ఉ. వంకరపాగలున్ నడుమువంగినకత్తులు మైలకోఁకలున్
సంకటిముద్దలుం జనుపశాకములుం బలుపచ్చడంబులుం
బెంకగునోరచూపులును దేఁకువదప్పినయేసబాసలున్
అంకులబ్రహ్మ యీమసరరాజ్యము నెట్లు సృజించె ? నక్కటా !

ఉ. ఆదరణంబు సున్న వినయంబు హితంబును బొంకు సత్యమూ
లేదు దయారసం బది హుళిక్కి పసాపడువేళ పత్రిక్కలోఁ
భేదపుఁబెట్టు దిట్టబలిభిక్షముఁ................త
త్వాదులఁ బుట్టఁజేసినవిధాత ప్రజాపతి గాకయుండునే!

రేనాటినిగూర్చి—

క. గరళము మ్రింగితి నంచుం
బురహార! గర్వింపఁబోకు పో! పో! పో! నీ
బిరు దింకఁ గానవచ్చెడి
మెఱసెడిరేనాటిజొన్న మెదుకులు తినుమీ !

పడమటిసీమ వ్యాపారులపైఁ జెప్పినపద్యము—

శా. దస్త్రాలున్ మసిబుఱ్ఱలుం గలములుం దారొక్కన్నచింతంబళుల్
పుస్తుల్ గారెడుమస్తులుం జెమటకంపుం గొట్టునీర్కావులుం
అస్తవ్యస్తపుఁగన్నడంబును భయంబై తోఁచుగడ్డంబులున్
'వస్తా చూస్తిమి రోస్తిమిన్' బడమటన్ వ్యాపారులం గ్రూరులన్.

శబరకాంతలు:—

క. గిటగిటనగు నెన్నడుములు
పుటపుటనగుచన్నుఁగవలు పున్నమవెలతో
జిటపోటలాడెడుమొగములు
కటితటములకొమరు శబరకాంతలకమరున్.

గీ. వీనులకు విందులై తేనెసోన లెనయు
ముందురాగంబునను జగన్మోహనముగ
పాడె నొకజాలరిమిటారి యీసులేని
కాకలీనాదమున నోడగడపుపాట!

ఒకప్పుడు ధనలబ్ధి తనకు లేకపోఁగాఁ జెప్పినది:—

మ. కవితల్ సెప్పినఁ బాడనేర్చిన వృథాకష్టంబె యీభోగపుం
జవరాండ్రేకద భాగ్యశాలినులు పుంస్త్వంబేల పోపోచకా
నవరంగా సొగసిచ్చి మేల్ యువతివేషం బిచ్చి పుట్టింతువే
నెవరుక్ మెచ్చి ధనంబు లిచ్చెదరుగాదే పాపపుందైవమా!

రాజమహేంద్రవరమున శాస్త్రపండితులతో వివాదపడి చెప్పినపద్యములలో నొకటి:—

మ. శ్రుతిశాస్త్రస్మృతు లభ్యసించుకొని విప్రుం డంత నానాధ్వర
వ్రతుఁడై పోయి కనుక్ బురందరపురారామద్రుమానల్పక
ల్పతరుప్రాంతలతాకుడుంగసుఖసుప్తప్రాప్తరంభాంగనా
ప్రతి...ంపురపాటనక్రమకళాపాండిత్యశౌండీర్యముల్.

ఒకనాఁ డొకవనిత తన్నుఁ గికురింపఁగా జెప్పినది:—

ఉ. హాజలజాక్షి! హా కిసలయాధర! హా హరిమధ్య! హా శర
ద్రాజనిభాస్య! హా ప్రమదతంత్రకళానిధి! యెందుఁ బోయితే

రాజమహేంద్రవీథిఁ గవిరాజు ననుం గికురించి భర్గకం
ఠాజితకాలకూటఘుటికాంచిత మైనయమూసచీఁకటిన్?

కడిదిపురమున కరిగి చెప్పినవి:—

క. ముదివిటులు విధవలంజెలు
పదకవితలు మాలబాసబాఁపనవారల్
చదువనిపండితవర్యులు
కదనాస్థిరవీరవరులు కడిదిపురమునన్.

ఉ. చీరయుం ముతుక్కముంగరయుఁ జెంపలగంధముఁ జుక్కబొట్టు మం
జీరఘణంఘణారవముఁ జేతులఁ గంకణనిక్వణంబు నొ
య్యారపుజాఱుకొప్పును గయాళితనంబును గాని లోన శృం
గార మొకింతలే దనుట గంటిని యీపురివారకాంతలన్.

రాచవీటి కరిగినప్పుడు చెప్పికొన్నపద్యము:—

చ. పసగలముద్దుమోవి బిగివట్రువగుబ్బలు మందహాసముల్
నొసటవిభూతిరేఖయుఁ బునుంగునతావి మిటారిచూపులుల్
రసికులు మేలు మేలు బళిరా యని మెచ్చఁగ రాచవీటిలోఁ
బసిఁడిసలాకవంటి యొకబల్జవధూటిని గంటి వేడుకన్.

దక్షిణదేశమున కరిగినప్పుడు చెప్పినవి:—

గీ. మేఁతఁ గరిపిల్ల పోరున మేఁకపిల్ల
పాడఁబోతుతనంబునఁ బందిపిల్ల
ఎల్లపనులను జెఱుపంగ బిల్లిపిల్ల
అందమునఁ గ్రోఁతిపిల్ల యీయఱవపిల్ల.

సీ. కూడు తలఁపఁ జొల్ల కూర కారావుల్ల
చెవులంత ప్రేలాళ్లు చేలు పళ్లు

దుత్తఁడే నాగళ్లు దున్నపోతులయేళ్లు
కలవు మాపటివేళగంజినీళ్లు
మాటమాటకు మళ్లు మఱి దొంగదేవళ్లు
చేఁదైనపచ్చళ్లు చెఱకునీళ్లు
వంటపిడ్కలదాళ్లు వాడనూతులనీళ్లు
విన విరుద్ధపుఁ బేళ్లు వెడఁదనోళ్లు
సఖులచన్నులబైళ్లు చల్లనిమామిళ్లు
పరుపైనవావిళ్లు పచ్చఁకళ్లు

గీ. దళమయినయట్టికంబళ్లు తలలుబోళ్లు
పయిఁడికిని జూడఁ బయిఁడెత్తు ప్రత్తివిళ్లు
చలముకొని వెదకిన లేవు చల్లనీళ్లు
చూడవలసెను ద్రావిళ్లకీడుమేళ్లు.

సీ. తొలుతనే వడ్డింత్రు దొడ్డమిర్యపుఁజారు
చెవులలోఁ బొగవెళ్లి చిమ్మిరేఁగఁ
పలుతెఱంగులతోడఁ బచ్చళ్లుచవిగొన్న
బ్రహ్మరంధ్రముదాఁకఁ బారు నావ
యవిసాకు వేఁచిన నార్నెల్లు నసి లేదు
పరిమళ మెంచినఁ బండ్లుసొగచు
వేపాకు నెండించి వేసినపొళ్లను
గంచానఁ గాంచినఁ గ్రొక్కువచ్చు

గీ. నఱవవారింటివిం దెల్ల నాగడంబు
చెప్పవత్తురు తమతీరు సిగ్గులేగ

* * *

చూడవలసెను ద్రావిళ్లకీడుమేళ్లు.

శ్రీరంగక్షేత్రమున కరిగి యచ్చట నొకబిత్తరిపైఁ జెప్పినది:—

సీ. ఒకచెంప కొరగా నొనగూర్చి దిద్దిన
తుఱుమునుండి క్రొవ్విరులు రాల
రాతిరి నిదురఁ గూరమిఁ జేసి ముడివడు
బడలిక నడుగులు తడఁబడంగ
వింతవారలఁ జూచి వెసనవ్వు నెడఁ గప్పు
గలదంతములకాంతి వెలికిఁబాఱ
చిడిముడి నడచుటఁ జెలరేఁగి గుబ్బల
పైఁ దాఁకియొక్కింతపైఁట జాఱ
గీ. చెమటచేఁ దిరువానుంబు చెమ్మగిల్ల
హాళి డాచేత విడియంబు గీలుకొల్పి
రంగపురిరాజవీథిఁ గానంగనయ్యె
నాదుమదిఁ గోర్కులూర వైష్ణవవధూటి.

మారెళ్లసీమ కరిగినప్పుడు చెప్పినవానిలో నొకటి:—

సీ. నడివీథిలో రాళ్లు నాగులే దేవళ్లు
పరగట సాఁబిళ్లు పాడుగుళ్లు
ఏకువన్నెలకూళ్లు నంబటి కావిళ్లు
నూరూర జిల్లేళ్లు నూటనీళ్లు
నడుమునకు వడదోళ్లు నడువీథిఁ కల్ రోళ్లు
కరుణాలవడిసెళ్లు కాఁపుముళ్లు
* * * * *

* * * * *

గీ. * * * నేరెళ్ల వాగునీళ్లు
సిరులఁ జెలువొందు మారెళ్లసీమయందు.

రెడ్లప్రాచీనరాజధాని యగు నద్దంకి కరిగినప్పుడు చెప్పినది.

సీ. తళుక్కుతళుక్కను కాంతి బెళుకెంపులమూంగ
రందమై కెమ్మోవియందుఁ గుల్క

ధగధగద్ధగలచేఁ దనరారుబంగారు
గొలుసులింగపుఁగాయ కొమరుమిగుల
నిగనిగన్నిగలచే నెగడుచెల్వపుగుబ్బ
దోయి యొండొంటితో రాయిడింప
రాజహంసవిలాసరాజితం బగుయాన
మందు మెట్టెలు రెండు సందడింప
గీ. సరసదృక్కుల విటులను గరఁగఁ జూచి
పొంది కైనట్టిమోమున భూతిరేఖ
రాజకళ లొప్ప నద్దంకిరాజవీథిఁ
బొలిచె నొకకొమ్మ గాజులముద్దుగుమ్మ.

ఉ. గండమువచ్చె నాంధ్రకవిగానికి నిన్నటిరేయిఁ బువ్వుఁబోఁ
దండునిగారవింపకయ తద్దయు నిల్చితెఁగానియయ్యయో!
బందరువారిపాటికిని బైటిపసారమె యట్టె! మైమయిం
బుండయిరొల్లవంకఁ జెడిపోవుదుగా! యటువోయియుండినన్.

మఱికొన్ని పద్యములు:—

ఉ. వాలగుకన్నుదోయి బిగివట్రువగుబ్బలు కాఱుచీఁకటిం
జాలహసించుకొప్పుజిగి సారసమున్నగుమోము గల్గు నా
బాలికఁ గూలి కమ్ముకొన బట్టలునేసెడువాని కిచ్చె హా
సాలెత గాదురా కుసుమసాయకుపట్టపుదంతి! యింతియే!

ఉ. తమ్మరవారిబాలిక చకోరవిలోచన ముద్దుగుమ్మ యా
వమ్ముదరిన్ రసామలినవస్త్రము చుంగులుజాఱఁ గట్టి తాఁ
గమ్మనిమ్రోఁతతోఁ గరనఖమ్ముల భాండము లంగజాస్త్రపా
తమ్మునఁ బ్రోవు దీసె విటతండము గుండియ లార విచ్చఁగన్.

క. ఆకదురునఁ బికరవమున్
ఆకదురున భృంగరవము నాత్మరవంబున్

ఏకీకృతముగ సేసి ల
సేసులు విన వడికె ముదిర యేసులమందిరా !

ఉ. గుబ్బలగుమ్మ లేఁజిగురుఁగొమ్మ సువర్ణపుఁగీలుబొమ్మ బల్
గబ్బిమిటారిమోపులది కాఁపురి దానికిఁ నేల యొక్కనిం
బెబ్బులి నంటఁగట్టితివి పెద్దవు నిన్ననరాదు రోరి దా
నబ్బ ! పయోజగర్భ ! మగనాలికి నింతవిలాసమేటికిన్?

శా. దాయాదుల్వలె గుబ్బచన్ను లొఱయన్ ధావళ్యనేత్రాంబుజ
చ్ఛాయల్ తాండవమాడఁ గేరి పురుషస్వాంతమ్మునన్ మన్మథుం
డేయం జంగమువారిచంద్రముఖి విశ్వేశార్చనావేళలన్
వాయించెం గిరిగిండ్లు బాహుకుశలవ్యాపారపారీణతన్.

ఉ. పువ్వులు కొప్పునం దురిమి ముందుగఁ గౌ నసియాడుచుండఁగా
జివ్వనఁ జంగసాఁచి యొకచేతను రోఁకలిపూని యొయ్యనన్
నవ్వుముఖంబుతోడఁ దననందనుఁ బాడుచు నాథుఁ జూచుచున్
సువ్వియ సువ్వియంచు నొకసుందరి బియ్యము దంచె ముంగిటన్.

సీ. బొమవింటఁ దొడిగినపూవింటి దొరముల్కి
పోల్కిఁ గస్తురి సోఁగబొట్టు దిద్ది
చకచకలీను తారకల రేకలువోలెఁ
గొలుకులు వెడలఁ గజ్జలము దీర్చి
పొదుపుగుబ్బలిమీఁద బొదవు నీరెండ నా
రంగుచందురుకావి రైక దొడిగి
పిఱుఁదు పొక్కిలి యను మెఱక పల్లము గప్పఁ
బాలవెల్లువవంటిచేల గట్టి
గీ. అంచకొదమలగమి బెదరించుపోల్కి
నందెచప్పుళ్ళు ఘల్లు ఘల్లనుచు మొరయ
నడుము జవజవలాడఁ గీల్జడ ఘటించి
వచ్చె ముక్కంటిసేవకు మచ్చెకంటి.

సీ. తాటంకయుగధగద్ధగితకాంతిచ్ఛటల్
చెక్కుటద్దములపై జీరువార
నిటలేందుహారినీల కుటిలకుంతలములు
చిన్నారిమోమునఁ జిందుద్రొక్క
బంధురమౌక్తికప్రకటహారావళుల్
గుబ్బచన్నులమీఁద గునిసియాడ
కరకంకణక్వణక్వణనిక్వణంబులు
పలుమాఱు రాతిపైఁ బరిఢవిల్ల

గీ. ఓరచూపుల విటచిత్త మూఁగులాడ
బాహుకుశలతఁ జక్కని మోహనాంగి
పాటఁబాడుచుఁ గూర్చుండి రోటిమీఁదఁ
బిండిరుబ్బంగఁ గన్నులపండు వయ్యె.

సీ. శ్రీరస్తు భవదంఘ్రిచికురంబులకు మహా
భూర్యబ్దములు సితాంభోజనయన!
పరకాంతిరస్తు తావకముఖనఖముల
కాచంద్రతారకం బబ్జవదన!
మహిమాస్తు నీకటిమధ్యంబులకు మన్ను
మిన్నుగలన్నాళ్లు మించుబోఁడి!
విజయోస్తు నీగానవీక్షల కానీల
కంఠహారిస్థాయిగా లతాంగి!

గీ. కుశల మస్తు లసచ్చాతకుంభకుంభ
జంభభిత్కుంభికుంభాభిజృంభమాణ
భూరిభవదీయవక్షోజములకు మేరు
మందరము లుండుపర్యంత మిందువదన!

సీ. చక్కని నీముఖచంద్రబింబమునకుఁ
గళ్యాణమస్తు బంగారుబొమ్మ!

నిద్దంపునీచెక్కుటద్దంపురేకకు
నైశ్వర్య మస్తు నెయ్యంపుదీవి !
మీటినఁ బగులు నీ మెఱుఁగుఁబాలిండ్లకు
సౌభాగ్య మస్తు భద్రేభయాన
వలపులు గులుకునీ వాలుఁగన్నులకు న
త్యధికభోగోస్తు పద్మాయతాక్షి !
గీ. మధురిమము లొలుకునీముద్దుమాటలకును
వైభవోన్నతి రస్తు లావణ్యసీమ !
వన్నెచిన్నెలుగల్గు నీమన్ననలకు
శాశ్వతస్థితిరస్తు యోషాలలామ !
సీ. సొగసుకీల్జడదాన ! సోగకన్నులదాన !
వజ్రాలవంటిపల్వరుసదాన !
బంగారుజిగిదాన ! పటువుగుబ్బలదాన !
నయమైనయొయ్యారి నడలదాన ?
తోరంపుఁగటిదాన ! తొడలనిగ్గులదాన
పిడికిటనడఁగు నెన్నడుముదాన !
తళుకుఁజెక్కులదాన ! బెళుకుముక్కరదాన
సింగారికనుబొమ చెలువుదాన !
గీ. మేలిమిపసిండిరవకడియాలదాన !
మించిపోనేల రత్నాలమించుదాన !
తిరిగిచూడవె ముత్యాలసరులదాన !
చేరి మాటాడు చెంగావిచీరదాన !

క. కుంకుమ లేదో మృగమద
పంకము లేదో పటీరపాంసువు లేదో
సంకుమదము లేదో యశు
భంకరమగుభస్మమేల బాలా ! నీకున్.

శ్రీనాథుని బావమఱఁది రామయమంత్రి యనునతఁడు మంచిభోజనపుష్టి గలవాఁడఁట! అతఁ డొకయూరికరణము. పాఁడిపంటలుగల సంసారి. ఒకసారి బంతిని గలసి భుజించుచు శ్రీనాథుఁ డాతని నీపద్యము చెప్పి గేలిగొనెను.

ఉ. గ్రామము చేతనుండి పరికల్పితధాన్యము నింటనుండి శ్రీ
రామకటాక్షవీక్షణపరంపరచేఁ గడ లేనిచోఁ గాక మా
రామయమంత్రి భోజనపరాక్రమ మే మని చెప్పవచ్చు? నా
స్వామి యెఱుంగుఁ దక్కు బళిచాతురి తాళఫలప్రమాణమున్.

వేఱొక బంధుజనునిపైఁ జెప్పినవి.

ఉ. మా కలిదిండికామయకుమారకుఁ డన్నిటఁ దండ్రి వైఖరే
కాక తదన్యుఁ డెట్లగును? గాడిదకుం దురగంబు పుట్టునే?
చేఁగని కొంకినక్కకును సింగము పుట్టునె? మాలకాకికిం
గోకిల పుట్టునే? చిఱుతకుక్కకు మత్తగజంబు పుట్టునే?

తనయెడ నత్యంతాదరము సూపిన రాజులును, రాజమంత్రులును, స్వర్గస్థులైరి. కడుపు కక్కుర్తిచేఁ గృష్ణాతీరమున బొడ్డుపల్లెను గుత్తకుఁగొని శ్రీనాథుఁడు కృషిచేయ మొదలిడెను. కృష్ణవరదవలనఁ బైరు మునిఁగి పోయినది. అప్పుడు తన్నాదరించిన రెడ్డిరాజులకు గర్భశత్రువులగు నోడ్డెరాజులు రాజ్యమేలుచుండిరి. విద్యాగౌరవము లేక యాయొడ్డెరాజులు శ్రీనాథునిఁ బలుసిలుఁగులకుఁ బాల్పఱిచిరి. శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁ డీక్రింది పద్యమును జెప్పి యాంధ్రవాఙ్మయ మున్నంతకాలమును శాశ్వతమగున ట్లారాజుల కపకీర్తిని నెలకొల్పెను.

సీ. కవిరాజుకంఠంబు కౌఁగిలించెను గదా
పురవీథి నెదురెండ పొగడదండ

ఆంధ్రనైషధకర్త యంఘ్రిద్వంద్వంబుగఁ
దగిలియుండెనుగదా నిగళయుగము
వీరభద్రారెడ్డివిద్వాంసుముంజేత
వియ్యమందెనుగదా వెదురుగొడియ
సార్వభౌమునిభుజాస్తంభ మెక్కెనుగదా
నగరివాకిటనుండు నల్లగుండు

గీ. కృష్ణవేణమ్మ గొనిపోయె నింతఫలము
బిలబిలాక్షులు తినిపోయెఁ దిలలుపెసలు
బొడ్డుపల్లెను గొడ్డేటి మోసపోతి
సెట్టి చెల్లింతుఁ డంకంబు లేదునూర్లు.

అవసానకాలమున శ్రీనాథమహాకవిసార్వభౌముఁడు చెప్పిన
పద్యము—

సీ. కాశికావిశ్వేశుఁ గలిసె వీరారెడ్డి
రత్నాంబరంబు లేరాయఁ డిచ్చు?
రంభఁ గూడెఁ దెనుంగురాయరాహుత్తుండు
కస్తూరి కేరాజు ప్రస్తుతింతు?
స్వర్గస్థుఁ డయ్యె విస్సనమంత్రి మఱి హేమ
పాత్రాన్న మెవ్వనిపంక్తిఁ గలదు?
కైలాసగిరిఁ బండె మైలారువిభుఁ డేఁగి
దినవెచ్చ మేరాజు దీర్పఁగలఁడు?

గీ. భాస్కరుఁడు మున్నె దేవుని పాలి కరిగెఁ
గలియుగంబున నిఁక నుండఁ గష్ట మనుచు
దివిజకవివరుగుండియల్ దిగ్గురనఁగ
నరుగుచున్నాఁడు శ్రీనాథుఁ డమరపురికి.

బమ్మెర పోతన

ఈతఁడు క్రీ. 1400 ప్రాంతముల నున్నవాఁడు. శ్రీనాథు నకు బావమఱఁది యందురు. శ్రీభాగవతము, భోగినీదండకము, వీరభద్రవిజయమునీతనికృతులు. కొందఱు భోగినీదండకవీరభద్ర విజయములకుఁ బోతనకర్తృత్వమునెడ సంశయపడెదరు. ఈపవిత్రకవి వైషయికేచ్ఛావైముఖ్యమును బ్రశంసించుకట్టుకతలు కొన్ని కలవు. వానిని విడిచి యాప్రసక్తిలోనిపద్యము లుదాహరించెదను.

ఉ. కాటుకకంటినీరు చనుకట్టుపయింబడ నేలయేడ్చెదో
 కైటభదైత్యమర్దనునిగాదిలికోడల! యోమదంబ! యో
 హాటకగర్భురాణి! నిను నాఁకటికై కొనిపోయి యల్లక
 ర్ణాటకిరాటకీచకుల కమ్మఁ ద్రిశుద్ధిగ నమ్ము భారతీ!

శ్రీనాథకవీశ్వరుఁడు, పోతనామాత్యునితో నిట్లనియెనఁట!

క. కమ్మనికంధం బొక్కటి!
 యిమ్ముగ నేనృపతి కైనఁ గృతియిచ్చినఁ గై
 కొమ్మని యీయరె యర్థం?
 బిమ్మహి దున్నంగ నేల యిట్టిమహాత్ముల్?

నందిమల్లయ ఘంటసింగయలు, శృంగారషష్ఠ మనుపేర భాగవతషష్ఠస్కంధమునే తెలిఁగించినారు. దానిఁ గూర్చి—

శా. చండాంశుప్రభవేశ! తిమ్మయతనూజా! తిమ్మ! విధ్వస్తపా
 షండం బైనత్రిలింగభాగవతషష్ఠస్కంధభాగంబు నీ
 వుం దక్కెంగ జతురాననత్వగుణయుక్తప్రీఁతి వాణీమనో
 భండారోద్ధతి చూఱకారబిరుదప్రఖ్యాతి సార్థంబుగన్.

వెల్లంకి తాతంభట్టు

కవిలోకచింతామణి యను పేరి లక్షణగ్రంథమును రచియించిన యీకవీశ్వరుఁడు పదునైదవశతాబ్దిలో నున్నవాఁడు. ఈ క్రిందిపద్యము లాతనిప్రశస్తిని దెలుపుచున్నవి —

సీ. ఏకవి నిర్మించె నీశబ్దశాస్త్రప
 ద్ధతి యెల్ల సుకవిచింతామణి యన
ఏకవి చెప్పె ననేకపుణ్యానల్ప
 బంధురసంక్షేపభాగవతము
ఏకవి పఠియించె నెల్లభాషలు నతి
 ప్రకటనిర్భరమతిప్రౌఢి మెఱసి
ఏకవి తెచ్చె మహీశసంఘము చేత
 వారణాశ్వాదిసువస్తుచయము

గీ. ఆతఁడు వెల్లంకితాతమహాయశోగ్ర
గణ్యుఁ డుత్తమసుకవిముఖ్యాధినాథుఁ
డంబరాశావకాశవిఖ్యాతచక్ర
వాళశైలాంతరావాప్తకేలయశుఁడు.

సీ. 'కర్ణాటకటకభూకాంతసభాంతప్ర
 గల్భకవీశ్వరకమలహేళి!
గజపతిసంసదఖర్వవిద్యాగర్వ
 తార్కికకుముదసుధామయూఖ!
అశ్వసాధసమహేంద్రాస్థానశాబ్దిక
 పర్యచూతద్రుమవనవసంత!
ఘూళవేశ్వరసదోమధ్యమస్థాయికా
 లంకారికమయూరలలితమేఘ!'

గీ. యనుచు నిన్నవనీపతు లహరహంబు
సరగ గంభీరవాక్ప్రౌఢి సన్నుతింతు
రబ్ధిమణితనయ ! శబ్దార్థనిలయ
తార్థిరాత్మక ! వెల్లంకితాతసుకవి !

పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రకవి

ఈ మేటికవి క్రీ. 1450 ప్రాంతమున నాంధ్రదేశమునం బ్రఖ్యాతికెక్కినవాఁడు. శృంగారశాకుంతలము, జైమినిభారతము నను రెండుకృతులు మాత్ర మీతనివి లభించుచున్నవి. విద్యానగరమును బరిపాలించిన సాళ్వగుండ నరసింహరాజునకు జైమిని భారతము కృతిగా నొసఁగఁబడినది. నరసింహరాజునకు కృతి రచించి కొనివచ్చుట కేర్పఱిచిన గడువు నాఁటివఱకు నీతఁడు గ్రంథరచన మారంభింపనే లేదనియు నాఁడు తద్బంధుజనులు కృతి రచింపవైతివి రాజువలనఁ జిక్కు వచ్చునని మొఱపెట్టఁగా నారాత్రి యింటిలో నొకగది యలికించి ముగ్గు వెట్టించి తాటియాకులును గంటమును గొని తానొక్కరుఁడ యందుఁ బ్రవేశించి సరస్వతీసాహాయ్యమునఁ దెల్లవాఱువఱకుఁ గృతిని సమకూర్చి మఱునాఁడు రాజాస్థానమున వినిపించి 'వాణి నారాణి' యనెననియు నొకకట్టుకథ కలదు. అంత శీఘ్రకాలములో నతిరసవంతమగునాకృతి నాతఁడు రచించుట సత్యమయి యుండును. పైకథకుఁ దోడుగా నీపద్య మొకటి కలదు—

పిల్లలమఱ్ఱిపినవీరన

శీల్లా లట వాణి యట్టులే కా దన్నక

చెల్లమగ నొక్కరాలిరి
తెల్లగఁ దెలవారువఱకుఁ దేఁగలఁడె కృతిన్.

తెనాలి రామకృష్ణకవి

ఆంధ్రకవులలోఁ దెనాలిరామకృష్ణకవి మిక్కిలి పరిహాస చతురుఁడు; ప్రౌఢకవితాధురీణుఁడు. శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారి యాస్థానకవులలో నొక్కఁడని కొందఱు; తర్వాతివాఁ డని మఱికొందఱు. రాయల యాస్థానకవి యనుటకును నాధారములు కలవు. పాండురంగమాహాత్మ్యము, ఘటికాచలమాహాత్మ్యము నీతనికృతులు. ఈతనికి వికటకవి యని పేరు. ఈతనియశస్సును గూర్చి యితరకవిచేఁ జెప్పఁబడినపద్యము—

రామకృష్ణుఁడు వేఱు, రామలింగఁడు వేఱు గాఁగూడఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఉద్భటారాధ్యచరిత్రాదులు రామలింగకృతు లఁట! విచారింపవలసియున్నది.

ఉ. లింగనిషిద్ధుఁ గల్వలచెలిం గని మేచకకంధరుం ద్రిశూ
లిం గని సంగతాళి లవలిం గని కర్దమదూషితన్మృణా
ళిం గని కృష్ణచేలుని హలిం గని నీలకచన్ విధాతృనా
లిం గని రామకృష్ణకవిలింగసికీర్తి హసించు దిక్కులన్.

రాయలయాస్థానకవులలో నగ్రగణ్యుఁడగు పెద్దనామాత్యుని మనుచరిత్రమున "అమవసనిసికిన్" అనుపదప్రయోగము విని రామకృష్ణుఁడు—

క. ఏమి తిని సెపితివి కపితము
బ్రమపడి వెఱిపుచ్చకాయ వడిఁ దిని సెపితో

యుంమెతకయ తిని సెపితివో
యమవసనిసి యనెడిమాట యలసనిపెదనా!

అని యాక్షేపించె నందురు. ఈ యాక్షేపము నొకవేళఁ బరిహాసమునకై పెద్దనామాత్యునిఁ గూర్చి రామకృష్ణుఁడు చేసియుండు నేమో! ఈతనికిఁ బెద్దనపై నపరిమితగౌరవము కలదు. పెద్దన్న కెంతో యుత్కృష్టత వెట్టి దన కెంతయు నికృష్టత ను బద్యమునఁ జెప్పుకొనెను. చూఁడుఁడు—

క. కవి యల్లసానిపెద్దన
కవి తిక్కనసోమయాజి గణుతింపంగాఁ
గవి నేను రామకృష్ణుఁడఁ
గవి యనునామంబు నీరుకాకికి లేదే?

అల్లసాని పెద్దన్నకవి, తిక్కనసోమయాజికవి, రామకృష్ణుఁడను నేను కవిని, ఇంకను గొందఱకుఁ గవియనుపేరు కలదు; నీరుకాకిని గలదు; అనికూడ నర్థము చూచుకొన నగును.

నందితిమ్మన యొకనాఁడు తనయింట నుయ్యెలలో నూఁగుచుఁ గవిత్వము రచించుకొనుచుండఁగా నీకొంటెకోణంగి రామకృష్ణుఁ డక్కడ కరిగి తాతా! ఊఁచునా యని యడిగెనట! తిమ్మకవి యంగీకృతి సూచింపఁగా రామకృష్ణుఁడు తుబుక్కున మొగమున నుమిసి, నీకిదేమి చెటుఁగాలమున 'నూఁతునా' యనిగదా నేనడిగినది; దాని కంగీకరించితివి గావున నట్లు చేసితి ననెనఁట! కోప మాపఁజాలక తిమ్మకవి యెదురనున్న యాతని నుయ్యెలపైనుండి యెడమకాలితో మొగమునఁ దన్నెనఁట! పాపము పల్లూడెను. చప్పున నింటికరిగి దుప్పికొమ్ము నరగఁదీసి

ప్లుగా నదుకుకొనెను. మఱునాఁడు రాయలసభకువచ్చినప్పు డెట్లో యీవార్త రాయలకుఁదెలిసి యాస్థానకవుల కిట్లు సమస్య నొసఁగెను— "రవిగాననిచోఁ గవి గాంచునే గదా" ఏకవి యోగాని సరిగా నిట్లు పూరించెను—

ఉ. ఆరవి వీరభద్రు చరణాహతి డుల్లినబోసినోటికిన్
నేరఁడు రామకృష్ణకవి నేరిచెఁబో మనముక్కులిమ్మరాట్
క్రూరపదాహతిం దెగినకొక్కిరిపంటికి దుప్పికొమ్ము ప
ల్గా రచియించె నారవి! రవి గాననిచోఁ గవి గాంచునే కదా!

ప్రెగడరాజు నరసరాజనుకవియొకఁడు పెద్దనాదికవీశ్వరుల సరకుగొనక వారికవిత్వములందు దోషములు గలవని యందందు వదరులాడుచుండెడివాఁడఁట! ఆతఁడును స్వతస్సమర్థుఁడే ఒకప్పు డాతఁడు కృష్ణరాయల యాస్థానమునకు వచ్చి పెద్దనాదులకంటె హెచ్చుగా నాశువుగాఁ గవిత్వము రచింతును; సభకూర్పింపు మనికోరెను. రాయలు మఱుదినము సభగూర్ప నంగీకరించెను. పెద్దనాదులు కొంకఁదొడఁగిరి. రామకృష్ణుఁడు "నే నాకవినడఁగఁ ద్రొక్కెద" నని పెద్దనాదులకు ధైర్యము చెప్పెను. మఱునాఁడు సభకు నరసరాజు వచ్చి గంటకుఁ గొన్నివందలు పద్యములం చెప్పెదననెను. రామకృష్ణుఁడు కొన్ని వేలుచెప్పెదననెను. వా రిర్వురకు స్పర్ధయేర్పడెను. నీ కవిత్వమునఁ దప్పు లుండునని నరస రాజు రామకృష్ణు నాక్షేపించెను. ఉండు నేమో! నేను కవి త్వము చెప్పెదను; చూపుమనెను. నరసరాజునకు వ్రాయుడకునుఁ దనయంతవాఁడు లేఁడనియు గర్వముగలదు. గావునఁ దానే వ్రాసెదననియుఁ గల మాఁగనీయనంత వడిగాఁజెప్పవలయు

నని యుం దప్పులు చెప్పిన విద్దెద నని యుం బ్రతినపూనెను. రామకృష్ణుఁడు చిత్రోచ్చారణముతో నొకపద్యమును జదివెను. నరసరాజు వ్రాయలేక గింజాలాడుకొని తుట్టకేల కిట్లు వ్రాసెను—

క. తృవ్వట బాబా తలపైఁ
బువ్వట జాబిల్లి వల్వ బూచట చేఁడే
బువ్వట చూడఁగను హుళు
క్కువ్వట తలఁపంగ నిట్టి హరునకు జేజే!

ఇది వ్రాయుటకు రామకృష్ణకవి పద్యము చదివి కొంతసేపూరకుండ వలసివచ్చెను. నరసరాజునకు వ్రాఁతబిరుదు పోయినది. రెండవపద్య మిట్లు చెప్పెను—

మ. గననీహారగు రామపద్మ ధళరంగత్కీర్తి చానూరమ
ర్ధన శుక్రాక్షిక ళేభరాణ్మృగపతీ త్రైలోక్యధామోదరా
యనఁగా శంకరవాంఛితార్థకృపదివ్యాస్త్రోకపాణీ జనా
ర్ధనవానేకపవైరివిగ్రహా ముకుంధా మిత్రబింబాధిపా!

నరసరాజు తన నేర్పు వెల్లడి యగునట్లుగా ననేకదోషములను సంస్కరించి రామకృష్ణుని గేలిసేసెను. నిజముగా రామకృష్ణుని యుచ్చారణప్రకార మాపద్యమున కర్థము కలదు. అందు దోషములు లేవు. సామాన్యబుద్ధికి దోషములుగాఁ గన్పట్టునట్లు రామకృష్ణుఁడు రచించెను. నరసరాజట్లే పొరఁబడెను. అంతట రామకృష్ణుఁడు లేచి యీ క్రింది పద్యములఁ జెప్పి గెల్చుకొని నరసరాజును వంచించి పంపెను.

చ. ఒకనికవిత్వమం దెనయు నొప్పులు తప్పులు నాకవిత్వమం
దొకనికిఁ దప్పుపట్టఁ బని యుండదు కాదని తప్పుపట్టినన్

మొక మట్టుక్రిందుగాఁ దివిచి ముక్కలువోవ నినుంపకత్తితో
సిక మొదలంటఁ గోయుందును జెప్పునఁ గొట్టుదు మోము దన్నుదున్.

చ. తెలియనివన్ని తప్పు లని దిట్టతనానసభాంతరంబునం
బలుకఁగరాకురోరి పులుమాఱుఁ బిశాచపు బాడెకట్టి!*నీ
పలికిననోట దుమ్ముపడ! భావ్య మెఱుంగవు పెద్దలైనవా
రల నిరసింతురా! ప్రగడరాణ్ణరసా! విరసా! తుసా! బుసా!

రాయల యాస్థానమున నప్పలాచార్యులను పండితకవి యొకఁడు కలఁడట! ఆతనిఁగూర్చియొకరు—

శ్లో. అపశబ్దభయం నాస్తి అప్పలాచార్యసన్నిధౌ.

రామకృష్ణుఁ డుత్తరార్థమును వెంటనే యిట్లు పూరించె—

శ్లో. అనాచారభయం నాస్తి శిష్టమ్మాత్రస్య సన్నిధౌ.

రాయలయాస్థానముననే యొకనాఁడు బట్టుమూర్తికవి "కుంజరయూథంబు దోమ కుత్తుకసొచ్చెన్" అన్న సమస్యఁ జెప్పి దీనిఁబూరింపుఁ డని తక్కినకవుల నడిగెనఁట! రామకృష్ణుఁడు—

క. గంజాయిత్రాగి తురకల
సంజాతులఁగూడి కల్లుచవిగొన్నావా?
లంజెలకొడుకా యెక్కడ
కుంజరయూథంబు దోమకుత్తుకసొచ్చెన్?

రాయలు కోపించి యిదియా పూరణ మనెను. రామకృష్ణుఁడు "దేవా! పెద్దనాదిమహాకవుల కీ బట్టుకవియా సమస్య నొసఁగువాఁడు! ఆతని కిట్టిపూరణమే పోలు" ననెను. రాయలు 'నేనొసఁగితిని పూరింపు' మని యాగ్రహముతోనే పల్కెను. వెంటనే—

* ప్రయోగవైచిత్రి.

క. రంజనచెడి పాండవు లరి
భంజనులై విరటుఁ గొల్వఁ బాల్పడి రకటా!
సంజయ! యే మని చెప్పుదుఁ
గుంజరయూథంబు దోమకుత్తుకసొచ్చెన్.

అనిపూరించెను. రాయలు పరమానందభరితుఁ డయ్యెను.

పెద్దన్న మనుచరిత్రము, తిమ్మన్న పారిజాతాపహరణము, బట్టుమూర్తి వసుచరిత్రము, రాయలు మిక్కిలి మెచ్చుకొనుచుండు వాఁడఁట! ఒకనాఁడు సభలో మూఁడు గ్రంథములనుండియుఁ దుల్యసందర్భముగల వగుమూఁడు పద్యములఁ జూపి వానిని విమర్శింప సభ్యులను గోరెనఁట! ఆపద్యము లివి—

ఉ. పాటున కింతులోర్తురె! కృపారహితాత్మక! నీవు ద్రోవ ని
చ్చోటఁ భవన్నఖాంకురము సోఁకెఁ గనుంగొను మంచుఁ జూపి య
ప్పాటలగంధి వేదనకు నోర్వక యేడ్చెఁ గలస్వనంబుతో
మీటిన విచ్చుగబ్బిచనుమిట్టల నశ్రులు చిందువందుగన్. (మను.)

ఉ. ఈసునఁ బుట్టి డెందమున హెచ్చినకోపదవానలంబుచే
గాసిలి యేడ్చెఁ బ్రాణవిభుకట్టెదుర౯ లలితాంగి పంకజ
శ్రీసఖమైన మోముపయిఁ జేలచెఱంగిడి బాలపల్లవ
గ్రాసకషాయకంఠకలకంఠవధూకలకాకలీధ్వనిన్. (పారి.)

శా. ఆజాబిల్లి వెలుంగు వెల్లికల డాయ౯ లేక రాకానిశా
రాజశ్రీసఖ మైన మోమునఁ బటాగ్రంబొత్తి యెల్గెత్తి యా
రాజీవానన యేడ్చెఁ గిన్నరవధూరాజత్కరాంభోజ కాం
భోజీమేళవిపంచికారవసుధాపూరంబు తోరంబుగాన్. (వసు.)

రామకృష్ణుఁ డీపద్యములపై నిట్టు లభిప్రాయ మొసఁగెనఁట. అల్లసాని పెద్దన ఏటుసిటు నేడ్చెను.—ముక్కుతిమ్మన్న ముద్దు

ముద్దుగానేడ్చెను;—బట్టుమూర్తి బాపు రని యేడ్చెను.—భట్టు మూర్తికిని రామలింగనికిని ఘోరవైరము. ఆబట్టుకవితను గూర్చి రామలింగకవి యిట్లధిక్షేపించెను.

క. చీఁపర పాఁపరతీఁగలఁ
జేఁపలఱు ట్టల్లినట్టు చెప్పెడునీయా
కాఁపుఁగవిత్వపుఁగూఁతలు
బాఁపనకవివరునిచెవికిఁ బ్రమదం బిడునే!

శా. అద్రిస్నిగ్ధతలంబు బుద్బుదము లుద్యద్దారుభూషావశ
త్క్షుద్రోదుంబరపాకపక్వఫలముల్ శుక్త్యంతరాకాశముల్
రుద్రాక్షాక్షరపంక్తివిభ్రమము లీరూఢి న్నిరూపింప నీ
శూద్రప్రజ్ఞలు విప్రసత్కవివచస్స్ఫూర్తి న్వడం బించునే!.

క. కెంగేల రామకృష్ణుని
బంగరుకడియంబు లుండఁ బండితుఁ డగువా
జంగులు జల్లులు గల్గిన
సింగారపుటూరఁగుక్క సింగంబగునా!

కవీశ్వరులస్తోత్రపాఠములకును వతిశయోక్తులకును నేవగొని తిరుమలరాయ లొకనాఁడు స్వభావోక్తిమధురముగానే తన్నువర్ణింపుఁడని వారి కాజ్ఞాపించెనఁట! అతని కొంటికంటిగ్రుడ్డి కలదు. రామలింగకవి వర్ణించిన వర్ణనము—

క. అన్నాతిఁ గూడ హరుఁడగు
నన్నాతిని గూడకున్న నసురగురుండౌ
నన్నా! తిరుమలరాయఁడు
కన్నొక్కటి లేదుగాని కంతుఁడుగాఁడే.

రామకృష్ణుని యితరచాటువులు—

గీ. అతివ కచ నాభి జఘన దేహాననము త
మోనదరసాలతారాజపానిరాక
రణ మనంత మనాది నేత్ర గళ భుజన
ఖోష్ఠ కుచ వచో దంతము లుభయగతుల.

గీ. అధరముఖవర్ణశూన్యంబు లతివకుచము
లానకాకారరహిత మబ్జాక్షి మేను
అజఘనమండలము లంచయానకురులు
చరమబాధితకరములు చామతొడలు.

గీ. ఆననాధరగళమూర్తు లతివ కజుఁడు
చంద్రకురువిందశంఖచంచలలఁ జేసి
చెలఁగి తచ్ఛిష్టకాఠిన్యసితచలతలు
సొరిదిఁ గచ కుచ హాస దృష్టులుగఁ జేసె.

సీ. నడచెనా గంధగండకబంధధుర్య వే
దండతండము నటుండుండు మనుము
పలికెనా పల్లకీకలకంఠకలరవ
మండితధ్వని నటుండుండు మనుము
నవ్వెనా మల్లికానవహీరచంద్రికా
డిండీరముల నటుండుండు మనుము
చూచెనా పుష్పనారాచజాతస్ఫుర
త్కాండద్యుతుల నటుండుండు మనుము

గీ. ఏమిచెప్పుదు నాయింతి కెవ్వ రీడు?
అహాహా! రతివలె నది నీకు నబ్బెఁగాక
పరమభాగ్యైకశాలి, యోపాండురంగ
విట్ఠలేశ! యనంతరవిప్రకాశ!

చ. అల శుభచంద్రబింబసమమై తనరారెడు వక్త్రమందులోఁ
గలిగిన సామభేదములకై పడి నొప్పెడిఁ గప్పుకొప్పు చె
క్కులు రససాంశుకంబు లవి గుబ్బలకున్ సరిరాకపోయెఁ జే
తులు సరులయ్యె దానివలె నున్నది పొంకపుటారు బోటికిన్.

చ. దరభుజగేశసింహములఁ దద్గతవేణ్యవలోకనద్వయో
దరములఁ గోడి వారిధిపదంబులఁ బుట్టలఁ బూదులన్ గుహాం
తరములఁ బూని నిక్కఁ దిన డాఁగ స్రవింపఁగ నూర్పులార్ప స
త్వరముగ నేఁగి నీడగని తత్తఱమందఁగ జేసి తౌ చెలీ !

మ. వరబింబాధరమున్ పయోధరములున్ వక్త్రాలసంబుల్ మనో
హరలోలాక్షులుఁ జూప కవ్వలిమొగం బైనంత నేమాయె నీ
గురుభాస్వజ్జఘనంబుఁ గ్రొమ్ముడియుఁ మాకుం జాలవే ! గంగ క
ద్దరి మే లిద్దరికీడునుం గలవె యుద్యద్రాజబింబాననా !

కృష్ణదేవరాయలు

బళ్లారిమండలములోని యానెగొందికి సమీపముననుండిన విద్యానగర మనుపట్టణరాజము రాజధానిగా దక్షిణ హిందూదేశమునకెల్ల నేకచ్ఛత్రాధిపత్యమును నిర్వహించిన యానృపాలరత్నము క్రీ. 1509 మొదలు 1530 వఱకు రాజ్యము వహించినట్లు తెలియుచున్నది. కృష్ణరాయలు బహువారములు దండయాత్రలుచేసి నానారాజుల జయించి తురుష్కులముష్కరకృత్యముల సాగనీయక రాష్ట్రములనాక్రమించుకొని మహారాజ్యవైభవ మనుభవించినవాఁ డగుటయకాక సరసకవితావిలాసలాలసుఁడై పెద్దనాదిసుకవీంద్రుల పల్కుఁదేనియలఁ

జాలంగొని సంస్కృతాంధ్రములందు మేలయిన కవనము సెప్పనేర్చిన సుకవిరాజశిఖామణి. ఆంధ్రమున విష్ణుచిత్తీయమును సంస్కృతమున మదాలసాచరిత్రాదికములు నీతనికృతులు. ఆంధ్ర వాఙ్మయమున నీమహారాజు కాలమున నింతం తనరానిమహో న్నతి చేకూరెను. పెద్దనాదికవిశ్రేష్ఠు లీతని యాస్థానమునఁ గవీశ్వరులు. మనుచరిత్రము పారిజాతాపహరణము మొదలగు కృతుల కీతఁడు కృతిపతి. పెద్దనామాత్యునకీతఁ డాంధ్రకవితాపితా మహుఁ డన్నబిరుద మొసఁగెను. విద్యావిషయమున నీమహా రాజు నాస్థానమునందు జరిగినవృత్తాంతములు వింతవింతలుగాఁ జెప్పుకొనఁబడుచున్నవి. కొన్నిమాత్ర మిందుఁ దెల్పఁబడును.

ఒకప్పుడు కృష్ణరాయలు పసిఁడిపళ్లెరమునఁ గవిగండ పెండేరమును గొనివచ్చి సభాస్థానమున నిడి సంస్కృతాంధ్రము లందు సమముగాఁ గవనముసెప్ప నేర్చినవా రిద్దానిఁగైకొన నర్హు లనఁగా సభ్యులు మిన్నకుండిరనియు దానిపై నాతఁడే—

ఉ. ముద్దుగ గండపెండియరముక్ గొనుఁడంచు బహూకరింపఁగా

నొద్దిక నాకొసంగు మనియొక్కరుఁ గోరఁగలేరు లేరొకో—

అని సగముపద్యముఁ జదివినఁ బెద్దనామాత్యుఁడు లేచి—

పెద్దనబోలుపండితులు పృథ్విని లే రని నీ వెఱుంగవే

పెద్దన కీఁదలంచినను బేరమి నా కిడు కృష్ణరాణ్ణృపా!

అని పూరించి యీమాలిక నాశువుగా రచించి చదివె నఁట!!

ఉ. పూఁతమెఱుంగులుం బసరుపూఁపబెడంగులుఁ జూపునట్టివా

కైతలు? జగ్గు నిగ్గు సెనగావలెఁ గమ్మనగమ్మనన్వలెన్

రాతిరియున్ బవల్ మఱపురాని హొయల్ చెలి యారజంపు ని
ద్దాతరితీపులో యనఁగఁ దారసిలన్వలె లోఁ దలంచినన్
బాఁతిగఁ బైకొనన్వలెను బైదలిమత్తుకలోనిపల్లటీ
కూఁతలనన్వలెన్ సొగసుకోర్కులు రావలె నాలకించినన్
జేతికొలందిఁ గౌఁగిటను జేర్చినకన్నియచిన్నిపొన్ని మే
ల్మూఁతలచన్నుదోయివలె ముచ్చటగావలెఁ బట్టిజూచినన్
దాతొడనున్న మిన్నులమిటారపుముద్దుఁగుమ్మ కమ్మనౌ
వాతెఱదొండపండువలె వాచవిగావలెఁ బంటనూదినన్
గాతలఁ దమ్మిచూలిదొర కైవసపుంజవరాలిసిబ్బెపు
న్మేతెలియబ్బురంపుజిగి నిబ్బర పుబ్బగుబ్బి గుబ్బపొం
బూఁతలనూనెకాయసరిపోడిమి కెన్నెరమెట్టుబంతి సం
గాతపు సన్నతంతి బయకారపుఁ గన్నడగౌళిపంతు నా
సాతతతానతానలపసన్ దివుటాడెడుగోటమీటుబల్
మ్రోఁతలనుంబలెన్ హారువు మొల్లముగావలె నచ్చతెన్గు రీ
రీతిగ సంస్కృతంబు నుపచరించెడుపట్టున భారతీవధూ
టీతపనీయగర్భనికటీభవదాననపర్వసాహితీ
భౌతికనాటకప్రకరభారతభారతసమ్మతప్రభా
పాతసుధాప్రపూరబహుభంగఘుమంఘుమఘుంఘుమార్భటీ
జాతకతాళయుగ్మలయసంగతిచుంచువిపంచికామృదం
గాతతతేహితత్తహితహోధికథంధణుధాణుధింధిమి
వ్రాతనయానుకూలపదవారకుహూద్వహహారికింకిణీ
నూతనఘల్లులాచరణనూపురఝాళఝళీమరందసం
ఘాతవియద్ధునీచకచకద్వికచోత్పలసారసంగ్రహా
రూతకుమారగంధవహహారిసుగంధవిలాసయుక్తమై

యాతకుమారగంధవహహారిసుగంధవిలాసయుక్తమై
చేతము చల్లఁజేయవలె జిల్లన జల్లవలెన్ మనోహర
ద్యోతకగోస్తనీఫలమధుద్రవగోఘృతపాయసప్రసా
రాతిరసప్రసారరుచిరప్రసరంబుగ సారెసారెకున్.

రాయ లంతటఁ గవిగండపెండేరమును దానై యాతని పాదమునఁ దొడిగెనఁట! రాయలు వేఱొకప్పు డేదో యాశువుగా రచింపుమనఁ బెద్దనగారు చెప్పినది:—

చ. నిరుపహతిస్థలంబు రమణీప్రియదూతిక తెచ్చియిచ్చుక
ప్పురవిడె మాత్మ కింపయినభోజన ముయ్యెలమంచ మొప్పు త
ప్పరయురసజ్ఞు లూహ తెలియంగలలేఖకపాఠకోత్తముల్
దొరకినఁగాక యూరక కృతుల్ రచియింపు మనంగ శక్యమే!

కృష్ణరాయ లొకనాఁ డాస్థానమునఁ గవీశ్వరుల కీసమస్య నొసఁగెనఁట! "వి స్ఫురితఫణామణిద్యుతులఁ బొల్పగు నాగకుమారుఁడో యనన్"—పెద్దన్నగారి పూరణము:—

చ. వరుఁడు చెఱంగు పట్టినను వల్వతొలంగినలేమ సిగ్గుప
ట్టురుతరరత్నముద్రికల నొప్పగుడాపలికేల మాయఁగాఁ
గర మమరెం గరం బపుడు కామవిధానముఁ గాచియున్నవి
స్ఫురితఫణామణిద్యుతులఁ బొల్పగునాగకుమారుఁడో యనన్.

నగరు, తగరు, తొగరు, పగరు, అనుపదములు ప్రాసస్థానమున నెలకొల్పి, రామాయణ, భారత, భాగవత పరములుగాఁ గృష్ణరాయనియాస్థానమున రాధామాధవకవిచేఁ జెప్పఁబడిన పద్యములు:—

చ. నగరు పగాయె నింక విపినంబులకేఁగుఁడు రాజ్యకాంక్షకుం
దగరు కుమారులార! యని తల్లి వగ ల్మిగులంగఁ దోఁపఁగాఁ

దొగరున రక్తగట్టి మదిఁదోఁపక గద్గదఖిన్నకంఠయై
వగరుచుచున్నఁ జూచి రఘువంశవరేణ్యుఁడు తల్లి కిట్లనున్.

చ. తొగరుచి కన్నుదోయిఁగడుఁ దోఁపఁగఁ గర్ణుఁడు భీమసేనుపైఁ
దగరుధరాధరంబునను దాఁకినభంగిని దాఁకి వొచ్చి తా
వగరుచుచున్ వెసన్ బరుగువాఱిన నచ్చటిరాజలోకముల్
నగరు సుయోధనాజ్ఞ మదినాటుటఁ జేసి ధరాతలేశ్వరా!

చ. వగపుప్రమాత్రమే వరుఁడు వశ్యుఁడు గాఁడు సఖీసఖిత్వమె
న్న గరుడవాహనుండు మము నాఁడటు డించుటయెల్ల నుద్ధవా
తగ రవి కాక మోహపులతాతనులైన విడంగఁ జూతురే
తొగరుచి మోహధీశునకుఁ దోఁపఁగఁ జేయుమనె వీడనాడఁగన్ ?

కృష్ణరాయలు ధూర్జటికవి కవనశక్తినిఁగూర్చి పద్యరూపమునఁ బ్రశ్నింపఁగా నొక కవి పూరించిన పూరణము.—

చ. స్తుతిమతియైన యాంధ్రకవిధూర్జటిపల్కులకేల కల్గెనో
యతులితమాధురీమహిమ!—హా! తెలిసెన్ జగదేకమోహనో
ద్ధతసుకుమారవారవనితాజనతాఘనతాపహారిసం
తతమధురాధరోదితసుధారసధారలఁ గ్రోలుటం జుమీ.

రాయలకోరికపై నీక్రింది మూఁడుపద్యములును బెద్దన తిమ్మన భట్టుమూర్తి కవులచే రచింపఁబడినవి:—

శా. రంతుల్ మానుము కుక్కుటాధమ! దరిద్రక్షుద్రశూద్రాంగణ
ప్రాంతోలూఖలమూలతండులకణగ్రాసంబుచేఁ గ్రొవ్వి దు
ర్దాంతాభీలవిశేషభీషణఫణాంతర్మాంసనంతోషిత
స్వాంతుండైన ఖగేంద్రుకట్టెదుర నీజంజాటముల్ సాగునే?.

ఉ. స్థానవిశేషమాత్రమునఁ దామరపాకున నీటిబొట్టు! నిన్
బూనిక మౌక్తికంబనుచుఁ బోల్చినమాత్రన యింతగర్వమా

మానవతీశిరోమణులమాలికలందుచు గూర్ప వత్తువో
కానుక లియ్య వత్తువా వికాసము నిత్తువా విల్వదెత్తువో.

ఉ. తక్కక నేలముట్టిగొని త్రవ్వఁగ నేర్తు నటంచుఁ దాకుతా
నొక్కటె జాతి యంచు మద మొందకు బుద్ధిని వెఱ్ఱిపంది! నీ
వెక్కడ! యాదిఘోణి యన నెక్కడ! యద్రిసముద్ర దుర్గభూ
ర్భాకృతలంబు నొక్కయరపంటనె మింటికి నెత్త నేర్తువే.

రాయలయాస్థానమున నొక సంస్కృత కవి యరుదెంచి పెద్దనాద్యాంధ్రకవీశ్వరుల యెడ నీసడింపుతో నిట్లు పల్కెనఁట:—

శ్లో. ఆంధ్రభాషామయం కావ్య మయోమయవిభూషణమ్,

వెన్వెంటనే పెద్దనామాత్యుఁడు చెంపపెట్టు పెట్టినట్లు పూరించె!

శ్లో. సంస్కృతారణ్యసంచారి విద్వన్మత్తేభశృంఖలమ్.

రాయలకుఁ జదరంగపు టెత్తులు వేయుటయం దత్యంతాసక్తి యుండెడిదఁట! బొడ్డుచర్ల చినతిమ్మన యను కొప్పోలు కరణము కవీశ్వరదిగ్దంతి యను ప్రతిష్ఠగలవాఁడై శ్రీకృష్ణరాయలతోఁ జదరంగమాడుచుండెడువాఁడు. శ్రీకృష్ణరాయలపక్షమున నెంద ఱాలోచించి యెత్తు వేయుచున్నను నీతఁ డొక్కఁడే యెదురెత్తు వేసి యాట గెల్చుచు వేయార్లు పందెముగొనుచుండెడివాఁడఁట! ఆతనిశక్తికి సంతోషించి కొప్పోలు గ్రామమునకుఁ గృష్ణారాయపురమను నామ మేర్పఱిచి రాయలు సర్వాగ్రహారముగా నాతనికి ధారవోసెను.

క. శతసంఖ్యు లొక్కటైనను
సతతము శ్రీకృష్ణరాయజగతీపతితోఁ

జతురంగ మాడి గెల్చును
ధృతిమంతుఁడు బొడ్డుచర్లతిమ్మన బళిరే!

ఉ. ధీరుఁడు బొడ్డుచెర్లచినతిమ్మనమంత్రికుమారుఁ డంచితా
కారుఁడు సత్కళావిదుఁడు కౌశికగోత్రుఁడు పద్మనేత్రసే
వారతబుద్ధి నందవరవంశ్యుఁడు సత్కవిలోకనాథుఁ డా
చారసమగ్రవర్తనుఁడు చారుచతుర్థ్విలితినొప్పువాఁడొగిన్.

రాయలు కళింగదేశవిజిగీషామనీష దండెత్తిపోవుచు బెజవాడలో విడిసి హరివాసరోపవాసవ్రతమును గృష్ణాతీరమున నున్న శ్రీకాకుళపుణ్యక్షేత్రమునఁ గావించుటకై పెద్దనాదివిద్వత్కవులతో నరిగెను. అప్పుడే యక్కడ వెలసియున్న యాంధ్రనాయకస్వామి కృష్ణరాయల స్వప్నమున నాముక్తమాల్యద రచింప నాదేశించిన ట్లాముక్తమాల్యదయందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అక్కడ నేకాదశినాఁడు పండితమండలితోఁ బుణ్యకథాగోష్ఠి సలుపుచుఁ గృష్ణరాయలు దాశరథు లెక్కువవారా? పాండవు లెక్కువవారా? అని ప్రశ్నించెనట. పెద్దనాదులు తమకుఁ దోఁచినరీతిని బలు దెఱఁగులఁ జెప్పిరట. దాశరథులు ఈశ్వరాంశమున జన్మించినవారు గావున వారి కమానుషశక్తులును లోకోత్తరయోగ్యతయును గల్గుట వింతకాదు. పాండవులయెడ నీశ్వరాంశము లేదు. అట్లయ్యు శక్తులయందును యోగ్యతయందును దాశరథులతో సాటివచ్చిరి. కావునఁ బాండవులే యెక్కువవారగుదురని తనయాశయమును రాయలు తుదకు వెల్లడించెనఁట! అది విని రాయల ప్రక్కను జామరము విసరుచున్న చాకలి యొకఁడు కేలు మోడ్చి "దేవర జన్మాంతరమున నున్నను బాండవుల

మీఁది యభిమానమును మానవలే" దనెనట! రాయ లత్యా నందమునొంది యాచాకలివాని నేదికావలయునో కోరు కొమ్మనె నఁట! వాఁడు దేవరకోట యేలవలెనని కోరిక కలదనెనట! అప్పుడే యక్కడ వానికి దేవరకోట సీమ నేలు కొమ్మని యనుజ్ఞ నొసఁ గెనఁట; నేఁ డా దేవరకోట సీమను గమ్మజమీందారులు పాలించు చున్నారు. కాని నేఁటివఱకును నా సంస్థానమునఁ జాకలిచేఁ బల్లకి మోయింపకుండుటయు సీలు మొహర్లు వానియొద్దనే యుంచు టయు నాచారముగా వచ్చుచుండె నందురు. కృష్ణరాయలపై ననేక కవులచేఁ జెప్పఁబడిన చాటువులు:—

ఉ. శరసంధానబలక్షమాదివివిధైశ్వర్యంబులుం గల్గి దు
ర్భరషండత్వబిలప్రవేశకలనబ్రహ్మాస్మృతల్ మానినన్
నరసింహక్షితిమండలేశ్వరుల నెన్నన్ వచ్చు నీసాటిగా
నరసింహక్షితిమండలేశ్వరుల కృష్ణా! రాజకంఠీరవా!

మ. కలనం దావకఖడ్గఖండితరిపుక్ష్మాభర్త మార్తాండమం
డలభేదం బొనరించి యేఁగునెడఁ దన్మధ్యంబునన్ హారమం
డలకేయూరకిరీటభూషితుని శ్రీనారాయణుం గాంచి లోఁ
గలఁగం బాఱుచు నేఁగె నీవ యనుశంకన్ గృష్ణరాయాధిపా!

ఉ. ఏపునఁ గృష్ణరాయజగతీశ్వరుఖడ్గము మింట మార్గముం
జూపిన భానుమండలము సొచ్చి హుటాహుటి శత్రు లేఁగుచోఁ
రేపటిబాపనయ్య పగలింటిమహోగ్రభుజంగమయ్య! యో
మాపటిదాసరయ్య? మము మన్నన సేయుము మటందు రెంతయున్.

ఉ. కాశియుం నీకరాసిపరిగాను నృసింహునికృష్ణరాయ! యా
కాశిని జచ్చువారికిని గల్గును జేతికిఁ బుఱ్ఱె నీమహో
గ్రాసిని గండతుండెమాలుగా మృతిఁ బొందిన వైరికోటికిన్
భాసురకుంభకుంభకుచభావము లబ్బెడు నేమిచిత్రమో!

మ. రాయగ్రామణి కృష్ణరాయ! భవదుగ్రక్రూరఖడ్గాహిచేఁ
గాయం బూడ్చి కళింగదేశనృపతుల్ కానిర్ఝరీపోషణీ
మాయాభీషముటూరులోటుకుహుటూటూమాయాసటాజాహరే
మాయాగ్నేయమడే యటంద్రు దివి రంభాజారునిన్ యక్షునిన్.

మ. సమరక్షోణిని కృష్ణరాయలభుజాశాతాసిచేఁ బడ్డ దు
ర్దమదోర్దండపుళిందకోటి యవనవ్రాతంబు సప్తాశ్వమా
ర్గమునన్ గాంచి సెబా సహో హరిహరంగాఖూబుఖూడాకితే
తుమఁకీబాయిలబాయిదేమలికి యంచు న్మింటికిం బోవుచున్.

మ. గవఁకుల్ బల్లిదమయ్యె ఢిల్లికిని మక్కాకోటమేఁడయ్యెఁ బం
డువకుం గ్రొత్తగఁ గ్రొత్తడంబు లమరెన్ బోలేరుచందేరులన్
దవసం బెక్కె బెడందకోటపురకాంతాగర్భనిర్భేదన
ప్రవణం బైనభవత్ప్రయాణజయవార్తన్ గృష్ణరాయాధిపా!

ఒకప్పుడు కృష్ణరాయలకు గృష్ణదగ్గఱఁ దురుష్కులతోఁ బోరువాటిల్లెను. రాయలసేన కృష్ణ కిద్దరిని దురుష్కసేన యద్దరిని నుండెను. నదిదాఁటి రాయలసేనపైకి రావలయునని యేన్గులతోఁ దురకలు నదిలోనికిఁ జొచ్చి కృష్ణ వెల్లువగాఁ బాఱుచుండుటచేఁ జెల్లాచెదరై కొట్టుకొని పోయిరి. ఏన్గులుమాత్ర మీదరికి వచ్చి రాయలసేనలోఁ జిక్కెను. అప్పుడొక కవి చెప్పిన పద్యము:—

క. నరసింహకృష్ణరాయా
దురమున నీపేరిటేఱు తురకలఁజంపెన్
గరిరాజవరదుఁ డంచును
గరిఘట లట మిమ్ముఁ జూచి గ్రక్కున వచ్చెన్.

ఉ. శ్రీలీలాత్మజ! కృష్ణరాయ! సమరోర్విన్ నీదువైరిక్ష్మా
పాలు ర్వేఁగి హయాధిరూఢు లగుచుం బాఱన్ వనీశాఖిశా
ఖాలగ్నాయతకేశపాశులయి యాఁగన్ గేకిస ల్గొట్టి యం
డ్యాలో జొంపలో యంచుఁ బాడుదురు భిల్లాంభోజపత్రేక్షణల్!

మ. బలభిన్నాగము చెంపఁగొట్టి గిరిజాప్రాణేశుఁ ద్రొక్కి వా
గ్బలజాలేక్షణఁ గొప్పువట్టి శశిపక్షంబెక్కి ధట్టించి యా
బలరాముఁ మొలఁబట్టి నీ యశము భూభాగమ్ముఁ గ్రమించె నా
లలనామన్మథ! కృష్ణరాయనరపాలా! రాజకంఠీరవా!

క. నరసింహాకృష్ణరాయని
కరమరుదగుకీర్తి యొప్పెఁ గరిభిద్గిరిభి
త్కరికరిభిద్గిరిగిరిభి
త్కరిభిద్గిరిభిత్తురంగకమనీయంబై.

గీ. పద్మనాట్యస్థలంబుగఁ బక్కిలోనఁ
బైరుపైఁ బవ్వళించినపరమమూర్తి
అనుదినంబును గృష్ణరాయాధిపునకుఁ
జుక్కజగడాలవేలుపు శుభము లొసఁగు.

చ. వెలిమిటిచేయుం బుణ్యజనపీడనవృత్తియుఁ దండ్రిభంగముం
దనయుననంగభావమును దమ్ముని కార్శ్యముఁ జూచి రోసి స
జ్జనపరిరక్షు శౌర్యనిధిఁ జారుశరీరుఁ గళాప్రపూర్ణ న
వ్యసనిధికన్య చేరె జితవైరినికాయునిఁ గృష్ణరాయనిన్.

ఉ. అబ్జముఖీమనోజ! నరసాధిపనందన! కృష్ణ! నీయశం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము నీవితీర్ణిమం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము నీపరాక్రమం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము చిత్ర మిద్ధరన్.

ఉ. కాయము వంగి తా ముదిసెఁ గన్నులునుం బొరగప్పెఁ గాలు చే
దాయె నటంచు రోసి నరసాధిపనందన! కృష్ణరాయ! యీ
భూయువతీలలామ నినుఁ బొందిన నాదిభుజంగభర్తకున్
బాయనిచింతచేతఁ దలప్రాణము తోఁకకు రాకయుండునే!

ఆంధ్రవాఙ్మయమున శ్రీకృష్ణరాయలవిఖ్యాతి యవిన
శ్వరమును బ్రధానమును గావున నామహారాజునుగూర్చి

సంస్కృతమునఁ జెప్పఁబడిన చాటుపద్యములఁగూడ నిందుఁ జేర్చుట సముచిత మని యట్లు చేయుచున్నాఁడను:—

శ్లో. వీరాగ్రేసర! కృష్ణరాయనృపతే! త్వద్వైరికాంతా వనే
ధావంత్యః కుచయానరోమలతికావ్యాహారలీలాభృతః,
ప్రాప్తాః శోకమహోభపన్నగశుకాన్ రుంధంతి వక్త్రేందునా
మధ్యే నాపి కచేన కంకణలసద్వైడూర్యరత్నైరపి.

శ్లో. భో భో భూవర! భూరివిక్రమ! భవద్ధాటీషు విద్యాధరై
ర్నిస్సాణేషు ధణం ధణం ధణధణం ధాణం ధణధ్యానిషు,
త్వత్కృత్తప్రతిమల్లవీరవరణే దేవాంగనానా ముఖా
న్నృత్తేభ్యో ధిమిధిమ్మి ధింధిమి ధిమిం ధింధిం ధిమింధింకృతిః.

శ్లో. దృష్ట్వా త్వా నరసక్షమాపతిసభ స్త్రీణాం మృగేణాశ్రితో
రాజా తన్ముఖతర్జిత స్స్వయ మపి త్యక్త్వాఽఽత్మనో మండలం,
దుర్గేశస్య జటాటవీ ముపగతః పాణౌ త మేణం దధా
స్సన్మార్గప్రవణో నిజాశ్రితతమం క్షీణోఽపి నోపేక్షతే.

శ్లో. వీరాగ్రేసర! కృష్ణరాయ! భవతా కృత్తారణ ప్రాంగణే
ప్రౌఢాః కేచన పారసీకపతయః ప్రాప్తాః పురీ మామరీం,
పీరస్తేతి గురౌ, నలస్త్వితి సురత్రాణేతి, శచ్యాంపున
ర్బిబ్బీతి, ప్రణతౌ సలామితి, సురాన్ స్మేరాననాన్ కుర్వతే!

శ్లో. కృష్ణరాయ! స్తువంతు త్వాం కవయో న వయం స్తుమః,
నరసింహకిశోరస్య కియాన్ గజపతే ర్జయః?

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు లావణ్యాగణ్య మగు నొక స్త్రీరత్నమును బహుయత్నమున సాధించి యవరోధవధూసవిధమునఁ దనయుల్లాసమును వెల్లడించెనట! అంత నాయంతఃపురిక "యింతకే యింత యుప్పొంగవలెనా? యిఁకయేమి గజపతికుమార్తెనుసాధించుటయెట్లో!" యని తేలనాడెనట! రాయలడెందమున చుఱుకు

మని తాఁకెను. గజపతికుమార్తెను సాధింపఁ దలం పొదవెను. ఒకనాటిరాత్రి యుపశ్రుతిపరిజ్ఞానమునకై చాకివానియింటిదరికొక యాప్తభృత్యుని, దిమ్మరుసును బంపెనఁట! ఆయింటి చాకివాఁడు సుఖశయితుఁడై యిట్లు పాడుచుండెనఁట!

"కొండవీడు మందేరా కొండపల్లి మందేరా
కాదని యెవ్వఁడు వాదుకు వచ్చిన కటకందాకా మందేరా.

విజయసూచకమగు నాయుపశ్రుతిని గొనియే రాయలు దాడివెడలి కటకమువఱకును గలదేశమును వశపఱచుకొనుట యేకాక గజపతికుమార్తెను గూడ దక్కఁగొని యంతఃపురమున జరిగిన యవమానమును బాపికొనెనఁట!

శ్రీకృష్ణదేవరాయల నిర్యాణకాలము—

ఉ. భోరన యాచకప్రతతి భూరివిపద్దశ నందుచుండఁ గా
నారయ శాలివాహనశకాబ్దము లద్రియుగాబ్ధిసోమలం
దారణవత్సరంబున నిదాఘదినంబున మాఘశుద్ధష
ష్ఠీరవివాసరంబున నృసింహునికృష్ణుఁడు చేరె స్వర్గముల్
ద్వారక నున్నకృష్ణుఁ డవతారసమాప్తిని జెందునట్టిసద్దిన్.

రాయలనిర్యాణానంతరము కొన్నిసంవత్సరములు పెద్దనామాత్యుఁడు జీవించి స్వావస్థ నిట్లు చెప్పుకొనెను.—

సీ. ఎదురైనచోఁ దనమదకరీంద్రము నిల్పి
కేలూఁత యొసఁగి యెక్కించుకొనియె
మనుచరిత్రం బందుకొనువేళఁ బురమేఁగఁ
బల్లకిఁ దనకేలఁ బట్టి యెత్తె
గోకటగ్రామాద్యనేకాగ్రహారంబు
లడిగినసీమలయందు నిచ్చె

బిరుదైనకవిగండపెండేరమున కీవ
తగు దని తానె పాదమునఁ దొడిగె
గీ. ఆంధ్రకవితాపితామహా ! అల్లసాని
పెద్దనకవీంద్ర ! యని తన్నుఁబిల్చునట్టి
కృష్ణరాయలతో దివి కేఁగలేక
బ్రదికియున్నాఁడ జీవచ్ఛవంబ నగుచు.

రాయలనిర్యాణానంతరమే గజపతిరాజు కన్నడరాజ్యముపైకి దండెత్తిరాఁగాఁ బెద్దనామాత్యుఁ డీసీసపద్యమును రచించి పంపెను. సిగ్గిలి గజపతిరాజు తిరిగిపోయెను.

సీ. రాయరాహుతమిండరాచయేనుఁగు వచ్చి
యారట్లకోట గోరాడునాఁడు
సంపెటనరపాలసార్వభౌముఁడు వచ్చి
సింహాద్రి జయశిలఁ జేర్చునాఁడు
సెలగోలసింహంబు చేరి ధిక్కృతిఁ గంచు
తల్పులఁ గరుల డీకొల్పునాఁడు
ఘనకరనిర్ఝరగండపెండెర మిచ్చి
కూఁతు రాయల కొసఁగూర్చునాఁడు
గీ. ఒడ లెఱుంగవొ చచ్చితో యుర్వి లేవొ
చేరఁజాలక తలచెడి జీర్ణమైతొ
కన్నడం బెట్లు సొచ్చెదు గజపతీంద్ర !
తెఱచినిలు కుక్కసొచ్చిన తెఱఁగు దోఁప.

తురగా రామకవి

ఈతఁడు పెద్దాపురపుఁ బ్రభువగు వత్సవాయ తిమ్మజగపతి మహారాజులుంగారి నాఁటివాఁడు. ఈతనిచాటుపద్యము లేగాని గ్రంథములు తెలియరాలేదు. వత్సవాయతిమ్మనృపాలు నీతఁడు తిట్టెను.

క. అద్దిర ! శ్రీభూనీలలు
ముద్దియ లాహరికిఁ గలరు ముగు రందఱిలోఁ
బెద్దమ్మ సాట్యె మాడును
దిద్దిమ్మని వత్సవాయతిమ్మనియింటన్.

మఱియు నీపద్యమును వినుఁడు.

ఉ. పెండెల నాగిబోప్పపయిఁ బెద్దికటిస్థలి గంగిగుబ్బచ
న్గొండలనుండు రామకవికుంజరుహస్తము క్రిందుఁజేసె హా!
పండక బంటు మిల్లి యది పండిన నీ కసుమాలధారుణీ
మండలనాథుఁ బోలు నొకమానవమాత్రుని వేఁడఁ బోవునే?

వింతయొక్కఁటి వెల్లడియయినది. సింగారము చెలరేఁగుచున్న పద్యములన్నియు శ్రీనాథునితలకుఁ దగిలింపఁబడుచున్నవి. పెండెల నాగి, గంగి, పెద్ది యనువిలాసినులు రామకవిగారికిం గామినులని పైపద్యము పలుకుచున్నది. కాన యీ వెలఁదుకలపేర నున్నపద్యములు రామకవికృతములే యగును.

ఉ. చూడఁగ నల్పుగాని పరిశోభితదివ్యకురంగనాభ మే
జాడను.........

అనుపద్యమును,

ఉ. భూతలమందు ధాతకు నపూజ్యత గల్గెను రెంట మూట భా

గోతులబుచ్చి గానికొకకొంచెము:—

అనుపద్యమును, శ్రీనాథకృతులు గాఁ దలఁపఁ బడుచున్నవి. రామకవిగారిమణిపని నిజము నేఁటఁ దేటపడినది. ఈపద్య మీరామకవి దగునో కాదో!

గీ. ఎప్పతలముండ తల్లి వివేకి గాదు
ఎన్ని దిట్టిన నాభార్య యేధ్యరాశి
అన్నిటికిఁ దోడు నాకాలు నవటి కాలు
రామకవిగాని బ్రదుకు శ్రీరామరామ !

నృసింహాభారతి

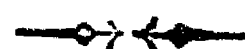
ఈయన శృంగగిరిపీఠాధికారి కాఁబోలును. ఎవరో వీరిని బొగడినారు.

మ. కరహాటాంధ్రమరాటలాటవిలసత్కాంభోజనేపాళికా
కురుకాళింగవిదర్భచేదియనశాఘూర్జావనీనాయక
స్ఫురితానేకసభాంతరాళములలో భూషింతు వాక్ప్రౌఢిచే
నరసింహోత్తమభారతీంద్రగురునిన్ నాస్వామినిన్ వేడుకన్.

ఈయన తనపీఠమునకు వచ్చుద్రవ్య మంతయును పేదలకును మిద్దెలకును వ్యయించెడువాఁడఁట!

శ్లో. కారాణా మపి దారాణా మశ్మనాం వేశ్మనా మపి,
నృసింహాభారతే ర్ద్రవ్య మయోగ్యా అయోగ్యా వృథావృథా.

పింగళి సూరకవి

ఈతఁడు కళాపూర్ణోదయము, ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము, రాఘవపాండవీయము, ననుకృతులను రచియించిన చతురకవి. ద్వ్యర్థికావ్యములలో నీతని రాఘవపాండవీయ మగ్రగణ్యము. ఈ క్రిందిపద్యము తద్గ్రంథరచనమును శ్లాఘించుచున్నది.

క. విశదం బొకపక్షంబున
విశయము వేఱొకట నిట్లు విలసిల్లిన యా
శశి యెట్లు సాటియగుఁ గవి
శశియగురఘుపాండుకావ్యచరణిసూరనకున్.

అడిదము సూరకవి

క్రీ. 1750 ప్రాంతములం దీకవిరత్నము విశాఖపట్టణపు మండలమందలి విజయనగరసంస్థానపుం బ్రభువగు పూసపాటి చినవిజయరామరాజుగారియొద్దఁగవీశ్వరుఁడుగా నుండెను. ఆంధ్రచంద్రాలోకము, కవిసంశయవిచ్ఛేదము, కవిజనరంజనము, మొదలగునవి యీతని కృతులు. ఈతని చాటువులు.—

చ. గడియకు నూఱుపద్దెములు గంటములేక రచింతుఁ దిట్టఁగాఁ
దొడఁగితినా పతాలుమని తూలిపడుం గులశైలరాజముల్
విడిచి యనుగ్రహించి నిఱుపేద ధనాధిపతుల్యుఁ జేతు, నే
నడిదమువాఁడ! సూరనసమాఖ్యుఁడ! న్యాకొకరుండు సాటియే!

చ. గరిసెలువ్రాఁతగాని మఱిగం పెఁడెఱుంగము మన్యదేశముల్
తిరిగి యభీష్టవస్తువులు తెచ్చి భుజింతుము సర్వకాలముల్

సురుచిరసత్కవిత్వనిధి సూరకవీంద్రునకేలకల్గెఁ గం
చరమును రేగ మేకమెడచన్నులవంటివిరెండుమాన్యముల్ !

ప్రశ్నోత్తరరూపముగాఁ దనవృత్తాంతముఁ జెప్పుకొన్న పద్యము.—

క. ఊరెయ్యది? చీపురుపలె
పేరో? సూరకవి; యింటిపే? రడిదమువార్;
మీరాజు? విజయరామ మ
హారా; జతఁ డేమి సరసుఁడా? భోజుఁడయా.

రాజును బొగడినపద్యములు.

శా. ఢిల్లీలోపల గోలకొండపురి నిండెక్ నీప్రశంసల్ గుబాల్
బల్లాలం బొడిపించి హుమ్మన యరబ్బానెక్కి పైకొంచు బా
దుల్లాఖానునిఁ బాఱఁదోలితివి నీదోశ్శక్తి సూబాలకున్
మల్లింపం దరమానె శ్రీవిజయరామా ! మండలాధీశ్వరా !

ఉ. పంతము నీకె చెల్లె నొకపాటియమీరుఁడు నీకు సాటియా ?
కుంతముఁ గేలఁబూని నినుఁ గొల్వనివాఁడు ధరాతలాన భూ
కాంతు డొకండు లేఁడు కటకంబుమొదల్గొని గోలకొండప
ర్యంతముఁ జూడ శ్రీవిజయరామనృపాలక ! మండలాధిపా !

విజయరామరాజుగారేదోకారణమున సూరకవిగారియెడ నాగ్రహమూని యాస్థానమునుండి తొలంగించి రఁట! బాదుల్లాఖానుతో నొకసారి యుద్ధముసేయఁబోయి పరాభూతులై యారాజుగారు తిరిగి వచ్చుచుండఁగా సూరకవి తనగ్రామముప్రక్కత్రోవలోఁ బనసచెట్టెక్కి విస్తళ్ళకై యాకులు గోసికొనుచుఁ జూచి యెదురుపోయి పల్లకీ నాపి తనకసి తీఱునట్లు చులుకుగా నీపద్యమును జెప్పెనఁట—

గీ. మెత్తనై యున్న యరటాకుమీఁదఁ గాక
మంటమీఁదను జెల్లునే మంటివాఁడి
బీదలై యున్న సర్దార్లమీఁదఁ గాక
కలదె క్రొవ్వాఁడి బాదుల్లఖానుమీఁద ?

పొనుగుపాటి వేంకటమంత్రి యనుని యోగిమీఁద సూరకవి చెప్పిన పద్యములు.—

క. ఘనకులమునఁ బొడమిన దు
ర్జనుజుం డిల నింద్యుఁడగు వమన మూర్ఖ వముఖం
బున వెడలి మంచిదగునా
విను మవహిత పొన్గుపాటి వేంకటమంత్రీ !

క. కినుక మెయిఁ దన్నులాడఁగ
మొనకట్టిన సరియె గుఱ్ఱముక్ గాడిదయుక్
ఘనుఁ డల్పుఁడు సరి యగుదురె
విను మవహిత ! పొన్గుపాటి వేంకటమంత్రీ !

క. సామజము చెఱకు మేసిన
దోమలు పదివేలు చేరి త్రోలం గలవా ?
గ్రామపతి తగవుదప్పిన
గ్రామములో నున్నవారు కా దనఁగలరా !

క. ఇత్తడి పుత్తడి యగునా ?
తొత్తది నగ లెన్నియిడిన దొరసా నగునా ?
యుత్తములుఁ డౌనా డౌ
లత్తునఁ బోఁ దిరిగినను గులాము గులామే !

క. బలవంతుఁడు బలహీనుఁడు
ఖాలియుండు రిది తప్ప ? నల్లపూసలు ముత్యాల్

దొలఁగుఁగద! మగఁడుపోయిన
వెదుకకుఁ బొన్గుపాటి వేంకటమంత్రీ !

క. జలచరము లబ్ధిఁ బొడమవె ?
జలరాశికి మోదకరుఁడు చంద్రుం డొకఁడే
కుల ముద్ధరింప నొకఁడే
విలసద్యశ ! పొన్గుపాటి వేంకటమంత్రీ !

క. వలరాచపనికిఁ గాదా
వెలవెలఁదుక పొన్ను నెక్క విటుఁడు సహించుఁ
జల మేల కార్యవాదికి,
విలసద్యశ ! పొన్గుపాటి వేంకటమంత్రీ !

పూసపాటి సీతారామరాజుగా రొకప్పు డేకవచనమున సంబోధించినందులకుఁ గుపితులుకాఁగా సూరకవి చెప్పినది—

క. చిన్నప్పుడు రతికేళిక
నున్నప్పుడు కవితలోన యుద్ధములోనన్,
వన్నె సుమీ రాకొట్టుట
చెన్నుగ నోపూసపాటి సీతారామా!

దంతులూరి యన్నమరా జనునాతఁ డీ యడిదమువారి రేగమాన్యమునుండి యక్కడిచెఱువుమఱుగునీరుపోనీక యడ్డుకట్టి చిక్కులు వెట్టుచుండఁగా నీ సూరకవికిఁ దండ్రివరుస వాఁడగు రామకవి మోకాలిబంటిలోఁ దనమాన్యమున నిలుచుండి యీక్రిందిపద్యములఁ జెప్పెనఁట! అంతట నారాజు కట్టిన యడ్డుకట్టతెగి పల్లమునకు నీరు వంచుకొని పోయెనఁట!

సీ. బ్రహ్మాండభాండసంపత్తి కుక్షినిగల్గు
పద్మనాభునిపదాబ్జమునఁ బుట్టి

సకలరత్నాకరస్థానమై యంప్పాంగు
నంబుధీశునిచరణంబు ద్రొక్కి
పరమతత్త్వజ్ఞుఁడై పరఁగుశంతనుమహీ
రమణువామాంకభాగమునఁ జేరి
అఖిలలోకాధ్యక్షుఁడై మించి విహరించు
శివుజటాజూటాగ్రసీమ నిలిచి

గీ. తనరుసీవంటిధన్య యుత్తమము గాదు
పూసపాటిమహాస్థానభూమియందుఁ
గాలు ద్రొక్కంగ నోడుఁ జండాలుఁడైనఁ
గదలు మిటమాని దివిజగంగాభవాని !

సీ. అదిభిక్షుం డీతఁ డని రోసి విడియాకు
గోసివచ్చి యిట నిల్వఁ గోరితొక్కొ
జగడాలచీలివై సవతితోఁ బోరాడి
వేఁగివచ్చి యిచట డాఁగితొక్కొ
నిర్జరాంగన లెల్ల నీఱంకు వెలిపుచ్చ
దూఁబవై యిచ్చోట దూఱితొక్కొ
బీదబాఁపలఁ గష్టపెట్టుటకై మిన్ను
దొలఁగి యిచ్చోటను నిలిచితొక్కొ

గీ. వలదు ద్విజభూమిఁ గాల్నిల్ప వరుసగాదు
రవ్వ నీ కేల తగ దంబురాశి కరుగు
నాతి యతఁడె కాఁడటె పిన్ననాఁటిమగఁడు
కదలు మిటమాని దివిజగంగాభవాని !

సీ. భావింప నిలువెల్ల భంగంబులే కాని
భంగము ల్దొలఁగు టెప్పటికి లేదు
తిరుగుచో వంకరతిరుగు డింతియ కాని
తిన్నగాఁ దిరుగుట యెన్నఁ డెఱుఁగ

మొనసి రేయుం బవల్లు మొరయుచుండుటె కాని
 మొరయ కూరకయుంట యెఱుఁగ వెపుడు
పరులకల్మిని రోసి పల్చనగుటె కాని
 పలుచనిగతి మాని మెలఁగు టెఱుఁగ
గీ. మనుచు నీలోన నీవైన యవగుణంబు
లరసి లజ్జించి దివినుండ కరుగుదెంచి
నిలువునీరైన నీ విందు నిలిచితొక్కొ
కదలు మిట మాని దివిజగంగాభవాని!

సీ. పచ్చిమాంసము కల్లు భక్షించి మత్తెక్కి
 రాణించు తిరుగుపరాంసులైన
గంజాయి గుండ హుక్కాలుడికెడి నీళ్లు
 త్రావి మ్రాన్పడెడుతురుష్కులైన
గోవులఁ బడమొత్తి కోసి ముక్కలు మెక్కు
 సమదాంధు లగుకొండసవరులైన
తెరవాట్లు గొట్టి కత్తెరదొంగలై చాల
 వాలించు తిరుగుచండాలురైన
గీ. భూసురక్షేత్ర మిది యన్నఁ బోఁ డొకండు
చిన్నపొలములు బ్రాహ్మణక్షేత్రమునకు
ఘాతుకత్వంబు సేయుముష్కరులు గలరె?
కదలు మిట మాని దివిజగంగాభవాని!

సీ. కృతకాద్రు లాయెనా కీలోగ్రఫణిఫణా
 నేకపూత్కారవల్మీకచయము
విరిదోఁట లాయెనా కఱకుకంటకకంట
 కాంకురవిస్ఫురితాగచయము
పువ్వుఁబాన్పు లాయెనా నవమంజు లశ్వేత
 లవణాలవాలమా చవుటినేల

బొమ్మరిం డ్లాయెనా భూరిభేకాండజా
ధారమై తనరుకేదారచయము
గీ. సేతు విహరింప వసతులై నివ్వటిలెనె
చిన్ని పొలములు; బ్రాహ్మణక్షేత్రమునకు
ఘాతుకత్వంబు చేయుముష్కరులు గలరె ?
కదలు మిట మాని దివిజగంగాభవాని !

అడిదము రామకవి పై విషయమునుగూర్చి పూసపాటి విజయరామరాజుగారి కిచ్చుకొన్న యర్జీపద్యములు—

సీ. అవధారు ! దేవ ! మహాప్రభూ ! విన్నపం
బాశ్రితోత్తముఁడ శుద్ధాంధ్రకవిని
పేరు రామన యింటిపే రడిదము వారు
మాజాగ భూపాలరాజు రేగ
వల్లకృష్ణక్షమానాయ కాగ్రేసరుఁ
డెఱ్ఱకృష్ణక్ష్మాతలేంద్రు లచటఁ
గరణికధర్మంబు గల్పించి మాన్యంబు
దయచేసి రది యాస్పదంబు మాకు
గీ. నదియుఁ నీయేఁడు దంతులూరన్ననృపతి
సత్తముఁడు గ్రాముమెల్లను గుత్తచేసి
చెఱువు బిగఁగట్టి ప్రజలు జేజేపడంగ
ముంపుగట్టించె వరిపొట్ట ముంపఁదలఁచి.

సీ. విన్నవించెద నాదువృత్తాంత మది కొంత
చిత్తగింపు పరాకు సేయకుండఁ
బొలములో నొకఁ డేరు పూన్పంగఁ జాలఁడు
గంగాభవానిధాకకును జడిసి
దుక్కిటెడ్లను గొని దున్నకుండ మటన్న
బదులియ్యఁ డెవ్వఁడు పాఁతనేఁబు

ఏజోలియును లేక యింట నుండెద మన్న
సాలుకు వచ్చు గంటాలపన్ను
గీ. దేశమునవారు పొమ్మన్నారు తెన్ను గాదు
పంట పస లేదు గంటాలపన్ను పోదు
మీకు దయరాదు మునుపటిమిసిమి లేదు
అతులగుణదీప! విజయరామావనీప!

సూరకవి ప్రపౌత్త్రుఁడు బాలభాస్కరకవి చల్లా పట్టాభి రామయ యనువానిఁగూర్చి చెప్పినపద్యము.

సీ. విజయరామక్షమావిభు మెచ్చి భాగ్యైక్క
ధరణిలో మాప్రపితామహుండు
గంగాభవానిని గడుదిట్టరై తిట్టి
ఖ్యాతిఁ జెన్నొందె మాతాత యొకఁడు
వెలయంగ మగటిమవ్వెంకను బడఁ దిట్టి
తగఁ బెంగటార్చె మాతండ్రిగారు
ఆరీతిగాఁ దిట్టి యమపురంబునకును
నిన్నుఁ బంపఁదలంచి యున్నవాఁడ
గీ. గాచుకొమ్మిటు మీఁద నఖండచండ
దారుణోద్దండకవితాగభీరశక్తి
నీతరము గాదు కలహించి నిర్వహింప
చల్లపట్టాభిరామ! నీచగుణధామ!

అహోబలపండితుఁడు

ఆంధ్రశబ్దచింతామణి సూత్రములకు భాష్య మొనరించిన గాలి యహోబలపండితుఁడు మైదవోలున నుండఁగా గుండ్లకమ్మ వఱదవచ్చి కొంపలు కూలి పంటలుపాడ్వడి తిన నన్నమును గట్టి గుడ్డయు లేనిదుర్దశ వాటిల్లెను. అపుడు నరసారావుపేట మల్రాజువారి సంస్థానమున కరుగుదెంచి యీ క్రిందిసీసపద్యమును జెప్పి వారివలన నొకయగ్రహారముం బడసి యాంతఁడచ్చటకు నివాసము మార్చుకొనెనఁట!

సీ. జానకీపతి కేఁతసజ్జొట్టెలపాలు
కొంపలకప్పెల్ల గొడ్లపాలు
సంవాసములు దొంగజాగిలంబులపాలు
నయనముల్ జాగరణంబుపాలు
కలపుస్తకపుఁద్రాళ్లు కట్టెమోపులపాలు
పొలంపైన చేతులు ముండ్లపాలు
భూరిసంధ్యావిధుల్ బురదనీళులపాలు
నాలుక దీనోక్తిచటనపాలు

గీ. ఘనతరస్నేహ మతినీచజనముపాలు
చిత్తమేవేళ నతిదీర్ఘచింతపాలు
హరిహరీ! దేహ మంతయుం నలఁతపాలు
మైదవోలున నుండుట మాకుఁ జాలు,

ఆతని ప్రతిజ్ఞ.

క. చెట్టన నభినవనన్నయ
భట్టాచార్యాభిధానపటుబిరుదాంకం

బి ట్టట్టనక వహించిన
దిట్టఁడ! నను బోలఁగల సుధీవరు లేరే?

నక్కలపాటి బాలసరస్వతి యనుకవీశ్వరుఁడు కడపరెడ్లను గూర్చి చెప్పినది—

ఉ. రెడ్ల మటంచుఁ గ్రొవ్వునఁ జరించి వరాలు గడించె యూరకే
బుడ్లకొలందిఁ ద్రావి కడుపు ల్కడుఁ బెంచి వివేకహీనులై
యెడ్లవలెన్ వసించు గుణహీనుల కెక్కడి కీర్తు లోరి వి
ద్వద్దయకాల! గోల్ల చినతిమ్మతనూభవ? తాతభూవరా!

దేవలూరి కేశవరెడ్డియను నాతఁ డొకకవీశ్వరుఁడు త్రోవ నరుగుచుండఁగా—ఓహో! కవీశ్వరులా! యని గేలిచేసెనఁట! కోపము పేడెత్తి యాకవీశ్వరుఁ డీ పద్యముఁ జెప్పెను.

క. పీ పట్టినట్టు నోరను
పీ పట్టదదేమినీకు? పీ, పీ, లందున్
దీపయి రుచిపుట్టెనొ నీ
కీపట్టున దేవలూరి కేశవరెడ్డీ!

నారయప్పారావువారి సంస్థానమున జమాబందికిఁ గరణములు వచ్చి చిరకాలము నూజివీట వసింపవలసివచ్చుచుండెడి దఁట! ఒకప్పు డాపరస్థలవాసక్లేశమును సైఁపలేనికరణమొకఁడు నారయభూపాలునొద్దఁ జెప్పిన పద్యము—

క. శీతజలస్నానంబును
భూతలశయనంబు నొంటిపూటశనంబున్
నాలిగల బ్రహ్మచర్యము
నాతరమా! పూటగడప నారయభూపా!

భృంగపంచకము, శ్రీనాథకృతియందురు

సౌందర్యశాలినియగు నొకనరపాలుని దేవేరి యమాత్యునకుఁ జనవుపడియుండెను. ఒకప్పు డాభూపతి కార్యవశమున స్థలాంతరమున కరుగుడు నామంత్రి యంతిపురమునఁ జేరుకొని రాజమహిషితోఁ గేళిఁ దేలాడుచుండెను. పుడమిఱేఁడును నాఁటి రేయికే మరలఁ దిరిగివచ్చుటయుఁ గోటలోనికి వచ్చినతోడన కవాటములెల్ల బంధింపఁబడుటయు నెఱిఁగి దూతికయొకర్తె వృత్తాంత మమాత్యునకుఁ దెలిపి దాఁగొనుటకు భృంగాపదేశమునఁ జెప్పినది—

ఉ. మాయురె భృంగమా! వికచమల్లికలన్ విడనాడి తమ్మిలోఁ
సీయెడఁ బూవుఁదేనియల నింపు జరింపఁగఁ గ్రోలి సొక్కియున్
బోయెద నన్నభ్రాంతి నినుఁ బొందదు రా జుదయించె నిప్పు డీ
తోయజపత్త్రముల్ వరుసతో ముకుళించెఁ జలింపకుండుమా!

పుడమిఱేఁడు శయనాగారమున కరిగినపిదపఁ గొంతదడవునకు మంత్రి యిఱుకటమున దాఁగియుండఁజాలక యిటునటుఁ గదలఁగాఁ జప్పుడగుట విని మఱల నాదూతి చెప్పినది—

చ. అళికులవర్య! పద్మముకుళాంతరమందు వసింపనేరమిన్
జలనమునొందెదేమి నవసారసమిత్త్రుఁడు రాకయుండునా?
తొలఁగక యుండె యుండు మిఁకఁ దోయజవైరి తిరంబె రాత్రియా
కలవర మేల? తమ్మి తుద గానక తూఱక యూరకుండుమా!

సాధ్వీమణి యగు నామంత్రిభార్య ఱేఁ డంతిపురమునఁ జేరుటవిని రేయి రెండుజాములు కడచనినను దనభర్త యిలుసేర

మిచేఁ దిగుల్పడి యేమికీడు వాటిల్లెనో యని కనుఁగొనరాఁగా నామెనుగూర్చి దూతి చెప్పునది—

చ. అలినీ ! తత్తఱమేల నేఁడు నిదె నీయాత్మేశుఁడౌ భృంగమున్
జలజాసక్తమరందపానవశతన్ సానందుఁడై యున్న వాఁ
డులు కింతేనియు లేక నీ వరుగుమా ! యొప్పార నిప్పాట నీ
చెలువుండుం బఱతెంచుఁ దేకువను రాజీవంబు పుష్పించినన్.

తా మింక వెలుపలకు దయచేయుం డని మంత్రికిని బోధించుచుఁ జెప్పునది—

చ. పతినిద్రించినవేళ రాఁదగున యోపద్మారి! యీకేళికా
యతనంబందు రతిశ్రమన్ విభుఁడు నిద్రాసక్తుఁడై యుండె నీ
శతపత్రేక్షణ మోము వాంచినది నీసామర్థ్యమున్ జూపఁబో
కతివేగంబున నేఁగుమా! తొలఁగి మాయాత్మల్ సుఖం బందఁగన్.

రేయి రాజమహిషి తనకంఠహారమును మంత్రికంఠమున వైచెను. ఆతఁడు నదిమఱచి మఱునాఁడు దానిఁదాల్చియే రాజసభ కరుదెంచెను. అది గాంచి రాజు గుఱుతించునేమో యని భీతిలి నిపుణయగునాదూతి వందివేషముననరుగుదెంచియీక్రింది పద్యమును జదువ నందలి "మానపరిపాల" యనువిశేషణముఁ బట్టి మంత్రి తెలిసికొని తనకంఠమందలిహారమును బైపచ్చడముఁ జుట్టి పారితోషికముగా నొసంగెను.

చ. అతులసభాంతరస్థితబుధావళికెల్ల జోహారు వీరరా
హుతులకు మేల్జోహారు సతతోజ్జ్వలవిక్రమసార్వభౌమసం
తతికి జోహారు వైభవవితానపురందరుఁడైనయట్టి భూ
పతికి జోహారు మానపరిపాల! జోహారు ప్రధానశేఖరా !

కందుకూరి జనార్దనాష్టకము

1. సిరులు మించిన పసిమిబంగరు జిలుగు దుప్పటి జారగా
చరణపద్మముమీద దేహము చంద్రకాంతులు దేరగా
మురువుచూపగ వచ్చినావో మోహనాకృతి మీరగా
గరుడవాహన! దనుజమర్దన! కందుకూరిజనార్దనా!

2. ఆనపెట్టిన రాకపోతివి ఆయెబో అటుమొన్ననూ
పూనిపిలువగ వినకపోతివి పొంచిపోవుచు మొన్ననూ
నేనుచూడగ గడచిపోతివి నీటుచేసుక నిన్ననూ
కానిలేరా! దనుజమర్దన! కందుకూరిజనార్దనా!

3. నిన్నరాతిరి చవికలోపల నీవు చెలి కూడుంటిరా
ఉన్నమార్గము లన్నియును నే నొకతెచేతను వింటిరా
విన్నమాత్రము గాదురా నిజ వీథిలో కనుగొంటిరా
కన్నులారా దనుజమర్దన! కందుకూరిజనార్దనా!

4. దబ్బులన్నియు తెలుసుకొంటివి తప్పుబాసలు సేయకూ
మబ్బుదేరెడికన్నుగవతో మాటిమాటికి డాయకూ
ఉబ్బుచేసుక తత్తరంబున నొడలిపై చెయివేయకూ
గబ్బితనమున దనుజమర్దన! కందుకూరిజనార్దనా!

5. చిత్తరంబున మొలకకెంపులు పెదవి నెవ్వతె ఉంచెరా
గుత్తమైనమిటారి గుబ్బలగుమ్మ యెవ్వతె మెచ్చెరా
చిత్తగించక జీరువారను చెక్కు లెవ్వతె నొక్కెరా
కత్తిగోరుల దనుజమర్దన! కందుకూరిజనార్దనా!

6. అండబాయక కూడియుంటివి ఆమె బోయెను నాటికి
ఖండిమండిపడంగ నేటికి కదలు మెప్పటిచోటికి
ఉండరా నీమాటలకు నే నోర్వజాలను మాటికి
గండిదొంగవు దనుజమర్దన! కందుకూరిజనార్దనా!

7. అలుకలన్నియు దీర నీవు నాయంద కెప్పుడు వస్తివి
పిలిచి నవరత్నాలసొమ్ములు ప్రేమతో నెప్పుడి స్తివి
వలచి వలపించియును గూరిమి వదల కెప్పుడు మెస్తివి
కలసి వేడుక దనుజమర్దన! కందుకూరిజనార్దనా!

వలపు

చ. అలరులు సూదులై మలయజాంబువు లగ్నికల్పమై
మలయసమీరముల్ విషసమానములై హిమభానుఁడై నయా
కలువలఱేఁడు చండకరుఁడై వడిరాయె కనుపట్టె నయ్యయో!
వలపనుపాప మెట్టిపగవారలకున్ వల దింక దైవమా!

చ. చెలువగుమించుటద్దములు చెక్కులటంచుఁదలంచి మెచ్చుచున్
కలువలఁ జూచి కన్నులని కైరవమిత్రునిఁ జూచి మోముటం
చలరుచు నీగతిం దరుణియందము లెంచి విరాళినొందితిన్
వలపనుపాప మెట్టిపగవారలకున్ వల దింక దైవమా!

చ. తలుకుమిటారి గబ్బిచనుగుబ్బలసొంపు చెలంగఁ దళ్కుఁగ
న్నులుదయివాఱఁ జూచుచు వినోదముగా మృదులీలఁ బాడుచున్
వలనగుహంసయానమున వచ్చినయట్టులె తోఁచె నింతి; హా
వలపనుపాప మెట్టి పగవారలకున్ వల దింక దైవమా!

శృంగారము

సీ. సారమా నీశరాసార మానింత ప
సారమా విరహిణీమార మార
రాకమా నీ పిచిరాకు మాటుగ నేచ
రాకు మారాకుమాద్యాకుమార

పంతమా నీదురుసంత మాయెడల వ
సంతమాధవ మీపసంత మార
చెందిరా దుర్గుణమందిరా సత్కార
మందిరాకృతి ముదమంది రార

గీ. యనుచు పగమీరి కను దూరి మనసు జారి
శౌరి పారిఁజేరి దరితారి తారి మనికి
గోరి తనబారి గడువ వేసారి నుడువ
నోరుచే దూరి కేరి మురారి నారి.

గీ. అడుగున ధరించు మాణిక్య మబ్ధిరాజు
కణఁగి శిరమునఁ దాల్చును గడ్డిపోఁచ
వనధిదే గాని దోష మెవ్వరికి గాదు
మణి మణియె పూరి పూరియె మందగమన.

శా. ఎంచన్ మించుగ నెత్తమాడుదుగదా యేప్రొద్దుబంగారపుం
బంచల్ తీర్చినరత్నమందిరములన్ బారాదుగా దచ్చి తీ
వం చా యొక్కటి తొమ్మి దేడు పది చవ్వం చిత్తగించుం జెలుల్
ప్రాంచల్లీలల నీకు నాకు సరితో డైపల్క బింబాధరా !

మ. ఎనయ న్నీజిగిమేనిక్రొంజెమటచే నేప్రొద్దు సుస్నానముల్
నిను వర్ణించుట సంధ్యయున్ జపవిధుల్ నిత్యంబు నీపాదవం
దనమే యెప్పుడు దేవపూజనము నీనవ్యాధరానూనచుం
బనమే మాకనిశం బనర్గళసుధాపానంబు బింబాధరా !

శా. కౌనా పేదలకెల్లఁ బేద పలుకా కర్పూరఖండంబు నె
మ్మేనా పైఁడిసలాక ముద్దుమొగమా మేలైనక్రొత్తమ్మి కొ
ప్పా నీలంబులకప్పు గప్పు నెఱిచూపా కంతుచేతూపు ని
న్నే నేనా నుతియించువాఁడఁ దగవా యీమాట బింబాధరా !

మ. వనజాతాంబకుఁ డేయుసాయకములన్ వారింపఁగారాదు నూ
తనబాల్యాధికయౌవనంబు మదికిన్ ధైర్యంబురానీయ ది

ట్టునరత్తిన్ మిమ్ముఁబోంట్లకుం దెలుప నాహా! సిగ్గు మైకోదు పా
వనవంశంబు స్వతంత్రమీయదు సఖీ వాంఛల్ తుదల్ ముట్టునే!

ఉ. అక్కరో! నీదువల్లభుఁ డహంకృతిఁ జేసినచేఁత వింటివా;
యెక్కడనెక్కడే మఱియు నెవ్వరి? నెవ్వరి? నన్నె నన్నె; నీ
వక్కడి కేల పోవలయు? నంపవ; యంపితిఁ గూడుమంటినా?
మ్రొక్కితి వేఁడు కొంటి నను ముట్టకు మంటి నిఁ కేమిచెసెదన్.

క. హౌరా! యేమని చెప్పుదు
నారీమణిచక్కఁదనము నాణెము చేరన్
జేరెఁడుకన్నులు బారన్
బారెఁడు నెఱికురులు పట్టుపట్టెఁడుకుచముల్.

ఉ. ఎన్నఁడు నేరిచెన్ బెళుకు లీచెలి కన్నులు కార్ముకమ్ము ల
న్నన్న! కురుల్ పిఱుందు పటువై పటువైఖరిఁ గైకొనెంగదే
మొన్నఁ గదమ్మ పిన్న మొనమొల్కలు నేఁడివె ముద్దులాఁడి లేఁ
జన్నులు మిన్నలై పయఁటసందున డాఁగుడుమూఁతలాడెడున్.

చ. పడిగము తమ్మలం బుమియుపల్లవకోటికి నోరు వేణి యం
గడిసవరంబు సంతసొరకాయ లురోజము లచ్చరచ్చసా
వడి యెద యూరువుల్ గమిడివాతయనంటులు మోవి జిడ్డిగి
జ్జిడి వెలమూలిజీవనము జీవనమే తలపోసిచూచినన్?

సీ. సాటివాతెఱమీఁద గాటు లేర్పడియుండ
వేఱె యింకొకసాక్షిఁ గోరవలెనె?
చక్కఁ జెక్కుల గోటినొక్కు లేర్పడియుండ
మించి నీ వింతవాదించ నేల?
ఉరముపై హారముల్ గుఱుతు లేర్పడియుండ
సత్యాన కింకఁ గేల్ సాఁచవలెనె?
పసపంట చలువముప్పటి తేటపఱుపంగఁ
దెలియఁ దార్కాణముల్ పలుకవలెనె?

గీ. తేటకన్నులు నిద్దురతేలుచూపు
కందునెమ్మేను వేకువచందమామ
కొలఁది వెలవెల నగుముఖకళలతీరు
చూడ బయలాయె నడత లీజాడ లేల ?

భక్తిపరవశుఁడై పోతన్నగారు భాగవతమునందు—

శా. లా వొక్కింతయు లేదు ధైర్యము విలోలంబయ్యెఁ బ్రాణంబులా
ఠావుల్ దప్పెను భ్రాంతివచ్చెఁ దనువున్ డస్సెన్ శ్రమం బయ్యెడిన్
నీవే తప్ప నితఃపరం బెఱుఁగ మన్నింపందగున్ దీనునిన్
రావే! యీశ్వర! కావవే! వరద! సంరక్షించు భద్రాత్మకా!

అనుపద్యమును జెప్పఁగాఁ గామపరవశుఁడై వేఱొక కవి.—

శా. పూవిల్కాని సరోజబాణముల సంభోజారి మైచాయలన్
భావం బెంతయు డస్సె మేనుబడలెన్ దాపంబు కట్టించె నే
నీవాఁడన్ మధురాధరం బొసఁగవే! నిక్కంబు నన్నేలవే!
రావే మానిని! కావవే తరుణి! సంరక్షించు చంద్రాననా!

అనుపద్యమును చెప్పెను.

చ. అడఁ బోయె నీ కేల నావలనఁ దప్పు మాట సైరింపవా
ఇదియో కానము నీమనంబు; దయమీఱం బల్కవింతైన నీ
ప్రాయం బేటికి నిన్నుఁ బాసినఁ దృణప్రాయం బయో "కొక్కురో
కో" యంచుం దొలికోడి కూయుందనుకం గోపంబె బింబాధరా!

శా. మృదుతల్పంబు వికారలీల డిగి ధమ్మిల్లంబు చేఁబూని రా
గదదృగ్జాలముతోడఁ గౌను నులియంగా మోము మార్వెట్టుచున్
వదలంబాఱిననీవిఁ బట్టుకొని సత్యారత్న మప్డేఁగెఁ ద
త్సదనభ్రాజితరత్నదీపకళికాస్తంభంబు క్రీనీడకున్.

ఉ. ఏమనె? నేమిపల్కె? నిను నేమనిపంపెను? నన్నుదూఱెనో?
రామనెనో? పరాకిడెనో? రాజులయేలిక కృష్ణమూర్తి నా

స్వామి ముకుందుఁ డచ్యుతుఁడు వారిజనాభుఁడు శేషశాయి న
న్నేమనె? నేమిపల్కె? నిను నేమని పంపెను? దెల్పు నెచ్చెలీ.

ఉ. ఆతఁడు దూరదేశమున కల్కనెపమ్మునఁ బోయి రాఁడు నే
నాతనిఁ బాసి మన్మథశరాగ్నిఁ దపించుచునున్న దాన నీ
వాతని నన్నుఁ జూచితి వియత్తలమెక్కి సుధాకరుండ! నే
నాతనికంటెఁ జిక్కితినొ యాతఁడె చిక్కెనొ నాకుఁ దెల్పుమా!

శా. లోకాలోకపరీతభూభువన మాలోకించుపుణ్యుండ వో
రాకాచంద్ర! భవత్సమానముఖి మత్ప్రాణేశ్వరిం బాసి నే
నాకందర్పశరాగ్నికీలలకు లోనై యున్నచందంబు నీ
వేకాంతంబునఁ దెల్పవయ్య! దయతో నేలాలతాతన్వికిన్.

సీ. పరిణామ మేమయ్య! ప్రాణనాథునివార్త
వింటినో యని యుందుఁ జందమామ!
విరహాగ్ని చల్లగా విభునియాకారంబు
కందునో యని యుందుఁ జందమామ!
పతి కాఁకఁ జుట్టిచ్చి మతికాంక్ష దీరంగ
నుందునో యని యుందుఁ జందమామ!
వల్లభుఁ డేవేళ వచ్చునప్పుడె మోవి
విందు సేతని యుందుఁ జందమామ

గీ. చక్కఁదనమున నీసరి చందమామ!
యాతఁ డున్నట్టియూరికి పైనయ్య! మీరు
పోతిరా నాదువివరంబు పొసఁగఁ జెప్పి
సాహసాంకుని రమ్మను చందమామ!

సీ. భామాలలామకు క్షేమమా తెల్పుమా
సకలకళాధామ! చందమామ!
పల్లవపాణికి భద్రమా పల్కుమా
సర్వకళాధామ! చందమామ!

శోకవక్షోజకుఁ గుశలమా చెప్పుమా
చక్రవాకప్రేమ! చందమామ!
పద్మాయతాక్షికిఁ బరిణామమా ధర
సంపూర్ణగుణధామ! చందమామ!

గీ. పద్మలోచన యున్నట్టిపట్టణంబు
త్రోవగాఁ! బోదువా నీవు తోయజారి!
సకియ మేలిమి యంతయుఁ సరవిఁ దెలిసి
యంద మందంగ రమ్మ యోచందమామ!

మ. కలిగేనా యొకనాఁటి కైన మదిలోఁ గాంక్షారతుల్ దీరఁగా
దలకుం బాసినవెంద్రు కైతి మదనాస్త్ర జ్వాలచేఁ జిక్కితిన్
బలుకుం బంతము లొక్కటాయె విధిచేఁ బ్రాణంబు లెట్లో కదే
నెల సాళ్లాయెను మోముఁ జూచి యకటా నీరేజపత్రేక్షణా!

మ. కలలో నైనను బాయఁజాల నకటా కాంతుండ! నన్ బాసితే
తలపూవాడక పోయి రమ్మనుచుఁ జెంతం జేరి హస్తాక్షతల్
తలపైఁ జల్లగఁ బూనఁ జేచెమట సంతాపాన్నిఁ గూడయ్యె న
చ్చెలి ప్రాణేశుని చుట్టు రాఁ దిగిచి పైచెన్ సిగ్గు రెట్టింపఁగన్.

శా. *బాలా! రేయి విభుండు నాకు రతిసంపర్కం బెఱింగింపరా
నాలాగౌట యెఱుంగనమ్మ! సదయుం డప్పీరణోం గూడ్చినన్
ఆలోఁ జంచల మంది దివ్వెకుఁ జెఱం గడ్డంబు గావింప వాఁ
రాతే దివ్వెలు గాఁగ నే నతని నేత్రద్వంద్వమున్ మూసితిన్.

సీ. భామామణీ! వాఁడు పైన మయ్యెడువేళ
నిమ్ముల నొకఁడైనఁ దుమ్మఁ డాయె
ముద్దుగుమ్మా! వాఁడు చద్ది గట్టెడువేళ
పకపక నొకగౌళి పలుక దాయె

---

*బావా నాకు విభుండు రేయి సుఖసౌభాగ్యం బెఱింగింపరా.

ఇందుముఖీ! వాఁడు విలువెళ్లి పోవ్రుటఁ
బంచను బిల్లడ్డగించ దాయె
జలజాక్షి రో! వాఁడు పొలిమేర దాఁటుచోఁ
గడఁగి గొబ్బునఁ బాల గట్ట దాయె

గీ. ఏల యూరక యలిగెనో నీలవేణి!
యెన్నఁ డిటు మళ్లి వచ్చునో సన్నుతాంగి!
†వేడ్క రతికేళి సలుపునో వెలఁది! నేఁడు
అసపడువారి నెఱుఁగఁడో అబ్జవదన!.

చ. మమతను దాను నొక్కచెలి మానిని! నీవిభునామ మేమనన్
గమలజగంధి పల్కెఁ గరికంధి ప్రజాపతిచంద్రికాతప
త్రములు త్రివర్ణయుక్తముగ వ్రాసియు నందులమధ్య వర్ణముల్
క్రమమునఁ గూర్చి చూడ గజగామిని! నావిభునామ మయ్యెడిన్.

మ. అరవిందానన! నీమనోహరుని పే రారూఢిగాఁ బల్కుమా
మరుఁడున్ దామరసంబు కాంచనము భూమ్యాకాశముల్ గేశమున్
గరిమన్ మారుతపుత్రచంద్రులను వేడన్ మూడువర్ణంబులన్
బరఁగ వ్రాసినమధ్యవర్ణములు మత్ప్రాణేశ్వరుం డయ్యెడిన్.

మ. శౌరుగూరన్ విభుఁ డుండి వేడ్క లలరన్ బుత్తెంచునాభూషణో
త్కరముల్ చెచ్చెలి తెచ్చియిచ్చుటకుఁ గాంతారత్నమీక్షించి య
బ్బురమందెం గొనియాఁడెఁ దిట్టె వగచెన్ బోఁద్రోచె దీవించె నా
భరణంబుల్ వివరించుఁడీ సరసులై భావోదయస్థానముల్.

చ. రమణునిఁ గూర్చి యొండొకశరండము నంపుచు దానిమీఁద నొ
క్కముగుద సర్పమున్ బిదపఁ గామవిరోధినిఁ బైనమీరపుం
గొమరునిఁ జంపకంబు ననుఁగుంజెలిచే లిఖియింపఁజేసె భా
వము నిట మల్లిసాధకవివర్యుఁడు కోరెదు వెల్వరింపఁగన్.

---

†వేడ్క నానందపఱుచునో వెలఁది! నేఁడు.

ఉ. కన్యకు నైదు జంఘలును గన్యకు నాఱు కుచంబు లెన్నఁగాఁ
గన్యకు నాల్గు కన్బొమలు కన్యకు నేడు విశాలనేత్రముల్
కన్యకు ద్వాదశంబు నులికొనును గల్గుసులక్షణాఢ్య కా
కన్యకు నీవు నింకఁ బదికావలెఁ గస్తురిరంగనాయకా!

సీ. శృంగారవనమునఁ జెలులతోఁ గ్రీడించు
తొయ్యలి గాంచెను ధూర్తుఁ డొకఁడు
తొడ కేలఁ జఱచుచుఁ గడనుండి తనుఁ జూడ
మొలనూలు సవరించె ముద్దుగుమ్మ
విటుఁ డొక్కజాజిచెంగటఁ జేర పరికింప
రేలచెంతకుఁ జేర నీలవేణి
కంఠమాలిక సంజ్ఞగా జారుఁ డంటెనఁ
గొమ్మ యెఱ్ఱనిపూవుగుత్తి విఱిచె
గీ. వెలఁదిలీలలుఁ గని వాఁడు విన్నఁబోవ
సుదతికర్ణాగ్రమున నున్నసొమ్ముఁ జూపె
స్థలముఁ గులమును నామంబు నెలవు తెలిఁగి
హితవు గలిగించె నవ్వు దయ్యాలివ కతఁడు.

క. ఎంచఁగఁ జతుర్థజాతుఁడు
పంచమమార్గమున నేఁగి ప్రథమతనూజం
గాంచి తృతీయం బచ్చట
నుంచి ద్వితీయంబు దాఁటి యొప్పుగ వచ్చెన్.

సీ. రాముఁ డెవ్వానితో రావణు మర్దించె?
పరవాసుదేవుని పట్ట మేది?
రాజమన్నారుచే రంజిల్లుశర మేది?
వెలయఁ గానుకపంటు విత్తు నేది?
అలరంభకొప్పులో నలరుపూదం డేది?
సభవారి నవ్వించుజాణఁ డెవఁడు!

సీత పెండ్లికి నోలి చేసినవిల్లేది?
శ్రీకృష్ణుఁ డేయింటఁ జెలఁగుచుండు?

గీ. అన్నిటికిఁ జూడ నై దేసియక్షరములు
ఈవలావలఁ జూచిన నేకవిధము
చదువునాతఁడు భావజ్ఞచక్రవర్తి
లక్షణోపేంద్ర! ప్రౌఢరాయక్షితీంద్ర!

తో॥ కమూకతో, రంగనగరం, లకోలకోల, జంబీరబీజం, మందారదామం, వికట
కవి, పంచాస్యచాపం, నందసదనం.

చ. నలశశిబింబలీలల నణంచుసతీమణిపాణిపల్లవం
బులు నగుమోము నారు జిగిమోవియుం వాక్యములున్ బిసాళిమి
నులగరిమం బణంచుసరుణోష్ఠికుచంబులు మందయాన వా
య్యలకలు నాసికంబు తగునక్షులు నిబ్బరపుబ్బుగుబ్బలున్.

సీ. ఆద్యాంతమధ్యమాంతాదిమధ్యంబుల
లేటి రక్కసిరాజు తెలియఁ దల్లి
ఆద్యంత ... ...
శివువిల్లు విఱిచెను క్షీరధార
ఆద్యంత ... ...
భార్యయుం ఖడ్గంబు పరఁగఁ జెట్టు
ఆద్యంత ... ...
మార్వన్నె యీటె ధూమంబు మఱియుం

గీ. అన్నిటికిఁ జూడ మూఁడేసియక్షరములు
మొదలుతుదలును నడితుద మొదలునడుమ
ప్రాణరక్షను లతలను బాదపములఁ
బరికరములందు నీపదాలరయవలయుం.

ద్విపద. అంబలి గుమ్మడి యావాలు పొగడ
డంబుగా వీని కడం బరికించు.

పొడుపు పద్యాలు

క. పండగ నెండినదొక్కటి
పండకముఱిపచ్చిదొకటి పడిఁ గాలినదిన్
దిండికి రుచియై యుండును
మండలమున జనుల కెల్ల మహిలో వేమా!—తాంబూలము.

ఆ. వ్రేలిమీఁదనుండు వెండుంగరము గాదు
వ్రేలిమీఁదనుండి నేలఁజూచు
అంబరమునఁ దిరుగు నదియేమిచోద్యమో
విశ్వదాభిరామ వినురవేమ !

క. ముక్కున పైనమునడచును
పక్కనునోరుండుగాలి పారణసేయున్
గ్రక్కున వేసిన కూయును
మక్కువతో దీనిఁ దెలియుమనుజులుగలరే?—బొంగరము

క. శిలవృక్షలతలఁ బుట్టిన
చెలువలుమువ్వురునుగూడిశుభలగ్నమునన్
తలవాకిటరమియింతురు
చెలువలరఁగదీనిఁ దెలియు సుగుణులుగలరే!—తాంబూలము.

ఆ. చీరగట్టిరాత్రిసిగ్గుననొదిగుండు
పగలుచీరవిడిచిపనులుసేయు
చేయువాఁడికత్తెచేడియగాదయా
సమ్మెటాంకసోమ! జాణరాయ!—పగడసాలకాయలు.

ఆ. ఆడఁబోవుచోట ఆయిండ్లవారెల్ల
సారెసారెకొట్టి పంపిరనుచు

పుట్టినిల్లుచేదు పొలఁతితాఁగాదయా
సమ్మెటాంకసోమ ! జాణరాయ!

ఆ. పక్షిరాజుపేరఁ బరఁగిన మ్రానిపై
వెలుగుపిట్టజనులు వేడ్కతోడ
అవునిచ్చెదమని అందఱు మ్రొక్కుదుర్
దీనిభావమేమితిరుమలేశ!—గరుడగంబం

ఆ. మ్రానునందుపుట్టిముక్కవకాయలై
యిండ్లలోనఁ బెరిగిపండ్లునవును
తీపురసములేదు తినరాదు చెప్పుమా
సమ్మెటాంకసోమ! జాణరాయ!

క. చెక్కలపసగలిగుండును
చక్కనిగుబ్బలనెసంగి సౌరైయుండున్
చిక్కనొకగడియలోపల
మక్కువసతిగాదు చూడ మహిమండలిలోన్.—జోడుతలుపు.

సమస్య

శంఖంబుల్ దివినుండి జాఱిపడియెన్ జంబూఫలప్రక్రియన్.

శా. ప్రేంఖత్పుష్పకచంపకాటవులదారిన్ వ్యోమమార్గంబునన్
రింఖద్వాయువశంబునం దగిలి యా నెత్తావిఁ జొక్కి తత్
శృంఖాక్తంబులు తేంట్లమొత్తములు లక్షల్ కోట్లు పద్మంబులన్
శంఖంబుల్ దివినుండి జాఱిపడియెన్ జంబూఫలప్రక్రియన్.

ఉ. అంటని మ్రానిపండు కరియంటనికాముశరంబు తేఁటిము
క్కంటనిపువ్వు హంసముఖ మంటనితూఁడు పయోధినివ్వనీ
రంటనిరత్న మన్యభృతమండలికెందలిరాకు రాహుంతా
వంటనిచంద్రబింబ మన నానృపకన్య వెలింగె నత్తఱిన్.

చ లి

మ. చలి! మమ్మాగతి బాధపెట్టెదవు నీసామర్థ్యముల్ పట్టిబి
దలపైఁ గాక ధగద్ధగాయితమణిస్తంభోన్నతాంతఃపుర
స్థలసంవాసితకామినీదృఢపరిష్వంగానుసంయుక్తని
శ్చలులౌ భోగులమీఁద లేశమును నీజంజాటముల్ సాగునే?

చ. చలిగా! నీకొకవార్త తెల్పెదను నిశ్శంకోద్భటుల్ దంపతుల్
గలయాయుద్ధకుఁబోకు దంపతుల మేల్ కౌఁగిళ్లమధ్యంబునన్
నిలువన్ దార్ఢ్యము లేదు; మిట్టిపడినన్ నీప్రాణముల్ గొందు; రే
చెలి లేకుండెడు బ్రహ్మచారులపయిం జెల్లించు నీదర్పమున్.

చ. తరణిసుకాంతభిత్తిమయతల్పగృహాంతరహంసతూలికా
స్థిరశయనస్థలీశయకుశేశయతుల్యలకోమలస్తనీ
పరమశరీరసంగపరభాగ్యులపాదనఖైకదేశమున్
బెఱుకఁగ లేవు నీవు నిఱుపేదల నేఁచెద వేమి యోచలీ!

మ. చలి నీవెందుకు సందడించెదవు? నీశౌర్యంబు మాసాన్నిగా!
కలకాలంబును నిల్వలేవు గదవే! కాకున్నఁ బాలోజ్జ్వల
జ్వలజాక్షీకుచకుంభమధ్యమునఁ బెల్చన్ జొచ్చి గోరాడలే
కిలలో బాలుర రోగులన్ విరహులన్ వృద్ధాళి బాధింతువా?

శా. స్థూలద్విత్రిపటావకుంఠనము కస్తూరీరజఃపాళికా
కాలాగుర్వనులేపనంబును వధూగాఢోపగూహంబులున్
గేళీగర్భనికేతనంబులును గల్గం గాక లేకున్న నీ
ప్రాలేయాగమ మేవిధంబున సహింపన్ వచ్చు నెవ్వారికిన్?

క. అహాములు సన్నము లాయెను
దహనుఁడు హితవయ్యె దీర్ఘతరలయ్యె నిశల్
బహుశీతోపేతంబై
యుహుహుహూ యన వణఁకె జగము లుర్వీనాథా!

వేసఁగిని మందమారుతము లేమి

శా. ఆ కల్హార దదేమొ నేఁడు పవనుం డాకాశవాపీకటా
కోకానేకవసాళిఁ గ్రమ్ముచు నచ్చో డాఁగెనో; తేకగం
గాకల్లోలవతీప్రవాహముల నూఁగం బోయెనో; లేక కాం
తాకర్పూరకపోలపాళికల నిద్రాసక్తుఁడై యుండెనో!

పొగాకు

ఇది పోర్చుగీసువారిచే మనదేశమునకు మూఁడువందల సంవత్సరములకు మున్ను కొనితేఁబడినది. అంతకుఁ బూర్వ మిచ్చట లేదు.

సీ. దంతలూటికఘోరదంతిహర్యక్షంబు
కుష్ఠరోగాచలకులిశధార
పీనసాండజభూరివైనతేయస్వామి.
వాతాటవీదావవహ్నికీల
జలదోషహిమపూరచండార్కకరరోచి
బహుళకాసాంభోధిబాడబంబు
ఉరుతరాజీర్ణైణగురుతరవ్యాఘ్రంబు
ముఖరోగనిఖిల జీమూతపవన

గీ. మనఁగ వార్తకు నెక్కితి నఖిలజనుల
జీవరక్షణదివ్యసంజీవి వగుచుఁ
బ్రస్తుతింపంగ సకలదిక్పతులసభల
నూర్జితం బగునీరాక యోపొగాక!

సీ. అఁకొన్నమనుజుల కమృతంపుసేవవై
యుండుగా నీరాక యోపొగాక!

మతిహీనులకు సరస్వతిని ప్రసన్నగా
నొనరించు నీరాక యోపొగాక!
అతిపథిశ్రమమెల్ల నణఁపఁ గర్పూరమై
యుండుగా నీరాక యోపొగాక!
రతికాంక్ష లూరింప రసపాకగుళికయై
యుండుగా నీరాక యోపొగాక!

గీ. అవనివార్తకు నెక్కితి వఖిలజనుల
జీవరక్షణదివ్యసంజీవి వగుచుఁ
బ్రస్తుతింపంగ సకలదిక్పతులసభల
నూర్జితంబగునీరాక యోపొగాక!

సీ. నీమహత్త్వము మును నిర్జరు లెఱిఁగినఁ
దరితోడ నమృతంబు దఱవఁబోరు
నీవిధంబును మును పావని యెఱిఁగిన
సంజీవివెదకెడిజాడఁ బోఁడు
నీవార్త మునుదేవతావైద్యు లెఱిఁగిన
నౌషధావళికిఁ బ్రయాసపడరు
నీరీతి మును మానినికరంబు లెఱిఁగిన
బలుఁతపోనిష్ఠలు సలుపఁబోరు

గీ. సంతతోత్కృష్టజీవరక్షణములకును
రోగముల్ పాపమోక్షంపురూఢి దెలుపఁ
బుడమిలోపల జనులను బ్రోవ నీవు
ఒనరజనియించితివొ కాక! యోపొగాక!

సీ. వైగోవసరకుగాఁ బ్రార్థించి నినుఁ దెచ్చి
నిమ్మపంటిరసాన నీడసాగ్చి
పుడకలులేకుండఁ బొడిసన్నముగఁ జేసి
సిరికొల్ది ధూమ్రంపుఁజిట్టినించి

లలి నొక్కనిడుదనాళపుఁ గ్రోవి సంధించి
చిన్నారిపటకారి చేతఁబూని
జాతిరత్నమువంటి చంద్రనిప్పుఘటించి
నిజధూమలవారి చే నెగడుఘనుల

గీ. కెంతఘన మెంతదీపన మెంతసొగసు
పంతతోద్రేకలాహిరిసార్వభౌమ!
సకలగుణశీల! యెటువంటిసుకృతవేళ
నుదయమందితివో కాక! యోహొ గాక!

సీ. బంధురామోదప్రభావిభ్రమంబుల
నెనయుం కెందమ్మిచే కీపొగాకు
పరిమళాంచితకళాప్రావీణ్యవిభవంబు
లెనయుం గేదంగిచే కీపొగాకు
ఘనకస్తూరానసుగంధప్రదీప్తుల
నెనయుం చెంగల్వచే కీపొగాకు.

గీ. జలధిపర్యంతధారుణీవలయనిలయ
పాంథసందోహమోహసంపత్కరంబు
నగుచు ధారుణి విలసిల్లె నందమైన
యించువిలుకానిచేతిబా కీపొగాకు.

క. మీరుం బొగ ద్రాగుదురా
వారిజభవ! వాసుదేవ! వైకుంఠ! హరీ!
ఓరీ నారద! వినురా
యీరేడుజగంబులకును నిది ముఖ్యముం రా!

క. భుగభుగమని పొగ లెగయఁగ
నగణితముగ నాజ్యధార లాహుతిగాఁగా
నిగమాదిమంత్రయుతముగఁ
బొగద్రాగనివాఁడు దున్నపోతై పుట్టున్.

క. పొగత్రావికి సతిమోవికి
నగణితముగ నూరబావి కమృతంబునకున్
దగ నుచ్ఛిష్టత లేదని
ఖగవాహనుతోడఁ గాలకంఠుఁడు పల్కెన్.

చ. పదపడి ధూమపానమునఁ బ్రాప్తమౌఁ బదుమూఁడుచేటులున్
మొదల ధనంబుపోవుట నపుంసకుఁడౌట విదాహమౌటయున్
వెదకుచుజాతిహీనులను వేఁడుట తిక్కట చొక్కుటల్ రుచుల్
వదలుట కంపువేయుట కళల్ దొలఁగించుట రిమ్మపట్టుటల్
పెదవులు నల్లనై చెడుట పెద్దకులోఁగుట బట్టకాలుటల్.

మూషకచక్రవర్తి

సీ. నిర్ణిద్రవిషయుక్తనిశితదంష్ట్రలఁ బాని
భేదించు నెటువంటి గాదెలైన
దారుణోద్యద్దంతతతిచేత ఖండించు
గుఱుతుగా నెటువంటికోఁకలైన
పటుసురంగాగారభరితంబుగాఁ ద్రవ్వఁ
బొంకాన నెటువంటిభూమినైన
కీచుకీచుధ్వని ప్రాచుర్యమహిమచే
వర్ణించు నెటువంటివారినైన
గీ. అతఁడు సామాన్యుఁడే నరేంద్రాలయాంత
రంతరానేకపేటికాక్రాంతవస్తు
హారణసురధాణి యవ్వినాయకుపఠాణి
చారుతరమూర్తి మూషకచక్రవర్తి.

మార్జాలచక్రవర్తి

సీ. శ్రీరఘుటాంబునైస్థితికుంభసంభవ
బహుమూషకోరగపక్షిరాజ
శుకకులమత్తేభనికరకంఠీరవ
శలభసంకులవనజ్వాలికీల
వృశ్చికదానవవిష్ణుసుదర్శన
వాయసమేఘదుర్వారపవన
కుక్కుటపర్వతఘోరవజ్రాయుధ
రౌద్రాంధకారమార్తాండతేజ
తే. వ్యాఘ్రకులమాతులస్వామిశీఘ్రగమన
హైనములదొత్తి దొత్తులపాలిమిత్తి
రమ్యతరమూర్తి నఖరసంప్రాప్తకీర్తి
సకలగృహవర్తి! మార్జాలచక్రవర్తి.

పుల్లకవి

సీ. కోణంగి నాట్యముల్ క్రోఁతు లాడించఁగా
నూఁకబందులు సభ నున్నయట్లు
గూఁబకూఁతలు విని గువ్వలు తలలూఁచి
పోయి కాకులయొద్దఁ బొగడినట్లు
కాలువదరినుండి కప్ప లంకించఁగా
ఎండ్రకాయలు తలలెత్తినట్లు
ఏనుబోతుబిరుదులు మనుబోతు పొగడంగ
మేలుమేలని గొఱ్ఱె మెచ్చినట్లు

గీ. ఓగుదగిడీలు తమలోన నొకరి కొకరు
మెచ్చుకొనుచుందు రెటువంటి పిచ్చితనమొ
మేలుమే లెట్టిగుణము నిర్మించినాఁడు
పుల్లకవి నేలు గోపికావల్లభుండు.

సీ. దొరకైనకరణముతో విరోధము సెబ్రు
అతిలోభిమొండికి నర్థి సెబ్రు
పార్థివోత్తమునకు బహునాయకము సెబ్రు
పెనుబింకుటాలికిఁ బిల్ల సెబ్రు
దాతకు రాజుకుఁ దామసంబులు సెబ్రు
వసుధ నిల్లాలికి వగలు సెబ్రు
ఘనుఁడైన విద్యాధికున కహంకృతి సెబ్రు
యరయ దుర్బుద్ధి యెవ్వారికి సెబ్రు

గీ. మిమ్ముఁగొల్వమి యన్నింట మేటిసెబ్రు
సెబ్రులెవ్వియు మిముఁ గొల్వఁజేర వెఱచు
శైలకోదండకాండ! నిజాముకొండ
బాలగోపాల! రాధికాప్రాణలోల.

సీ. నరబాధవంశకాననము దహించుట
కవనీసురులవిత్త మగ్నికీల
జననాయకుల నిజైశ్వర్యాబ్ధి నింకింప
బ్రాహ్మణక్షేత్రంబు బాడబంబు
పార్థివోత్తములనంపచ్ఛైలములు కూల్ప
భూసురధనము దంభోళిధార
జగతీవరులకీర్తిచంద్రిక మాప వి
ప్రోత్తముధనము సూర్యోదయంబు

గీ. విప్రతలిసొమ్ము కంటెను విషము మేలు
గరళమున కుర్విఁ బ్రతికృతి కలదుగాని

దానిమాన్పంగ నిల సౌషధములు లేవు
కాన బ్రహ్మస్వములు పట్టఁ గాదు పతికి.

రాజ్యతంత్రము

సీ. బ్రాహ్మణభూములపై నాస యుంచకు
దేవతాద్రవ్యంబు తెరువు పోకు
తగలంచగొండిని దగవరి సేయకు
కపటికి సత్త్రాధికార మియకు
గుడిపారుపత్తెంబు కడుభోగి కియ్యకు
చెనఁటికి నిండినసీమ యియకు
విత్తహీనులకును గుత్తలుకట్టకు
మఱి జారచోరుల మఱుఁగనియకు
గీ. నీచజాతులవారి మన్నింపఁబోకు
దుర్మదాంధుల వాకిలి ద్రొక్కనియకు
* * *
తలఁపు ధర్మాభివృద్ధి కావలయునేని.

సీ. గాంభీర్యపరులను గడిదుర్గమున నుంచు
చతురుని సేనాధిపతినిఁ జేయుం
పాయక పరసుల రాయబారులఁ జేయుం
ముచితజ్ఞు దగ్గఱ నుంచికొనుము
మఱిధనాఢ్యత్ఞుల మణియగార్డను జేయుం
మతిమంతుఁ గరణికమార్గుఁ జేయుం
పరఁగ విశ్వాసులఁ బరిచారకులఁ జేయుం
కరుణాన్వితుని గార్యకర్తఁ జేయుం
గీ. సతతవిద్యుక్తమతిఁ బురోహితునిఁ జేయుం
నవరసాలంకృతిని మహాకవిని జేయుం

షణ్మతజ్ఞానవంతు నాచార్యుఁ జేయుం
వార్త కెక్కినకీర్తి కావలయు నేని.

సీ. శరణన్న శత్రునిఁ జనవిచ్చి రక్షించు
దీనులమనవులఁ దెలియ వినుము
విష్ణుభక్తులజోలి విడువక వర్తించు
మాధవుపైచింత మఱవఁ బోకు
పేదసాదులనేలఁ బిలిచి రక్షింపుము
పలుచనిపలుకులు పలుకఁబోకు
అన్నదమ్ములసొమ్ము లపహరింపఁగఁ బోకు
తలిదండ్రిహితవును దప్పఁబోకు

గీ. దయయు సత్యంబు మదిలోనఁ దఱుగనియకు
పరసతులమీఁద భావంబు పాఱనీకు
భగవదర్పణకానిది పట్టఁబోకు
నెలయ మోక్షాభివృద్ధి కావలయు నేని.

సీ. నమ్మినవారల నమ్మి వర్తింపుము
నమ్మనివారల నమ్మఁబోకు
మఱి శత్రువులమీఁద మఱపించి దండెత్తు
కైజీతగాండ్రను గలుగనేలు
పోడిచి గెల్చినవారిఁ బోనీక మన్నించు
వంచించు వన్నిల గొంచెపఱచు
వెరపుమాలినవాని దొర సేయఁ బోకుము
పందకు సేనాధిపత్యమియకు

గీ. చేరి చనవిచ్చి దాయల మీఱనియకు
నిక్కమైనట్టి రాజవలెక్క లెల్ల
నెలమి నశ్రద్ధచేయక తెలియవినుము
వెలయఁ భాగ్యాభివృద్ధి కావలయు నేని.

అష్టకష్టములు

సీ. ఆరయఁ బరదేశయాత్ర సేయుట యొండు
తనకుఁ దానే వండుకొనుట రెండు
కులసతి నెడఁబాసి తొలఁగిపోవుట మూఁడు
వెలయఁగ యాచకవృత్తి నాల్గు
తనసరివారిపంచను జేరుకొను టైదు
గుణ మెఱుంగనిరాజుఁ గొల్చు టాఱు
చదువు నేరకయుండి సభకుఁ బోవుట యేడు
పెన్న దారిద్ర్యంబు నెన్మిదవది
గీ. అష్టకష్టంబు లనియెడునవ్వి యివ్వి
గాన యిటువంటి వెవ్వరికైన వలదు
చారుతరమూర్తి! దేవతాచక్రవర్తి!
రమ్యగుణధామ! కావేటిరంగధామ!

క. ఆడిన మాటలు దప్పిన
గాడిదకొడుకంచుఁ దిట్టఁగా విని యయ్యో!
వీఁడా నా కొకకొడు కని
గాడిద యేడ్చెం గదన్న ఘనసంపన్నా!

క. అసమానదానవిద్యా
రసికత లేనట్టినరుని బ్రదు కేటికి సీ
కస వేఱుక తిని బ్రదుకదె
పసరము తనకడుపు నిండఁ బర్వతకొండా!

క. సమశీలశ్రుతియుతులకు
సమధనవంతులకు సమసుచారిత్రులకున్

దమలోన సఖ్యము వివా
దము దగుఁగా కసములకును దగునే యెందున్ ?

క. కోటానకోటు లిచ్చినఁ
గూటికి సరిరాదు దేవకోటులు రారా
పాటించి యజ్ఞవాటికిఁ
గూటికి మారెల్లకొండ ! గుణరత్ననిధీ !

క. అనిఁ బొఱిన విధి నవ్వను
ధనసంపద నవ్వ నుచితదానవిహీనున్
దనయుని ముద్దాడంగాఁ
బెనిమిటిఁ గని జార నవ్వుఁ బిచ్చయశేచా !

క. పదివేలమంది కిచ్చియుఁ
దుద కొక్కని కీయకున్న దొరకవు కీర్తుల్
పదివేలు నోము నోఁచిన
వదలదె యొకటింకు వంక వన్నియసుంకా !

క. ఇప్పటియన్నము కొఱకై
త్రిప్పులఁ బడి కుందనేల ? దేవుఁడు శిలలోఁ
గప్పకొసంగెడు హారము
కుప్పలుగ మహేంద్రవాశ ! గోకర్ణేశా !

క. చెప్పినపని యొనరించిన
యప్పణఁతుక గల్గుగహన మది సదనమగున్
జెప్పినపని యొనరింపని
య ప్పణఁతుక గల్గుసదన మది గహనమగున్.

గువ్వలచెన్ననిపద్యములు

క. అడుగఁ దగువారి నడుగక
బడుగుల నడుగంగ లేమిఁబాపం గలరా!
పడిగళ్లఁ గట్టువడునా
గుడి రాళ్లను గట్టుకున్న గువ్వలచెన్నా.

క. సారాసారము లెఱుఁగని
దేరజముకు బుద్ధిసెప్పఁ బెద్దలవశమా?
నీ రెంత పోసి పెంచినఁ
గూరౌనా నేలవేము! గువ్వలచెన్నా!

క. కలిమిగలవాఁడె మనుజుఁడు
విలసితసత్కీర్తిచేత వెలయఁగవలదా?
కలి మేమి యెల్లకాలము
కులగిరులా కదలకుండ? గువ్వలచెన్నా!

క. కలిమిగలలోభికన్నను
విలసితముగఁ బేద మేలు వితరణియైనన్
జలిచెలమ మేలుగాదా
కులనిధి యంబోధికన్న? గువ్వలచెన్నా!

క. విలువరుస దానగుణములు
గలవారికిఁ గాక లోభిగాడ్దెలకేలా!
తలు పేల చావగుడిసెకుఁ?
గులపావనకీర్తివన్న! గువ్వలచెన్నా!

క. వెలివిద్య లెన్నియైనను
గులవిద్యకు సాటిరావు కుంభినిలోనన్
వెలకాంత లెందఱున్నను
గులకాంతకు సాటిరారు గువ్వలచెన్నా!

క. తల లెంత పెంచుకొన్నన్
కులధర్మము విడిచి కన్నకూడ్లం దిన్నన్
గలుగదు మోక్షము చిత్తము
విలయము గాకున్న బిజనవేములచెన్నా!

క. ఎన్నఁగల జీవరాసుల
నన్నిటిగర్భమునఁ బుట్టి యట మనుజుండై
తన్నెఱిఁగి బ్రదుకవలెరా
కొన్నాళ్లిఁక నెచట నున్న! గువ్వలచెన్నా!

ఉ. వారక యీశ్వరుండు తలపై ధరియించినయంతమాత్ర న
వ్వారిజవైరితోడ సరివత్తువె యుమ్మెతపూవ! నీవసన్
వారిధు లుబ్బునో దెసలు వన్నెలఁ దేరునొ చంద్రకాంతముల్
నీరవునో చకోరములనెవ్వగ దీఱునొ తాప మాఱునో!

ఉ. పీనసరోగి నిన్నుఁ దిలపిష్టసమానము చేసినంత నే
వానివివేకహీనతకు వందుఱనేల కురంగనాభమా!
మానవతీకపోలకుచమండలమండితచిత్రపత్రికా
నూనవితానవాసనల నొందుట లోకము నిన్నెఱుంగదే!

ఉ. ఎవ్వఁడ వీవు కాళ్లు మొగ మెఱ్ఱన? హంసమ; నెందు నుందువో?
దవ్వుల మానసంబునను; దాన విశేషము లేమి తెల్పుమా?
మవ్వపుఁగాంచనాబ్జములు మౌక్తికముల్ గల వందు; నత్తలో?
యవ్వి యెఱుంగ; మన్న నహహా! యని నవ్వె బకంబు లన్నియున్.

మ. ధర నత్యుత్తముఁడైన ధీరునిమనస్తాపంబు దీర్పంగ స
త్పురుషానీకమ యోపుఁగాని యొకయల్పుం డోపునే తీవ్రదు
స్తరనైదాఘనిదాహతాప మడఁపన్ ధారాధరాంచద్రసో
త్కరధారావళిగాక యర్హ మగునే గండూషతోయంబులున్?

ఉ. చేతికి వచ్చుకార్య మెడసేసితి వర్థులు శత్రులైరి యిం
కేతరినైనఁ గార్యము ఘటించెదనన్న ఘటింపనీవు నీ

చేఁతగునట్టిచెయ్దములను జేసితి వింతియకాక యింకనా
వ్రాఁతలొకయింత మార్పఁగలవా గ్రహచారమ! దుర్విచారమా!

ఉ. కా దనిపించుకోఁదగదు కానిగుణంబు వహించి లోభిచే
లే దనిపించుకోఁదగదు లేనిదురాశకుఁ బోయి యిందురా
రా దనిపించుకోఁదగదు రట్టడికైయి కరినెక్కి డిడ్డిదా
జే దదియెంత? తుంపెరపురీహనుమంత! నితాంతవైభవా!

చ. ఎనయఁగ హీనుడంట జలమింతయ నిల్వని పాడుగుంట నీ
చునకుఁ బదార్థమంట తనుఁ జూచిసహింపనియూరనుంట లే
దనిరొడు చేనిపంట వెసనాఁకటికందనివంట మంటకా?
జనకసుతాభిరామ! బుధసన్నుత! శ్రీపెనుమళ్లరాఘవా!

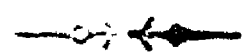
చ. కరిగమనల్ దురాత్ములనె కాని రమింపరు హీనజాతికా
పురుషులఁగాని భూభుజులు ప్రోవరు కానలఁగాని మేఘముల్
కురియవు సత్యశౌచములకుం బెడఁబాసినవానిఁగాని యిం
దిర వరియింప దుర్వి యవినీతులఁగాని భరింప దెంతయున్.

చ. పిలువనికూటికిన్ వెతలఁబెట్టుధరావరుఁ డేలుపీటికిన్
జలములు లేనియేటికిని సారెకు బందుగు లున్నచోటికిన్
బలువురతోటిపోటికి నృపాలురసాటికిఁ బోవరాదయా
బలవదరీ! దరీకుహరభాస్వదరీ! యదరీదరీహరీ!

ఉ. తంత్రులులేనివీణయును దానములాగము లేనిగీతముల్
మంత్రములేనిసంధ్యయును మానములేనితపంబు వేదవి
త్తంత్రములేనియాగముఁ బదజ్ఞతలేనికవిత్వతత్త్వముల్
మంత్రులులేనిరాజ్యము సమానము లియ్యవి దుష్ప్రయుక్తముల్.

ఉ. గందపుఁ జెట్టుక్రింద నురగంబు పయోనిధి బాడబాగ్నిమా
కందఫలంబుక్రింద నొకకందురుదుంప జగద్విలోకనా
నందము మేఘునందుఁ బవి నాఁచినమాడ్కి నకారణంబుగా
నుందురు దాతసన్నిధి నయోగ్యులు కొందఱు మల్లికార్జునా!

ఉ. చూతఫలావతంస! నినుఁ జూచినఁ గన్నులపండు వయ్యా! లో
పాతిశయంబునన్ బరిమళాన్విత మయ్యె దిశౌఘమెల్ల వి
ఖ్యాతియొనర్చె నీగుణము లైనను గల్గదు నాకు నెమ్మదిన్
గౌతుక మెప్డు నీహృదయకర్కశభావము జూడఁజూడఁగన్.

శరభాంకలింగమా

చ. పెనిమిటికిం దలారికిని బిమ్మటివారికి బంధుకోటికిన్
వనరుహనేత్ర తా వెఱచి వాకిటి కేఁగదుగాక! యాత్మ నె
వ్వని మఱి పొందరాదె బలవంతపుఁగాఁపుల నెట్టి కామినీ
జనముల నేలువారు నెఱజాణలయా శరభాంకలింగమా!

చ. పోరిఁబోరి మేఁకమాంసములు బొక్కుచు నిక్కుచు సోమయాజినై
సురపురి కేఁగి రంభకడఁ జొక్కుచుసోలుచుఁ గామయాజినై
ధరణికి డిగ్గి యుండ్లఁబడి తంతుల మెత్తుచుఁ గర్మయాజినై
పొరిఁడిరుగాడు కామి మిముఁ జూడఁడయా శరభాంకలింగమా!

ఉ. గారుడమంత్రసిద్ధుఁ డురగంబులచేఁ గఱపించుకొన్నఁ ద
ద్ఘోరవిషంబు లెక్కవఁట కుంభినిలో శివమంత్రసిద్ధుఁడై
జారవినోదియై విషయసంగతిఁ జెందినఁ జెందుఁగాక యా
పూరితమోహపాశములఁ బొందఁడయా శరభాంకలింగమా!

ఉ. కందలు వహ్ని దేవునకుఁ గాలినయెమ్ములు భూమిదేవికిన్
వండినకూడు కాకులకు వాతిహిరణ్యము చీర మాలకున్
నిండినసొమ్ము భూపతికి నిత్యము ప్రాణము మృత్యుదేవికిన్
మిండతయాలు నన్యులకు మేదినిలో శరభాంకలింగమా!

ఉ. వండెడువాని సత్కవిని వైద్యుని మంత్రిని దంత్రవాదినిన్
గొండెముపల్కువాని రిపుఁ గూడినవాని ధనేశునిన్ మహీ

మండలమేలువానిఁ దనమర్మ మెఱింగినవాని నిష్టునిన్
ఖండితమాడునే నదియుఁ గండమయా శరభాంకలింగమా!

భైరవా

చ. కలిగినవానియింట శుభకార్యముగల్గినఁ గీడుగల్గినన్
బిలువకమున్నె బాంధవులు పెల్లుగఁ బోయితదంగమంతయున్
దెలుపుచునుందు రాతనికి దీనునియింట శుభంబె కల్గినన్
బలుమఱుఁ బిల్చినప్పటికిఁ బల్కరుగా యెవరైన భైరవా!

చ. పరువుగ్రహింపనేర కొకపాటిదురాత్ముఁడు మించనాడినన్
సరసు లెఱింగి మార్కొనక సైఁచినయంతట నైచ్యమే లగున్?
ఆరుదుగవచ్చుమార్గమున కడ్డముగా నొకకుక్క వచ్చినన్
గఱచినఁ గోపగించి కరి కర్వఁగరాదుగదయ్య భైరవా!

గీ. ఇఱుకరాదు చేత నిసుమంతని మైనఁ
గొఱుకరాద యినుము కొంచెమైన
నఱుకరాదు నీళ్లు నడిమికి రెండుగా
బెఱుకరాదు బావి పెళ్లగిలఁగ.

ఉ. ఎక్కడి కేఁగెదో వడుగ! యేఁగెద బెండ్లికి; మాడ లేవిరా?
నిక్కము నాల్గు చేఁగలవు; నీకటరా యవియేవి చూపుమీ;
యొక్కటి త్రోవలోఁ గనెద నొక్కటి కొక్కరిఁ బూటపెట్టెదన్
ఒక్కటి తప్పనెంచెద మఱొక్కటి లే దని కొక్కరించెదన్.

సీ. పోఁకలు నమలుచు నాకులు చేకొని
సున్న మడ్గినవాఁడు శుద్ధవిధవ
ఇద్దఱు నొకచోట నేకాంతమాడంగ
వద్ద జేరినవాఁడు వట్టివిధవ

అలితోఁ గలహించి యాఁకలి కా దని
వస్తున్నవాఁ డొక్కఁ పంజివిధవ
వారకాంతలయిండ్ల వాసంబు చేయుచు
మగువకేడ్చెడువాడు ముడ్డివిధవ
చదువుచెప్పినజీత మదనులో నీయక
మిటకరించెడువాడు మేటివిధవ
త్రోవబోయెడు స్త్రీలతో మొగం బిగిలించి
ముచ్చటాడెడువాఁడు ముష్టివిధవ
కట్న మిచ్చెద నని కాలమందీయక
గోష్ఠ గిల్లెడువాడు కొంటెవిధవ
ఇంటి అంకెయుఁగక యిరుగుపొరుగుఅంతు
వెంటాడువాఁ డొక్కఁ యంట్లవిధవ
దారిద్ర్యములనుండి తనపూర్వసంపద
లూరకతలఁచువా డుత్తవిధవ

... ...

ఉ. శ్రీకరమూర్తి! హారిగుణశేఖర కొమ్మయమంత్రి తిక్కఁ! నీ
రాకలుగోరుముగ్ధ కనురాగము మీఱిన మన్మథాగ్నిచేఁ
బ్రాకటమైనముత్యములు భస్మములాయెను వేగ రావనా!
యాకులుపోఁకలుం గలుగ నంతియె చాలును సున్న మేటికిన్?,

చ. అసదృశగంధబంధుర మటంచు వడిన్ జనుదెంచి కేతకీ
ప్రసవమునందుఁ జెంది మకరందము పెందమిఁ గ్రోలలేమికిన్
దెసచెడి కుంద నేమిటికిఁ దేఁటి! యరాళకరాళకంటక
ప్రసవముచే భవత్తనువు వ్రయ్యక వచ్చిన మేలు చాలదే!

మ. తవణింతున్ నుతి కాలకంఠమకుటాట్టాల ప్రతోళీమిళ
త్స్రవమానామరసింధుబంధురపయస్సంభారగంభీరవా
గ్వ్యవహారైకధురంధరత్వమున జిహ్వాలోలమత్తల్లికిన్
జవికిం దల్లికిఁ గారవేల్లికధనుర్జ్యావల్లి పిరుల్లికిన్.

మ. తవణింతుఁగా నుతి ద్రైవతప్రమదదాగ్ధ్యన్నోహినీనీరధ్రు
చ్ఛ్యవమానామృతశీకరాభనవబీజప్రాంతరోపమ్యా స
ద్భవనాళాండకు షడ్రసప్లుతసముద్యత్స్వామత్ఖండకున్
అవితుంగోద్భవకాండకున్ బ్రబలరేఖాదండకోదండకున్.

ఉ. తూరుపుసాఁటిక త్రియులతో రపుబాంధవలీల యద్భుత
స్ఫారవిలాసమందును వివాహమహోత్సవముల్ నిరన్నస
త్కారపరిగ్రహంబు లవిధాయకకల్పితవిద్విషత్క్రియా
వారము లన్యవర్ణజనవర్ణితహాస్యరసాలవాలముల్.

అత్తింటి కోడలు

సీ. పొరుగిళ్ళఁ గూర్చుండి ప్రొద్దు పుచ్చఁగ నేర్చె
నీలాటిరేవున నిల్వ నేర్చె
అత్తాఁడుబిడ్డల నాడిపోయఁగ నేర్చె
గూర్చుండి నట్టింట గొణుఁగ నేర్చె
పనివేళ మూల్గుచుఁ బండుకొండఁగ నేర్చె
జెంపను సున్నంబు నింప నేర్చె
పసిబిడ్డ లేడ్వంగ విసరి కొట్టఁగ నేర్చె
నొకరెండువస్తులు నుండ నేర్చె.

గీ. పెళ్లిపెళ్లన మెటికలు విఱువ నేర్చె
నెవ్వరును నాకు లేరని యేడ్వ నేర్చెఁ
బుట్టినింటికి జెప్పకఁ బోవ నేర్చె
నవుర! యత్తింటికోడలి యవగుణములు!

సీ. వాలము నులిచియుఁ నేలఁ గాళ్లఁ దాఁచియుం
ధాత్రిపైఁ బొరలియుఁ దాళ్లు విడిచి

వదనంబు దెఱచియుఁ నుదరంబుఁ జూచియుఁ
బెక్కుపాటునఁబడ్డఁ గుక్క కొక్క
కడిమాత్రమన్న మాఁకలిదీఱ నిడఁబోరు
సాఁగంబుగఁ బ్రార్థనంబుతోడ
కబళశతంబులు కరమున కందియ
నాఁకలిదీఱఁగ నదిభుజించు

గీ. ఎంతవేఁడిన హీనున కెవ్వ రీరు
ఇచ్చిరేనియుఁ గడుఁ గొంచె మెచ్చు లేదు
ఘనున కూరక యుండినఁ గాంక్షదీఱ
గురుతరార్థంబు లిత్తురు ధరణిపతులు.

గీ. పౌరుషజ్ఞానకీర్తులఁ బరఁగఁజేని
వానిజన్మం బదొక్కపూటైనఁ జాలు
నుదరపోషణమాత్ర మీయుర్వి మీఁదఁ
గాకి చిరకాలమున్న నేకార్యమగును?

నియోగులు

గీ. భాగ్యవశమున బుద్ధిసంపన్నుఁ డగును
బుద్ధిబలమున నృపులకుఁ బూజ్యుఁడగును
నృపులు మన్నింపనయకళానిపుణుఁ డగును
పూని రాజ్యము నడుపఁ బ్రధానుఁడగును.

ఉ. వ్రాలివిగోఁ గనుంగొనుము వహ్నియమీఱఁగ వ్రాల కేమి సా
వ్రాలు సుధారసాలు కవిరాజులకెల్ల మనోహరాలు వ
జ్రాలు సరస్వతీవిమలచారుకుచాగ్రసరాలు చూడఁ జి
త్రాలు మిటారిమోహనకరాలు నుతింపఁ దరంబె యేరికిన్?

ఉ. మేదినినాథుఁ డల్గినను మించినకార్యము చక్కఁజేయ స
మ్మోదమెలర్పఁగా గణకముఖ్యునిసఖ్యము లెస్స యెట్లనన్

ఆదటఁ గాలుఁ దల్గియుం గతాయఁ వటన్నను జిత్రగుప్తుఁ డా
'గా' దొలఁగించి 'శా' మొదట గ్రక్కునవ్రాసి సజీవుఁ జేయఁడే.

చ. హరిహరి! యేమి సాంబశివ! అయ్యొ భయంపడి పల్కనోడెదన్
అరమరలేల పల్కు; భవదగ్రపురంధ్రి పెదక్క యెదయా?
సిరికిని దానికిం బడక చీఁదరయెత్తఁగఁ జింతపత్తిఁగో
వరకరణాలయింద్లకడ వారక యున్నదనా యుమాపతీ!

క. అధికార మబ్బినప్పుడు
బుధులు ప్రమోదించి వీఁడె పురుషోత్తముఁ డం
చధికంబుగ గొనియాడెదు
విధమున వర్తింపఁ దరమె వేల్పులకైనన్?

మ. విధిసంకల్పముచే నొకానొకఁడు తా విశ్వంబు పాలించుచో
బధిరం బెక్కువ చూపు తక్కువ సదా భాషల్ దురుక్తుల్ మనో
వ్యథతో మత్తతతోడ దుర్వ్యసనదుర్వ్యాపారతం జెందు న
య్యధికారాంతమునందుఁ జూడవలదా యాయయ్యసౌభాగ్యమున్.

క. ఉద్యోగ మొదవినప్పుడు
సద్యోమద మొదవి పూర్వసరసత లుడుగున్
విద్యావంతున కైనను
విద్యాహీనునకు వేఱె వివరం బేలా!

సీ. బళిబళీ! మీ తాతబత్తెంబు చేఁబూని
పుల్లాకుతూటుగాఁ బొడిచినాఁడు
ఎద్దుచచ్చిపోయంగ నేఱుతై పాటంగ
లంకించి లంకించి దాటినాఁడు
కలుగులోనూ కప్ప గట్టుగట్టు మనంగ
కట్టారి తీసుక గదిమినాఁడు
నాగలాపురి కాడ నక్క తర్మకురాఁగ
తిరువళ్ళూరూ కాడ తిరిగినాఁడు

ఎలుక యెదురుకురాఁగ నీటె చేతనుబూని
యేడాఱుబారులు యెగిరినాఁడు
గీ. ఔర! నీనిపరాక్రమం బద్భుతంబు
*　　*　　*
*　　*చిన్నపత్మాతలేంద్ర!

భారతకథనుగూర్చి చాటువులు

ఉ. ధీరతతోడ నీరథము దీప్రగతిన్ గురురాజుసేనపై
బారతఁ బోవనిమ్ము ననుఁ జూడుము పేర్చి తదీయయోధులన్
బే రడఁగించి యాపసులఁ బెంపెసలార మరల్ప కున్న నా
పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే!

ఉ. సారథిగమ్మి యుత్తరుఁడ! చాలు జయించెద నింద్రుడైన నా
బారికి నడ్డమైన మును బ్రహ్మలిఖించినవ్రాలు తప్పునే
ధీరత శంఖనాదమున దిగ్విజయంబును జేయకున్న నా
పేరుకిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే!

ఉ. నీరజనాభ! నీవు చని నెయ్యముతో మనపాలు వేఁడఁగాఁ
గౌరవు లీకతక్కినను గాఢనిరంతరచండమండితో
దారదురంతదంతురశితాస్త్రపరంపర లేయకున్న నా
పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే!

ఉ. వారిజనాభ! యెల్లి చని వాసవు డడ్డము వచ్చి నిల్చినన్
వారిజబాంధవుం డపరవారిధిఁ గ్రుంకకమున్న సైంధవుం
జేరి శిరంబు ద్రుంచి ధరణీస్థలికిం బలిసేయకున్న నా
పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే!

ఉ. పాంజెతుభీముఁ బట్టుకొని పట్టి శరంబున నూని నవ్వి ని
ష్ఠూరము (?) లాడినట్టి రవిసూనుని ధర్మజ! నీవు చూడఁగా
ఘోరరణంబులో నెదిరి గుండెలు వ్రక్కలు సేయకున్న నా
పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే!

ఉ. పా లడుగంగఁ గౌరవులపాలికిఁ బోవ నతండు లోభియై
పా లది యేడదో యనినఁ బాలుతెఱంగెఱుఁగంగ భీమభూ
పాలునిపాలు తాను తనపాలిటిరాజ్యము నన్నపాలు నా
పాలు సమస్తసైన్య మని పల్కెము పంకజనాభ; యచ్చటన్.

సీ. చరణారవిందము ల్సమ్మతి మది నెంచి
ముమ్మాఱు రాజున మ్రొక్కి రనుము
వచ్చినవైరంబు వారింప నూహించి
మాభూము లిమ్మను మనుజవిభుని
ఆరీతి నృపతికి హార్షమ్ము గాకున్న
నేవురి కైదూళ్లు నీయం మనుము
పుడమీశుఁ డామాట కొడఁ బడ కుండెనా
నడవడి యొఱఁగించి నడుపు మనుము

గీ. పనులు సేయంగ నేదేనిఁ బంపు మనుము
పంపు పనిసేయ సేవకభటుల మనుము
ధర్మమార్గంబు విన బుద్ధి దనర చేని
కదలిరమ్మను కలనికిఁ గమలనాభ!

మ. పదరుల్ పల్కక ధర్మశాస్త్రగతి భూభాగమ్ము మారాజ్యసం
పద మా కిమ్మను మీయకుండిన మహాబాహాబలస్ఫూర్తి మై
యెదు రైరమ్మను వచ్చి మద్బలము దా నేపారఁగాఁ జూచుచో
గదఘాతంబుల నూరువుల్ దెగిపడున్ గంజాక్ష! యింతేటికిన్?

మ. కలహం బేటికి వద్దువద్దను మిటుల్ గర్వాంధుఁడై మమ్ము దా
ఱలకం జూచుట నీతిగా దనుమ యాక్షోణీతలంబందునన్

నిలువన్నేరఁ డధర్మవృత్తి ననుమా నీ విన్నియుం బల్కితిన్
బలవద్వైరమె ఘోర దుర్మరణముల్ ప్రాపించు నంచాడుమా!

శా. పాండవులన్న దైవమును బౌరుషముం గలవారు వారికిం
గొండొక కీడుచేసి నిలఁగూడదు కూడనిలోభ షహాని పీ
రిండితనంబునన్ దర హరింపను చూచెదవేని వారు నిన్
బిండలివం డొనర్తు రని పేర్చి యథార్థ మెఱుంగఁ జెప్పుమా!

ఉ. మచ్చరమేల కర్ణ! విను మానవు లర్జునితోడివారలా?
రచ్చల మెచ్చు లాడెదవు రాజును దమ్ములు నిచ్చ మెచ్చఁగా
వచ్చినవాఁడు ఫల్గునుఁడు వాని నెదుర్కొను యోధుఁ జూడుమా
చెచ్చెర నూర జోగులకు శేషునికంఠము లంటవచ్చునే!

క. వరమునఁ గుంతికి సుతుఁడై
వెరవెఱుఁగక యేటివరద విడిచినపిదపన్
ధరయెల్ల నేలెఁ గర్ణుఁడు
దరిఁ జేర్పను గూడుపెట్ట దైవముగాదే!

గోలకొండ మాలముండ పూలదండ కొత్తకుండ అనుపదములతో భారతకథకు సంబంధించునట్లు చెప్పఁబడినపద్యము—

గీ. ఓయికురురాజ! నీకొడు కుత్తగోల
కొండవలెనుండు తుణ మాల ముండ దిఁకను
ఖండనంబున గెల్తురు పాండుసుతులు
ఉదరమునఁ బూలదండ శే కొత్తకొండ.

పాండవుల వర్తనము

సీ. ఇభపట్టణంబున కేగు నాఁటికి ధర్మ
రాజు పదాఱువర్షములవాఁడు
వాయుజుండు పదేను వత్సరంబులవాఁడు
పదునాలు గేండ్లు విష్వచ్చునకును
పరికింపఁ గవలకుఁ బదుమూఁడు వర్షముల్
జననీసమేతులై సౌఖ్యముండి
విద్యలు నేర్చిరి వెసఁ బదుమూఁడేండ్లు
లక్కయింటాఱు నెలలుపసించి
తిరవుగా నార్నెల లేకచక్రమునందు
నేఁడాది ద్రుపదుని యింటనుస్కి
ఐదువత్సరములు యౌవరాజ్యంబున
నిరువదిమూఁడేండ్లు నింద్రపురిని
వనము నజ్ఞాతంబు చనెఁ బదుమూఁడేండ్లు
నటమీఁద ముప్పదియాఱు నేండ్లు
రాజ్యాభిషేకంబు రాజు లెల్లను గొల్వ
ధర్మంబుతో మించి ధాత్రిప్రోవు
శ్రీకృష్ణుకృపకల్మి సిద్ధసంకల్పత
నష్టోత్తరశతహాయనము లుర్విఁ

గీ. జెలఁగి పట్టంబు తుదఁ బరీక్షితున కొసఁగి
సోదరులు సతి జతగూడి సొగిది దివికి
నరిగి వేడుక స్వర్గసౌఖ్యంబు గనిరి
పాండవులు వారియశ ముర్వి నిండి వెలసె.

ఈశ్వరాజ్ఞ

గీ. కర్మ మెవరికైనఁ జేఁ ద్రోవఁగారాదు
ధర్మరాజుఁ దెచ్చి గనిచోటఁ
కంకుభట్టుఁ జేసెఁ గటకటా! దైవంబు
ఏమిచేయవచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ!

గీ. కష్టవేళలందు గమలాసనునకైన
ననుభవింపవలయు ననిలసుతుని
వంటపూటిని వలెఁ జేసె దైవంబు.
ఏమిచేయచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ!

గీ. పాటుఁ దప్పదు సుమి బ్రహ్మాదులకునైన
నీడుగాచోట నింద్రతనయుఁ
జేడిఁనిఁ జేసిపెట్టెఁడా దైవంబు
ఏమిఁయవచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ!

గీ. అనువుగాని వేళ నధికుల మనరాదు
కాలమెఱిఁగి రీతిఁ గడపవలయు
శ్వమేలునకులుఁ దశ్వశిక్షకుఁ డాయె
నేమిసేయవచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ!

గీ పూర్వజన్మకృతము పోవ దెవరికైన
మాన్పరాదు దైవమాయచేత
ద్రౌపది యొకయేఁడు తగనిబాములఁ బడె
నేమిసేయవచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ!

తెలుఁగుభారతము

సీ. ఆదిపర్వము వను, పరయంగ సభ నేత్ర
మారణ్య మద్రి, విరాటు శరము.

నుద్యోగ వారిధి, యొసరంగ భీష్మాగ్ని
శరద్రోణ, కర్ణాగ్ని, శల్యతంత్ర
సౌప్తిక మిథునంబు, పతిబాహు, బుతుశాంతి
యానుశాసనిక మే, నశ్వమే
మునుసాల్గు, యాశ్రమంబును యంగశంబునొ
బరగ మాసల మొందు, ప్రస్థ నకటి

గీ. స్వర్గగమనంబు చంద్రుతో సాటివచ్చు
వెలయ నీరీతి సర్వంబు వెరసిసేయ
వరుస నర్వదిమూఁట వాశ్వాసములను
దెలుఁగుభారత మలరు విస్తీర్ణ మగుచు.

క. వ్రాలా తప్పులు సెబ్రలు
చాలంగల వేనుశబ్దసంగతు లెఱుఁగన్
గేలింబెట్టక తిట్టక
పోలంగా దిద్దరయ్య బుధజనులారా!

క. చేతప్పు నెఱుకమఱపును
నే తెలుఁగునవైనఁ గల్గు నెవ్వరికైనన్
వ్రాఁతం దప్పులుగల్గిన
బ్రాఁతిగ దిద్దుకొనుఁడయ్య పండితులారా!

గీ. వ్రాఁతతప్పువలన వాచకు లలుగక
తప్పుగల్గెనేని తగినయెడల
వలయునక్షరములు వర్ణించి నిలుపుఁడీ
సుకవులయిన వారు సురుచిరముగ.

చాటుపద్యమణిమంజరి

సమాప్తము.

చెన్నపురి : వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్‌వారి
'వావిళ్ల' ప్రెస్సున ముద్రితము.—1949.

పద్యకావ్యములు

		ప్రతి 1..	
ఆడవిమల్లెలు	...		
అధ్యాత్మరామాయణము	...	2	
అనంతునిఛందము, (ఛందోదర్పణము)	...	2	
అనిరుద్ధచరిత్రము	...	0	
కవిత్వతత్వవిచారవిషయము	...	1	
అంబరీషోపాఖ్యాన, సటీక	...	0	6
ఆముక్తమాల్యద, (ద్వితీయము)	...	6	0
ఆంజనేయదండకము, హనుమద్దండకము	...	0	2
ఆంధ్రభాగవతము, పద్యకావ్యము, 2 సంపుటములు	...	15	0
ఆదిపర్వము, పద్యకావ్యము, పెద్దచ్చు	...	1	8
,, టీక	...	4	0
ఆంధ్రభారతము, పద్యకావ్యము:—			
ఆది సభాపర్వములు గలసంపుటము	...	4	0
ఆరణ్యపర్వము	...	4	0
విరాటోద్యోగపర్వములు	...	4	0
భీష్మద్రోణపర్వములు	...	4	0
కర్ణశల్యసౌప్తిక స్త్రీపర్వములు	...	4	0
శాంతిపర్వము	...	4	0
అనుశాసనిక, అశ్వమేధ, ఆశ్రమవాస, మౌసల, మహాప్రస్థానిక, స్వర్గారోహణపర్వములు	...	4	0
ఆదిపంచకము, ఒకటేసంపుటము	...	11	4
యుద్ధపంచకము, స్త్రీపర్వము	...	7	8
శాంతిసప్తకము	...	7	8
ఆంధ్రభారతవిమర్శనము, మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రి గారిది		0	12
ఆంధ్రనామసంగ్రహము, పద్యకావ్యము, మూలము	...	0	3
,, టీకతో(బ్రౌను పేపరు)	...	0	8

గ్రహము, ఆంధ్రనామశేష సాంబనిఘంటువు

సుద్యోగ వాగీశ్వ	...	2
రాట్ఛందము	...	1
స్వాత్రిక భాషాభూషణము, విమర్శతో	...	0
ఆంధ్ర శ్రీమద్రామాయణము—జనమంచి శేషాద్రిశర్మగారిది, మునుసా 3 సంపుటములు	...	15
డిటో 7 సంపుటములు	...	18
ఆంధ్రభాషార్ణవము	...	1
ఉత్తరరామాయణము, చక్రనికూర్పు	...	6
ఉత్తరహరివంశము	...	3
కవిరాజ మనోరంజనము	..	1
కృష్ణదండకము	.	0
కృష్ణరాయవిజయము	..	0
కాశీఖండము	...	3
కుచేలోపాఖ్యానము, సటీక, (భాగవతము)	...	0
డిటో గట్టుప్రభుకృతము	...	0
గజేంద్రమోక్షము, సటీక	...	0
గయోపాఖ్యానము, రామనామాత్యునిది	...	0
గద్యపద్యసంగ్రహము, విద్వాన్ జ. వే. సుబ్రహ్మణ్యశర్మగారిది		0
,, గోత్తి సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారిది	...	0
గరుడాచలము-యక్షగానము, పెద్దచ్చు	...	0
గీతమంజరి, చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము	...	0
చిత్రభారతము, చరిగొండ ధర్మనగారిది	...	1
చెన్నపురీవిలాసము	...	0
చెన్నబసవపురాణము	...	1
ఛందోదర్పణము (అనంతునిఛందము)	...	2